

DOBOSY LÁSZLÓ

GÖMÖRSZÓLÓS
egy gömöri falu néprajzi monográfiája

Borsodi
Kismonográfiák

Lektorálta: Ujváry Zoltán

Szerkesztette: Veres László

Borítóterv: Valent Ede

Fotó: Ifj. Dobosy László

ISSN 0324 4563

ISBN 963 01 5552 4

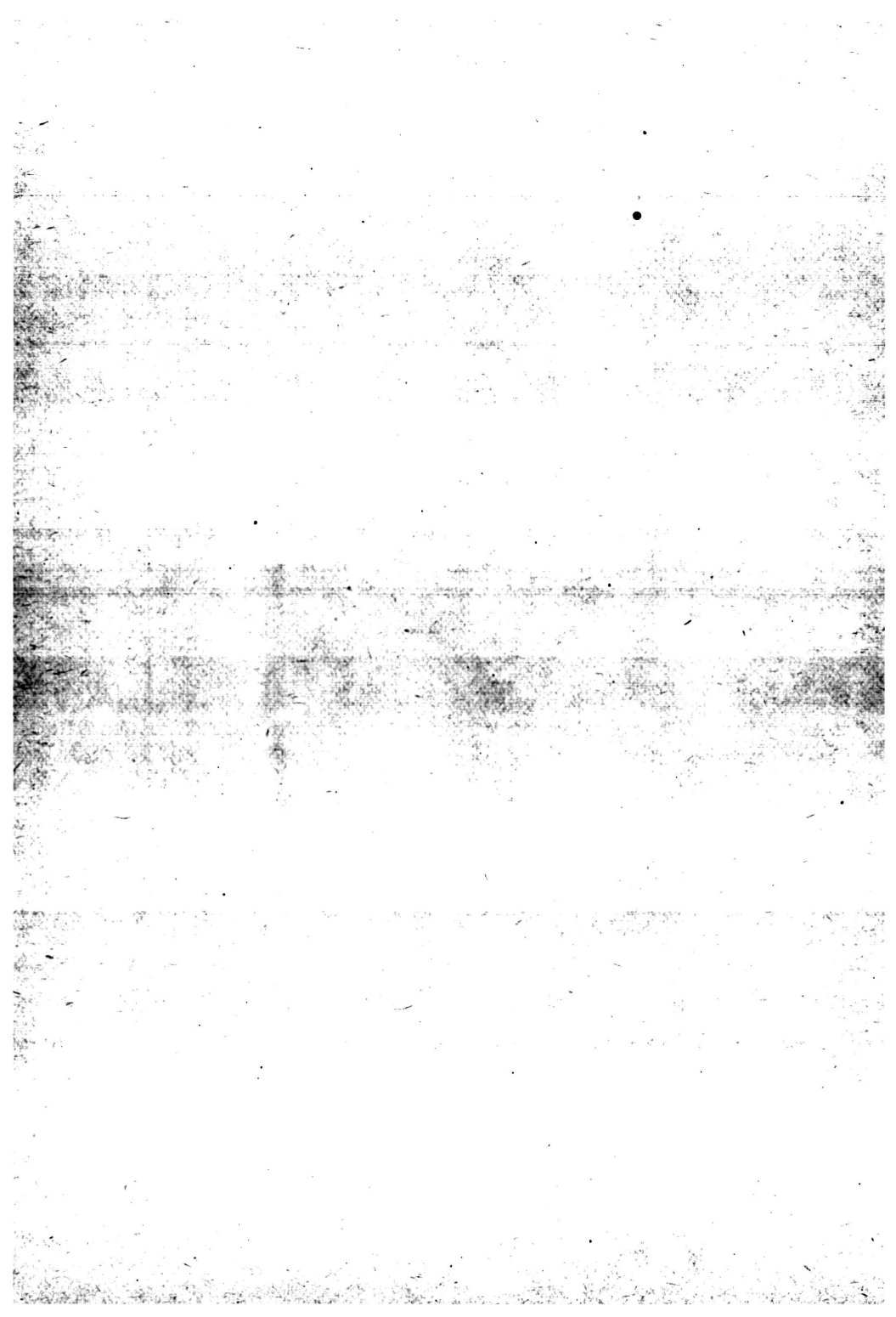
Felelős kiadó: Dr. Szabadfalvi József
Készült: a B.-A.-Z. m. ZÖLDÉRT V. Nyomdaüzemében
1985.-079457-1000 pld.

Dobosy László

GÖMÖRSZÓLÓS

(Egy gömöri falu néprajzi monográfiája)

Miskolc, 1984

I. A falu története

1. A település földrajza, közigazgatás, lakói

Gömörszőlős - régi nevén Poszoba - a Sajó völgyét lezáró alacsony hegyvonulat keleti oldalán, egy Kelemér irányában lefutó völgyben keletkezett. A tengerszint feletti magassága a templom küszöbénél 231 m, a környező hegyek 300-360 m magasságúak. A nyugati határát a hegyvonulat gerincén húzódó csehszlovák országhatár alkotja. Keletről és délről Kelemér, északról Szuhafo határolja. A hegytetőket erdők fedik, az enyhe lejtőkön szántóföldek húzódnak, a többi területet legelőként hasznosítják. A terület csapadékát a déli irányba húzódó völgyben folyó patak vezeti le, mely a Keleméri-patakba torkollik. A falu a völgy kiszélesedett területén, a patak jobb partján alakult ki. (1. kép)

Földrajzi nevek a külterületen

A földrajzi nevek is jól bizonyítják a település külső területének igen változatos felszínét. Felismerjük belőlük, hogy a határ hegyekkel, hegytetőkkel, bércekkel, hegyoldalakkal és lapákkal változó völgyekből, völgytorokból áll, melyekben nagyszámban, itt kutaknak nevezett forrás biztosítja a határban dolgozó ember részére a jó ivóvizet.

Gömörszőlős földrajzi neveinek gyűjtését Pesty Helynévtárának,¹ Ila Bálint Gömör vm.² tanulmányának és az 1867-es kataszteri térképének³ kiegészítésével indultam el s ezt kiegészítettem a helyi gazdák által ismert és ma is használatos elnevezések összeírásával.

Ma használatban lévő elnevezések

Akaszto-hegy	Benkő-hegy	Déberke
Akaszto-tető	Bikás	Deledő
Babus-kert	Bója-tető	Disznós-mezsgye
Bacso-kert	Buda-völgy	Eggerdő
Bán harasztja	Bőr-kút	Eggerdő-tető
Bán-rét	Büdös-kút	Égés
Bán-út	Cakó-rét	Egyház rétje
Barbétag	Cuda	Estók gödre
Barbétagi-híd	Csató-bérc	Erdő alja
Barbétagi-patak	Csodó	Felső-erdő

Felső-rét
 Gabola gödre
 Gyümölcsmegi
 Gyöngyös-tető
 Határ-híd
 Hideg-kút
 Hidegkút melléke
 Hosszú
 Hosszú-pallag
 Istók gödre
 Ivánka
 Ivánka-oldal
 Ivánka-torok
 Ivánka-völgy
 Káposztás
 Káposztás-kert
 Kaptár-kút
 Karos-híd
 Karufészek
 Karufészek-oldal
 Karufészek-völgy
 Karu fészke
 Kasza-hegy
 Katruzza
 Katruzza-tető
 Katruzza-torok
 Kenderföld
 Kenderföldi-patak
 Kerekfa
 Keskenyfark
 Kijáró
 Kishíd-oldal
 Kishíd-patak
 Kishíd-pallagja

Kis-kút
 Kiskút-oldal
 Kiskút pallagja
 Kis salgó
 Kollát
 Kollát-út
 Kolyota
 Kolyota-oldal
 Kolyota-völgy
 Körtvélyes
 Körtvélyes-lápa
 Malomkert
 Méhes-oldal
 Melcog-oldal
 Mesgye alatt
 Mesgye-tető
 Mész-oldal
 Mocsolyák
 Mocsolyáki híd
 Molnár ortás
 Nagy fűzes
 Nagy salgó
 Naprágyi-út
 Nyerges-bérc
 Nyírjes-bérc
 Ortás
 Ortott-út
 Ördög-oldal
 Ördögoldal-bérc
 Ördögoldal-tető
 Pap rétje
 Pesel
 Pincék-oldal
 Pócspallag

Pócs-völgy
 Posok-Pozsok
 Pozsok-oldal
 Pozsok-völgy
 Pozsár
 Pozsár-kút
 Pozsár-lapos
 Ravasz-oldal
 Ravasz-völgy
 Ravaszoldali-csapás
 Ravaszoldali-híd
 Ravaszoldali-forrás
 Sombokor
 Somos
 Szeles-hegy
 Szentmiklósi rétje
 Szoknyás
 Szögszőlő
 Szőlőhegy
 Szövecce-oldal
 Szövecce-sarok
 Szövecce-völgy
 Szövecce völgyi-híd
 Tanító Réttyc
 Temető
 Temetői híd
 Temető-oldal
 Temető-út
 Tér
 Tetőföld
 Török
 Úrszőlője
 Úrszőlő-pallag
 Vercse-mály

Feledésbe ment, ma már nem ismert dűlőnevek

Babus erdeje
 Borz-völgy

Farkas-szög
 Helység rétje

Kántor műhelye
 Kapuhely

Kenderföld lábja	Papvölgy-tető	Szabó-ortás
Körtvélyes fája	Paróchiális rét	Vaklápa
Mesgye-oldal	Süvegő	Véres-mály
Pap-völgy		

Dűlőnevek Poszoba 1867. évi kataszteri térképéről

Alsórét	Gyöngyös tető	Mész oldal
Akasztó hegy	Gyümölcsmei	Molnár ortás
Bánharaszt	Hideg kút	Nyerges bércz
Bánútnál	Karufészke völgy	Nagy Salgó
Benkőhegy	Kasza hegy	Ördög oldal
Bikás	Káposztás	Pozsár lapos
Bőr Kútnál	Kátrusa torok	Pozsár kútnál
Czakó rét	Kenderföld	Ravaszh oldal
Czuda	Keskenyfark	Sombor
Csatóbercz oldal	Kishíd pallagja	Szóllóhegy
Csörgős oldal	Kis Salgó	Szóvecze völgy
Deberke oldal	Kolyota	Tér
Disznós Mezsője	Kolyota völgy	Tetőföld
Egg erdő	Meleg oldal	

Belső területi elnevezése

A belterületen mindössze egy hivatalosan használt utcanevet találtam, a Kassai vagy régi nevén Fő utcát. Ez is mutatja, hogy Gömörszőlős egy utcás falu. Használják még a patakparton húzódó rövid kis útszakaszra a Fűdes vagy Fűzes utca elnevezést is, de ez nem tekinthető utcának, csak két telt összekötő útszakasznak. A település különböző részeinek megkülönböztetésére falurész neveket használnak. Ezek: Felvég, Alvég, Külső-sor vagy Felső-sor, Belső-sor vagy Alsó-sor, Sotoszög, Vargaszög, Kakasvár vagy Kakasdomb. (2. kép)

Egyéb elnevezések:

Mocsolyási út	Barbétagi-patak	Hídnál
Gyümölcsmei út	Falu-kút vagy	Tűzoltéztár
Mocsolyási-patak	Alsó-kút	Csörgő-kút vagy

Csapos-kút vagy	Iskolakert	Kastély
Felső falu-kút	Templom	Fűszerbolt
Cigánykert	Templomkert	Italbolt
Kovácsműhely	Hevessy kúria vagy	Kondásház
Iskola		

Közigazgatás

Egykor az ősi Gömör vármegyében, a tornaljai járáshoz tartozott. Naprággyal és Kelemérrel képezett egy körjegyzőséget.⁴ 1920-ig és 1938-tól 1945-ig Gömör és Kishont vármegye,⁵ 1950. március 16-tól Borsod-Abaúj-Zemplén megye egyik községe. Kelemérrel társközség. Ez az egyetlen településünk, amelyik őrzi a nagymúltú Gömör vármegye nevét,⁶ a falu elején, a régi pálinkafőző falán máig látható a régi utcatábla Gömör megye felirattal: Borsod-Gömör-Kishont Te VM Gömörszőlős község Kassai utca.

Az első világháborút lezáró békeszerződés igen érzékenyen érintette a kis községet. A település nyugati határszéle országhatár lett. A nyugatra eső terület a megalakult Csehszlovákiához került s így a község ordeinek egy része is elveszett. Eddig a község minden kapcsolata (közigazgatás, párválasztás, értékesítés, bevásárlás) túlsúlllyal Naprágyon (Neporadza) és Hubón keresztül Tornalja (Safárikovo) környékére terjedt ki. Az országhatár megvonása után Putnok, Miskolc irányába kellett kiépíteni kapcsolatait. Borsod megyéhez kapcsolták és a putnoki járáshoz tartozott. Most az őszi járásban van.

Az 1938-as bécsi döntés alapján a Pozsobától nyugatra lévő terület Naprággyal, Tornaljával egy rövid időre visszakerült Magyarországhoz. Az országhatár megszűnésével ismét a közelebbi Sajó vidékére helyezte át kapcsolatait a község, de ennek kifejlődését megakadályozta a második világháború súlyos gazdasági helyzete, amit csak az 1945-ös történelmi változás oldott meg.

A község közigazgatását közvetlenül a bíró végezte. Személyére általában a földesúr vagy a birtok kezelője tett javaslatot a falu parasztságából. Pozsobán, ahol a föld több földesúré volt és nem laktak helyben, a falu népe maguk között választott, 1814-től "köz-voks"-sal választották a bírót, aki mentes volt a földesúri terhektől. Megbízataa egy évre szólt.

Pozsobán a következő bírókról tudunk:

1789-ben Szabó István

1791-ben Tóth János

1793-ban ifj. Babus János

1810-ben Babus János

1814-ben Babus Gergely

1817-ben Babus Gergely

G Kovács Márton

Uj Babus Benjamin

Varga József

1943-1945-ben G Kovács Béla

1946-1949-ben Uj Babus László

1950-ben Tisza János

A községi bírónak pecsétnyomója is volt. 1804-ben a községi pecséten a község neve, Poszoba, a pecsét készítésének ideje, 1804, GV betűk Gömör megyét jelezték. Középen az ekevas és a csoroszlya rajza, ami a lakosság mezőgazdálkodására utalt.

1906-ban a belügyminiszter 3 089/II.c. sz. rendeletével Poszoba nevét Gömörszőlőre változtatta. Az új nevét a régi, nagy kiterjedésű szőlőterületének emlékére kapta, hisz a múlt században nincsek a Szőlőhegyen, Úrszőlő-pallagján, és a Szőgyszőlőn, hanem a Pozsár, Pesel, Szoknyás, Csodó és a Pincék-oldal dűlőben is sok szőlő termett.

A zárt völgyet már a régmúlt időkben is megtelepedésre alkalmas területnek találta az ember. A lankás domboldalak aljában, a hosszan elnyúló padkák szívesen meg is települtek. Ezt néhány őselet is bizonyítja. A Bikás-laposán 1974-ben egy szépen megcsiszolt kőbaltát találtak szántás közben, melyen a fúrás megkezdett nyomai jól láthatók. A templom mögötti Kenderföldön pedig egy ősi kis csuprot vetett ki a föld kapáláskor.

A község lakóinak lélekszáma a történelem folyamán lényeges változáson ment keresztül. 1427-ben 29 egész jobbágy portából állt a falu. 1599-ben 35 ház volt a községben, ugyanakkor a nagyobb településen, Keleméren csak 19 ház állt. Poszoba elzártabb helyen feküdt s ez megvédte a súlyosabb pusztításoktól a török időkben.⁷

Lakóinak száma:

1785-ben 209 fő⁸

1837-ben 271 fő⁹

1877-ben 375 fő¹⁰

1900-ban 354 fő¹¹

1941-ben 309 fő¹²

1970-ben 199 fő¹³

1980-ban 176 fő

1930-ban az országgyűlési képviselő választáskor Gömörszőlősen 160 választót írtak össze. Ebből 44 Babus, 31 Kovács, 13 Varga és 72 egyéb családbeli volt. Közülük 22 éves volt a legfiatalabb, egy választó. A legöregebb 75 éves volt.¹⁴

2. Adatok a történetéhez

A zárt települési formák ezen a vidéken a honfoglalás után a XII. század végére alakultak ki. A korábban elszórtan tanyázó családok megépítették állandó lakhelyüket s kialakult a zárt falu. Ekkor alakulhatott ki Poszoba is. A megtelepülésnek ezen a fokon az épülő falu névadója rendszerint a települések egyik vezető személyisége, leggyakrabban a birtokosa lett. így kaphatta ez a helység is a Poszoba nevet, mely szláv személynév.¹⁵ Az oklevelekben írták Pozoba, Pozuba, Puzaba alakban is.

1846-ban a név kialakulását a nép így magyarázta: "Vajon az itt megtelepült szláv, morva vagy vegyes nép egy része meg nem férhetvén, nem így nógatta-e egymást az innen tovább indulásra "Potsz oda", vagy "Potsz odább brátu!" s nem így eredt-e később a potsz odából a Poszoba?"¹⁶

A honfoglalás után a terület királyi birtok lett, a gömöri várispánsághoz tartozott. A várendszer felbomlása után királyi vármépeket telepítettek ide, kik a kis számú szláv lakosságot felszívták. Lakói mindvégig magyarok voltak. A török időkben lakosai lényegesen lecsökkentek, de a Babus és Kovács családok neve az 1551-es dézsma jegyzékben is szerepelt, s napjainkig a legnagyobb létszámmal lakják a községet.

Poszoba 1232-ben és 1251-ben tűnik fel először oklevelekben Kelemérrel együtt, amikor már a Gutkeled-nemzetség birtoka volt.¹⁷ 1232-ben a Sajókeszi határának Botó fia Péter, amjd 1251-ben apáti eladásakor készített okmányban Péter fia Dorog földjeként jegyezték be.¹⁸ Zsigmond király egy 1397. szeptember 27-én Bösztörményben kiadott oklevelében is említi Poszobát Kelemérrel együtt.¹⁹ 1424-ben a Doby család birtoka volt, akinek a sárosi Dobon is voltak birtokai.²⁰ 1572-ben Serényi Mihály tulajdona lett és az 1588. évi összeírás szerint is Poszoba birtokosa Serjenyi Mihály.²¹ 1728-ban a Pécsi családé, akitől zálogbirtokként Horváth András, Rédey János és özv. György deák Jánosné bírták.

Ettől kezdődően földesurai gyakran váltják egymást. Közülük csak egy, Hevessy Kálmán lakott rövidebb ideig a faluban, ahol épített magának egy kis kúriát az 1800-as évek közepén. Az egyházi anyakönyvekben bizonyíthatóan 1868-tól 1879-ig lakott a faluban. A többi birtokosok csak a jobbágyság szolgálatásait élvezték, vették igénybe, szedték a dézsmát vagy a tisztartó útján irányították a gazdaságot. Majorság nem alakult ki a faluban. A földesurak távolléte miatt a falu jobbágysága nagyobb szabadságot élveztek, mint a szomszédos falvakban.

Az 1703. évi nemesi összeírás alkalmával megjegyezték, hogy Poszobán, mint nagybirtokos helységben teljesen hiányzik az armalista elem.²² A község

lakói jobbágyságok és zsellérek voltak. 1799-ben az egyházi anyakönyvekben is minden bejegyzett neve mellett ott van a megjegyzés, adófizető. 1814-ben nemteleneknek jegyezték be a lakosságot, 1813-ben a Babus, Kovács és Puskó családokat nemesekként jegyezték be, de ez csak a bejegyzést végző tévedése lehet. Ugyanakkor a falu kondását Szemes Gergelyt is nemesként tüntették fel.²³

A török gyakran pusztította a vidéket. Ilyenkor nem kerülte el a kis községet sem. 1566-ban felgyújtották a falut. Leégett 3 és fél jobbágyporta. 1567-ben az egész járást végig pusztították s így Poszoba is nagy kárt szenvedett. 1570-ben hol a török, hol a tatár tört a népre. 1572-ben egy jobbágytelek és két zsellér telek semmisült meg.²⁴ A török betörések, fosztogatások, gyújtogatások a lakosság elszegényedéséhez vezettek s inkább elmene-kültek nyugodalmasabb vidékre.

A töröknek adózni kellett forinttal, vajjal, mézzel, tehénnel, gabonával, rókabőrrel, de a malom őrlményéből is. Robotot, fuvar-t kellett teljesíteni a füleki végnek, az országnak, ezek mellett a földesuraknak és az egyháznak is. A török adót is többször emelték. Ha a lakosság védekezett vagy nem fizetett, rárontottak a falura és még nagyobb összeget követeltek. Poszoba lakói is kezdetben 15 forintot, később 32 forintot fizettek.²⁵ Amikor híre jött, hogy a török a község felé közeledik, a lakosság a Pincék-ol-dal pincéiben bújt meg, tartja a lakosság ma is.

A török sanyargatás után a XVIII. századi háborúkra és a zsoldos hadsereg részére új hadiadókat követeltek. A katonai beszállásolások is sok kárt tettek a faluban. A kibíratatlan terhek miatt ismét más vidékre szökdöstek a jobbágyságok. 1588-ban három elhagyott porta volt a faluban. Egy 1720. évi tanúvallomás szerint Poszobából két jobbágy is megszökött két lóval. Az egyik 1718-ban, a másik 1720-ban.²⁶ Az otthonmaradottak kára volt ez is, mert a földesúr új jobbágyot szerezni nem tudott, a szökött jobbágyra eső adót pedig az ott maradottaknak kellett lefizetni.

Poszoba lakói reformátusok voltak. Az ellenreformáció idejében a népnek úgy kellett küzdeni a vallásgyakorlatukért, mint ahogyan a nagy porció, a hadimunka és egyéb terhek könnyítéséért harcoltak. A vallásüldözések emlékét őrzi napjainkig két dűlőrész neve is. A Papvölgy és a Papvölgy-tetőről 1864-ben ezeket jegyezték fel: "Mária Terézia alatt, midőn a vallásos zavargások itt is dühöngtek, a Sajó jobb oldalán lévő hanvai ref. s több sajnómeléki egyházak hívei a hanvai pappal a felső-szuhei és poszobai határszélen fekvő sűrű, gazos völgybe menekültek az üldözők elől." Az Akasztó-tetőről pedig ez maradt fenn: "A Papvölgyben megtalált nép közül többen ki akartak itt végez-

ni, azonban éjnek idején az üldözőktől menekülve szerencsésen megszabadultak".²⁷

A boszorkányság hiedelme sokáig élt az elzárt kis községben. 1720. június 1-én Rinaszombatban a vármegyei alispán elnöklésével tartották meg egy poszobai asszony boszorkányperét, aki megrontott egy leányt és több tehénnek a tejét elapasztotta. Ítéletet is hoztak és 60 botütéssel súlytották az asszonyt.²⁸ A boszorkányságról való hiedelem sokkal később is élt az emberek között. 1846-ban is foglalkozott a Consistorium ilyennel. Ítélete: "ha továbbra is állítják, apjával együtt veressenek jó sort rajta".²⁹ 1791-ben még a községben használták a kalodát.³⁰

3. Elemi csapások

A községet gyakran érték elemi csapások. 1822-ben "a nagy esőzés és árvíz miatt az első kaszálású széna tönkrement, csak a sanyarúra számíthattak". 1816-ben úrnapján nagy vihar volt s "a házban menő által megüttetvén Babus Zsuzsanna meghala", olvashatjuk a jegyzőkönyvben. 1837-ben a vetést csaknem teljesen elverte a jég. Fel is ment az ára a gabonának. "Egy köből életnek az ára Négy Bankó forint lett." 1855-ben Szabó János 11 hónapos gyermeke égett össze és halt meg a konyhóban, ahol laktak. A nagy záporok alkalmával a hegyekből lezúduló víz a patakokat megduzzasztotta és a réteket előntötte, eliszapolta. Tönkretette a széna termést. A Kelemérbe vezető hidat is gyakran elvitte a víz. Az eső a malomnak előnyös volt, mert csak bő víz esetén lehetett használni. Nyáron sokat állt vízhiány miatt. A legszörnyűbb elemi csapás 1879. június 9-én érte a falut. Egy borzasztó jégviharból hatalmas vízárr keletkezett, mely elragadta a malmot, magával ragadta a 7. sz. házat és lakóit. Rombadöntötte a kocsmát és sok házat, gazdasági épületet megrongált. A házmagasságnyi jégtorlaszok közül halva szedték ki Babus Lászlót és feleségét, valamint Babus Józsefnét. A vízbe fúltakat a serényfalvai réten találták meg. Odáig sodorta a víz. A malmot többé nem építették fel, csak dűlőnév őrzi emlékét.³¹

4. A felszabadulás

A második világháború eseményei 1944 decemberében jutottak el a főútvonalról félre eső kis faluba. Az itt járt idegenek, nyilasok gyakran vészhi-

reket terjesztettek és rémítgették a lakosságot az oroszokkal. Csak a nők, gyermekek és öregek voltak otthon, mert a férfiak katonák voltak, a fiatalabb legényeket, a levénteket elhajtották a csendőrök. Félték is a harci cselekményektől. Csak a lelkész bátorította őket.

1944. december első hetében a falut megszállták a németek. Az iskolába és a családoknál rendezkedtek be. Sok háziállatot elpusztítottak a faluban. December 15-én híre jött, hogy már a Szuha-völgyében vannak a szovjet alakulatok. Erre nagy sietséggel összehajtottak és Hubó irányába elvonultak. Egy kis részlegüket a Szeles-tetőn hagyták, akik onnan lőni kezdték a falut. Szerencsére csak a háztetőket rongálták meg.

December 16-án éjszaka két szovjet tiszt kopogtatott az ajtón, emlékezik vissza a 81 éves É. Kovács Józsefné Új Babus Julinéni. Belépve megkérdezték vannak-e németek a faluban. Megmondta, hogy délután elmentek. Tudott velük beszélni, mert az első világháború alatt az itt lévő orosz foglyoktól egy kicsit megtanulta nyelvüket. Ők átnézték a falut és 17-én hajnalban a Buda-völgyön keresztül gyalogosok és tüzérek, a Ravasz-oldalban pedig Zádorfalva felől szekerekkel gyalogosok jöttek a faluba. A házakban helyezkedtek el, hol a lakosság megvendégelte őket. Két tiszt egy járőrrel Naprágy irányába tovább ment. A Szeles-tetőn még németek voltak beásva és tüzet nyitottak rájuk. Az egyik tisztet agyonlőtték, a másikat megsebesítették. Az elesett katonát a templomkertben temették el.

A faluban három napig maradtak a katonák. A lakosság jól tartotta őket. Helyettük újabb katonák jöttek a faluba, de már csak kevesen. A felszabadító katonák nagyon fegyelmezettek voltak. A legkisebb rendzavarás sem fordult elő a községben.

5. Felszabadulás utáni helyzet

GömörSZőlös 1944. december 17-én szabadult fel. A felszabadulás után továbbra is a keleméri körjegyzőséghez tartozott. A helyi igazgatást a községi bíró Új Babus László vezetésével a községi képviselőtestület végezte. 1946-tól 1949-ig, a tanácsok megalakulásáig az alábbiak voltak a képviselőtestületi tagok: Babus László, g. Kovács János, Juhász József, Varga András, Szabó Babus Pál, Veres András, Babus szomád Pál, Babus P. Benjamin, G. Kovács Béla, Pozsgai Pál, Varga József, Tóth László, T. Kovács Lajos, M. Babus Béla, Hubay József és I. Kovács János.³²

A hirdetések, a közhírré tételek dobszóval történtek. A dobolás a kisbíró kötelessége volt. A hivatalos hirdetésekén kívül magánfelek is igénybe

vehették, külön díjazás mellett. A hirdetési díj magánfelek részére egyszeri közhírrététel egy vagy két forint volt terjedelme szerint, melynek 80 %-a a közháztartásba került, 20 %-a a dobolást végzőé lett.

Az erdők államosításakor (1946) a község, mint közös községi erdőt 45 holdat kapott vissza. Ebből biztosították a lakosság tűzifáját és az építkezéshez szükséges szerfa anyagot. 1947-ben elhatározták, hogy a hároméves újjáépítési terv keretében megoldják a község villamosítását, népház építését és a patak községen átfolyó részének szabályozását. A község 1947-ben engedélyt kapott, hogy 4 hold és 400 öl erdőt kitermeljen. A kitermelt fa árából erdősírtést, a köztartozás rendezését és a középületek helyreállítását végezzék el.

Az 1948. januári közgyűlés megállapította, hogy a villamosítás csak a község erőteljes segítségével oldható meg, Kelemér villamosításával együtt, mert csak Keleméren keresztül vezethető az be. Elhatározták, hogy a villamosításra kérnek 4 hold lábón álló erdő kitermelését kéreghántással, tarvágásra. Továbbá a lakosság fuvar- és munkaszolgáltatást ígért, valamint a vármegyétől Kelemérral együtt 20 ezer forint segílyt kérnek. A megvalósításhoz pedig az őzd vasgyári rohammunkások rendkívüli szakmunkát vállaltak. A fakitermelésre az engedélyt megkapták s így a kitermelést több árajánlatból a Putnoki Országos Központi Hitelszövetkezetnek adták, aki a napi áron felül 8 db villanyoszlopot adományozott a villamosításhoz.³³ 1950-ben ki is gyulladt a villany a kis faluban.

Orvosa nem volt a községnek. A beteget 12-14 km-re kellett Putnokra vagy Bánrévére vinni szekérrel. Gyógyszertár is csak Putnokon volt. 1948-ban tervbe vették, hogy Kelemérben a Putnoki Mór-féle kastélyban orvosi lakást, rendelőt és gyógyszertárat alakítanak ki s így egy körorvosi körzetet hoznak létre s idecsatolják Zádorfalvát, Szuhaft és Alsószuhat is. Ez átmenetileg megvalósult, de később módosult. Az orvosi állás betöltése időnként hiányos volt. 1980-tól Gömör-szőlős Putnok egyik körzete s az orvos hetenként háromszor Kelemérben rendel.

1949-ben a község belterületét 38 holdban jelölték meg. Az északi részen öt házhelyet osztottak ki 2 500 öl területen. "Ez a község további fejlődésére teljesen elegendő", állapították meg. Valóban, e terület nem épült be.

A községben 1956 tavaszán megalakult a Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, de az októberi ellenforradalom hatására "szétugrottak". A magas, meredek domboldalak gépi megmunkálásra alkalmatlanok, így még ma is nagyrészen a régi fogatos paraszti gazdálkodást folytatnak. A gazdasági udvarok belső

elrendezése, formája több helyen még érintetlenül megmaradt. A régi földesúri nagytáblák több évtizeden keresztül a lakosság művelése alatt álltak. 1950-től állami tartalékföldek lettek, megmunkálatlanul birkalegelőt alkotnak vagy az erdőgazdaság befásította.

A község mezőgazdaságának eltartó képessége a múltban is kevés volt. Fokozottabban érezhetővé vált ez a háború után, amikor a korábbi kiegészítő foglalkozások (erdőkitemelés, faszénégetés, fuvarozás, részes aratás) megszűnt. Amikor megindult a Sajó völgyében a nagyipari termelés, a lakosság munkabíró tagjai az Ózdi Kohászati Üzemekben, a Sajó- és Szuha-völgyi szénbányákban, majd a Kazincbarcikai Vegyiműveknél vállaltak munkát. Ma is ezekben az üzemekben dolgoznak. A nők közül pedig többen a keleméri szénkefe üzemben dolgoznak. A felnövekvő fiatalok is a sajómenti üzemekben igyekeznek elhelyezkedni a szakmunkásbizonyítvány megszerzése után. Így a korábban csak mezőgazdasággal foglalkozó lakosság rövid évtized alatt átalakult a községből naponként eljáró nagyüzemi ipari munkássá. Többen az ősi családi házat, községet elhagyták és a munkahelyhez közeli területre költöztek. Rohamosan csaknem felére csökkent a lakosság létszáma.

A faluban maradóknak mindegyike továbbra is ragaszkodik a családi földhöz. Annak megművelésére lovakat tartanak. A rendszeres autóbuszjárat biztosítja a gyors hazajutást a munkából s így az ipari munkaidő után megművelik földjeiket, nevelik állataikat az idős emberekkel, a nyugdíjasokkal együtt. Ez a kettős foglalkoztatás biztosítja a családok gazdasági fellendülését, a megnövekedett igények kielégítését.

A községnek jó autóbusz összeköttetése van Keleméren keresztül Kazincbarcikkával, Putnokkal, Aggtelekkel, a vasútállomással, Pogony pusztával. Autóbuszsal járnak át a gyermekek iskolába Kelemérbe, Serényfalvára, Putnokra. Az autóbusz biztosítja a község elzártságának megszűnését.

6. Az egyházközség és a templom

Gömörszőlős egyházközsége mindig társegyháza, leányegyháza volt a keleméri református egyházközségnek. Önálló lelkésze soha nem volt. Az egyházközség pénzbeli jövedelme az "önként vállalt adakozásból gyűlt pénzből", "könyörületesség munkáiból"; szüreti jótéteményből; állatok, termények és bor értékesítésekor fizetett "jótéteményből"; veszekedésért, káronkodásért, egyéb vétségekért befolyt büntetéspénzekből és a templomi perselyekbe bedobott pénzekből állt. Ez évenként nem tett ki jelentős összeget. 1791-ben a

templomi perselyben két év alatt 35 Ft gyűlt össze. Kelemérben ugyanakkor mindössze 10 Ft volt a perselyben. Az eklézsia számadó könyvében ilyen bejegyzést is találtam 1768. évből: Tóth János "róka szerentsebul adott" 14 denárt az eklézsiának.

Ezekből az összegekből adtak támogatást a templomok, a megégett ekléziák építésére, az iskolák és a kollégiumok segélyezésére, de támogatták a jövedelem nélküli öreg prédikátorokat, tanítókat, tanulókat is az eklézsia fenntartásának költségén kívül. Rendeztek alkalmi gyűjtéseket is és a papi-gyűlés határozata szerint is gyűjtöttek a fenti célokra.

Poszobán az egyháznak nem sok földje volt, mindössze nyolc hold föld és három kaszás rét. Mivel ezt a lelkész a távolság miatt megmunkáltatni nem tudta, bérbe adta. 1862-ben 100 új forint évenkénti fizetségért, "egymás után ígérés-útján" a lelkész hat évre bérbeadta.³⁴

A lelkésznek járó fizetség 1807-ben

"Minden marhás gazda, aki maga erejéből szánt fizet 2 köből életet, megrostálva.

A két marhás gazda, aki cimborával szánt, fizet egy köből életet.

A gyalog ember fizet 3 vékát, az iskola-mesternek 15 kila életet.

A két köből fizető 2 szekér fát, az egy köből fizető 1 szekér fát fizet az eklézsiának a Raktornak pedig összesen 6 szekér fát."³⁵

Poszobának 1880-tól külön konzisztoria vagy mint később nevezték, prezsbiteriuma volt, 8 prezsbiterből, 1 algondnokból és 2 iskolaszéki tagból. Az egyházközséget a kurátor vagy gondnok képviselte. A poszobaiak bizalmatlanok voltak az egyházi vagyon kezelésben és a szolgáltatásokban a kelemériekkel szemben. Ezért a konzisztórium úgy döntött, hogy a poszobai egyház minden vagyonát és jövedelmét külön kezelik.³⁶

A felszabadulás előtt egyik vasárnap délelőtt 1/2 11 órakor a lelkész, délután 2 órakor a kántortanító tartott istentiszteletet. A következő vasárnap fordítva tartották. A lelkész által tartott délelőtti istentiszteletre átjöttek a kelemériek is. Ugyanígy a gömörszőlősiek is átjártak Kelemérbe.

A régi templom megépítése előtt (1741) már kellett a faluban istentisztelet céljára szolgáló helyiségnek lenni. Bizonyítja ezt a ma is meglévő 1673-as évszámmal ellátott úrasztala, melyet a régi templom berendezései között már említene a keleméri jegyzőkönyvek.

A régi templomot 1741-42-ben építették, mutatta a mennyezetén lévő felirat. A falu közepén volt, fából épült 1774-ben renoválták, amikor "E prédikáló Szék és Korona készítettett Isten Ditsóságére 1744-dik Esztendőben Karátson Havának napjaiban" - hirdette a katedra és korona közötti falon el-

helyezett deszka felirata. A templomban lévő koronán egy bibliai idézet volt 1774-es dátummal. Ugyancsak bibliai idézet volt a "katedra kerületén, a karzat mellvédjén is".³⁷

A templom tornáca felett egy kis régi harang volt, mely 1793-ban elrepedt.³⁸ Ekkor Losoncon két harangot öntettek. A kisebbik harang 35 font volt, ezzel a felirattal: "Glória in Exelsis Deo 1793". A nagyobbik harang 85 fontos. Felirata: "A Pozsobai Reformata ekklesia Számára öntetett. 1793. Fecit Beniamin Stephanides Lossontini". A két harang a kis tornác felett nem fért el, ezért egy négyes oszlopon álló, zsúpfedelű haranglábat készítettek.

A falu között épített régi templom és harangláb alkalmatlan helyen és igen sáros területen volt. A század végére a gerendákból álló falak és a tetőzet is igen megromlott. 1796-ban egy új harangláb építésére gyűjtöttek a hívektől.³⁹ "A templom egészben újonnan meg sindelyezettett és ujj Harangláb építetett úgy hogy az allya legyen tornácza a Templomnak." Amikor az ács ezt elkészítette a "Sup harang-lábrul" a két harangot levették és idehelyezték el.⁴⁰

1804-ben a pozsobai egyház "Ujj Kő Templomot Szandékozván építeni" a szárnyai mészegetőknek 24 Rhft-ot kifizettek mészre.⁴¹ A konzisztórium engedélyével az eklézsia szántóföldjét a falubeliek felszántották és bevetették. A termés értékét a templom építésére használták fel.⁴² Az új templom helyét a falu felső végén "pástos helyen" jelölték ki.⁴³ "1824 Esztendőben kezdvén az építéshez június 22 napján. Az ekklesia számára kiszabott Szántó földek Jövedelméből és a Helység Sarjuja árából"⁴⁴ és más köz Jövedelemből össze gyűlt Jövedelmekből, melyek felől a Predikátorok soha semmit sem tudtak, számadás alá soha sem huzhattak a Pozsobai nagyobb gazdák interessei⁴⁵ miatt, kőből épített Templomot, melynek fel állítása került körülbelül Ezer és nyolc Váltó Czédulás forintokba."⁴⁶ Arra már kevés volt a gyűjtött pénz, hogy tornyot is építsenek hozzá. A belső berendezést a naprágyi Madarász István készítette. A mennyezet deszka-kazettás. A medaillonos díszítés visszafajejlődött mintáival festve. A régi templomból csak az úrasztalát hozták át. Lapja növényi és virágmotívumokkal, temperával festett, igényes, művészi munka, rajta régies betűkkel és számokkal "ANNO 1673". A festés igen megkopott állapotban van.⁴⁷ (3-4. kép)

1886-ban a templom mellé tornyot is építettek. Mivel a torony építéséhez az addig gyűjtött gabona-értéke kevésnek bizonyult eldöntötték, hogy feltörnek egy darab parlagföldet és annak termését is a torony építésére fordítják. 1886. november 20-án "minden marhas ember ekével, minden gyalog ember fejszével és irtókapával jelenjen meg a Ravasz oldal allyán szántás s

írtás végett" szölt a határozat.⁴⁸ Ennek kivétel nélkül mindenki engedelmeskedett s mint egy 3 holdnyi területet fel is törtek. A torony építésére még 800 Ft kölcsönt is felvettek. Ezt a község lakóinak arányosan kellett kifizetni. 1888-ban meg is építették a tornyot a templom déli, hosszanti falához. A régi két harangot az új toronyba helyezték el.⁴⁹ A kisebb harangot az első világháború alatt, 1916-ban elvitték háborús célra.

A templomban gyakran igen jeles lelkészek tartottak istentiszteletet. Így 1676-ban a nápolyi gályarabságból hazakerült Krasznai Mihály. 1807-1813-ig Nyíri Mihály volt a lelkész, aki Sárospatak után a jénai és göttingai akadémián tanult. 1849. április 22-től 1851. augusztus 21-ig a lelkész Tompa Mihály, a jeles költőnk volt, aki hanvai pappá történt megválasztása miatt hagyta el a filiát.⁵⁰

7. Az iskola és a tanító

A gömörszőlősi iskola megépítése előtt a gyermekek Kelemérbe jártak át tanulni. Gyalog tették meg a két km-es utat, akár szakadt az eső, akár fújt a havas szél "reggel feljövén, estve mentek haza". Természetes, hogy a gyermekek nem szívesen jártak az iskolába, de a szülők is szívesen visszatartották a gyermekeket, hisz a tíz évesek már segítettek otthon. A konzisztórium ezért gyakran foglalkozott a gyermekek iskolai mulasztásával. 1799-ben már ilyen határozatot hoztak: "akik gyermekeiket Oskolába nem akarják járatni, egyszeri s kétszeri megintés után, ha ugyan csak, gyermekeik iránt való ezen kötelességeket el fogják mulasztani, a mit magzattyaiknak Tanításáért kellene fizetni, az Ekklesia javadalmába fogják fizetni."⁵¹ A poszobai gyermekek beiskolázásával később is sok probléma volt, ezért a kurátor kötelességévé tették, hogy házról házra járva serkentse a szülőket a gyermekek iskolába járatására, mert nagyon kevesen járnak.⁵²

Az iskolai tanítás nagyon kis hatékonysággal bírt. Ezt jól bizonyítja, hogy 1826-ban a 12 egyháztanácstag és a kurátor még a nevét sem tudta aláírni a jegyzőkönyvben. Csak kereszttel jelezték aláírásukat. A község lakói mindjeban követelték, hog Poszobán is állítsanak fel iskolát. Végre 1817-ben a "Magyar Királyi Helytartó Tanács Kegyelmes parancsolatjának értelmé szerint Földesuraiktól Oskolának való helyet nyervén építetett az Iskola háza a Helység fel végén, az alsó sorban". Az iskolában 1818-ban meg is indult a tanítás. 1873-ra az iskola épülete megkopott. A felügyeleti hatóság is használhatatlannak minősítette. Felmerült annak a lehetősége, hogy községi

iskolává minősítsék, de a község lakói ragaszkodtak az egyházi iskolajelleghez. "Meg lévén már téve az első intézkedés, hogy az iskola épülete a törvény kívánalmai szerint újjá alakíttasson", mondták. Az iskola építéséhez szükséges pénzt a lakosságtól gyűjtötték össze. A földesurak pedig 10 000 téglát, 10 gerendát és 30 szarufát adományoztak.⁵³ 1876-ra meg is épült az új iskolaépület a tanítói lakással együtt. A tanterem földes volt. A főhatóság utasítására 1893-ban padlózták le.

Az iskola református egyházi iskola volt. Fenntartója az egyházközség. Az iskola és a tanító közvetlenül a két községből alakult konzisztórium alá tartozott. A konzisztórium szabályozta az iskola működését, határozatokat és rendeleteket hozott az iskola rendjével, az oktatással és a tanító tevékenységével kapcsolatban. Pl.: 1810-ben megtiltották, hogy mulatságon a tanító táncolhasson. "Az Oskola Mesterek Táncra Hivatalok felfüggesztése alatt tilalmaznak" - szólt a rendelkezés.⁵⁴

Az iskola felügyeletét, ellenőrzését közvetlenül az egyháztanács által megbízott felügyelő végezte. "Az Oskola virágzására Inspektornak tétetett... Poszobai ifjú Szabó István á kinek kötelessége lészen az Oskolára fel vigyázni, á Szüleket gyermekeik tanítására serkenteni", az iskolát időnként meglátogatni "á Tudományos folyamattjáról és á fogyatkozásokról a Consistoriumot tudósítani" - írják 1809-ben.⁵⁵ 1848-ban az iskola felügyeletére gondnokot neveztek ki, akinek kötelessége volt az iskolát minden két hétben meglátogatni az egyháztanács taggal.

Az iskola nemzeti iskola volt, mely azt jelentette, hogy "á Tudományok tsupán Magyar nyelven, Magyarul írt könyvekből tanítatnak". "Á Nemzeti Oskolák Cursusa Négy Esztendőkre terjednek."⁵⁶ A gyermekek 8 éves kortól 12 éves korukig voltak kötelezve az iskolába járásra. 1870-től az iskolakötelezettséget meghosszabbították és 6-tól 12 éves korig tették kötelezővé a mindennapos iskolába járást. 1850-től bevezették az ismétlő vagy vasárnapi iskolát. Ez alatt azt értették, hogy vasárnap az istentisztelet után a templomba maradtak 13 évtől 24 éves korig a fiatalok és részükre a lelkész erkölcsi oktatást tartott. Később az iskolában a tanító tartotta ezt vasárnaponként. Az iskolai oktatás hatékonysága növekedést mutatott. A konzisztórium jegyzőkönyvekben 1860-ban a számvizsgálat aláíró 12 egyháztanács tag már mind sajátkezűleg alá tudta írni a nevét.

A gyermekek fenytésében a testi büntetés elfogadott és napirenden volt. A tanító kötelességét szabályozó utasításban ezt olvastam: "á vesszővel való fenytéshez mindenkor legutóssor nyujjon, akkor is á hibázó gyermekekre soha hat vessző ütésnél többet mérni szabad nem lészen, ezt á bünte-

tést is soha se tegye a maga személyében, hanem más gyermek által vitesse véghez."⁵⁷

Az iskola fűtéséről a szülőknek kellett gondoskodni. Ezért a konzisztórium 1800-ban így rendelkezett: "Az Oskola Háznál a Classist az Oskolába járó gyermekek tartoznak meleggel tartani, ezért is mikor már a fűtésnek ideje jelen van a Keleméri gyerekek, mind reggel, mind este visznek a kezekbe egy egy darab fátskát az Oskolába, a Poszobai oskolás gyermekekért pedig, mint ahogy azoknak annyirul a kezekbe, hideg időben nehéz volna a fát Kelemérbe le hordani; és mint hogy délbe nem is hozhatnának, reggel feljövén este mennek haza, mikor jó idő van is mindenkiért egy egy szekér fával tartoznak a Szülék az Oskolanak, hogy meg ne fázzanak."⁵⁸ Voltak szülők, akik ezt nem akarták teljesíteni. Azokat kötelezték 2 Máriás lefizetésére a szekér fa helyett.⁵⁹ 1811-ben ezt a kötelezettséget így módosították a poszobai szülők felé: "A Poszobából Kelemérre járó gyermekek szüléit kötelezzük, hogy ha pénzen veszik is a fát vigyék be az iskolába."⁶⁰

A tanítót a prezbitérium választotta ideiglenes minőségben s az egyházmegyei közgyűlés erősítette meg. Ekkor lett a tanító véglegesítve. Azokhoz a tanítókhoz, akik a községben huzamosabb ideig tanítottak, nagyon ragaszkodott a lakosság. Több esetben a visszahívásuk mellett döntöttek.

A tanító fizetését az egyházközség biztosította. "O. Rectorok Bérének a meghatározott Terminusokon, ugy mint Sz. Mihály, Sz. Márton és Sz. András Nap tájba - befizessük" - szólt a konzisztórium utasítás.⁶¹

"Az Oskola Rectornak Esztendői fizetése 1808-ban.

1. Szemes Élet a Néptől 15 ./. Tizenöt köből.
2. Szántó Föld az Oskolához van Három Nyomáson. Egy Nyomáson 11. vagy 12 vékás Föld; a mellyeket az Oskola Rector számára az Ekklesia szánt és vet, Rector ur adván magot vetni.
3. Három Darab Rét, melly rendszeresen három szeker szénát terem.
4. Kender Föld két vékás.
5. Kukoritzás kert.
6. Tüzifa 12. Szekerrel; mely a Predikátorából szokott kiszakasztani.
7. Halott temetésért négy garas.
8. Tanítói bér minden gyermektől egy Vonás forint és egy véka zab.

Kötelességei:

1. A Fiú és Lány gyermekeknek szorgalmatos tanításak.
2. A Templomban az Isteni Tiszteletkor Éneklés; ugy az Halott felett is, mind Kelemérbe, mind Poszobán.

Jegyzés. Az Oskola Rector minden Nap egyszer köteles elmenni /Szombaton

kivül/ Poszobára az Istentiszteletkor énekelni, a Predikátorral egygyütt, a ki a maga hivatalát végzi."⁶²

1858-tól a tanítói fizetés az alábbi lett:

"1. Szemes élet 18 köből.

2. Szántó föld 14 és 1/2 hold, rét 5 és 1/2 hold, legelő 3 hold. A földet fele részben az egyház, fele részben a tanító műveli. A földekre minden marhas ember tartozik a maga udvaráról egy szekér trágyát vinni, a föld fele termését behordani, az Anyafüvet⁶³ lekaszálni, a termését a rétnek szintén bevinni - a sarjút nem értvén.

3. Tüzifa 12 vessző, 6 bécsi öl. Tartozik az egyház kivágni és haza szállítani.

4. Tandíj 40 uj kr; - 1 - egy véka zab; 6 tojás és egy csirke. Stóla: Búcsúztatásért 1 - egy uj fr; Énekszós halottért 20 kr.

Ezekon kívül minden iskolás gyermek sz. György naptól sz. Mihály napjáig az iskola fűtés végett tartozik két, két darab fát napjában hordani.

Az egyház birtoka: Szántó föld 8 - nyolc hold; rét három 3 hold."⁶⁴

A természetbeni járandóság megfizetése körül állandó problémák voltak, mert rendszeresen többen elmulasztották azt megfizetni. 1894-ben országosan is rendezték a tanítói fizetéseket s annak minimumát évi 300 Ft-ban állapították meg.

1948-ban az iskolát államosították és 1949-től nem elemi népiskola, hanem nyolc osztályú állami általános iskola lett. 1957-ben a nyolc osztályban mindössze 22 tanuló volt, ezért 1958-ban megszüntették a felső tagozatú tanulókat oktatását s a községben csak az I-IV. osztályú tanulókat tanítása folyt. Az idősebbek Kelemérbe jártak át. 1968-tól az alsó tagozatú tanulókat oktatását is beszüntették a tanuló alacsony létszáma miatt. 1960-ban még 15 tanuló volt. Ez tovább csökkent és 1965-re már csak 10 tanuló volt a négy osztályban. Jelenleg (1980) az I-II. osztály tanulóit Kelemérbe, a III-IV. osztályú tanulókat Serényfalvára járnak, az V-VIII. osztályos tanulókat Putnokon tanulnak. Kelemérbe, Serényfalvára autóbusszal járnak, naponta. Putnokon pedig bentlakásos tanulóotthonban, kollégiumban vannak elhelyezve.

II. Település és lakóházai

1. A község településrendszere

Az alig több mint másfélszáz lelket számláló kis község a Kelemértől északnyugati irányban elágazó völgy egyik szakaszán, Kelemértől 2 km-re te-

lepült. A történelem folyamán nem kényszerült áttelepülésre, megmaradt eredeti helyén. Elhelyezkedését a völgy közepén északdéli irányban folyó patak szabta meg. A patak nyugati oldalán lankásan emelkedő hegyoldalban és a patak két partján alakult ki a kis település, alkalmazkodva a változatos terepviszonyokhoz. A XVIII. században még csak a patak nyugati partján, a hegyoldal lábánál és a lankásabb oldalán épültek a lakóházak egy görbülő utcát alkotva. Csak később települt be a patakon túli keleti part is. A községen keresztül folyik a Kolyota-völgyből eredő patak. Ez bővül a község északi szélén a Gyümölcsmei-völgyből jövő, majd a falu alsó részén az Ivánka-völgyből folyó patakkal. Mindhárom patak nyáron is megtartja vízhozamát.

A község településrendszerére a halmazrendszerű, szabálytalan beltelkű település a jellemző. Ennek okát a terület adottságaiban, a patak elhelyezkedésében, a domborzati viszonyokban látom. A patakhhoz viszonylag közeli, kelet-délkeleti irányban emelkedő domboldal alkalmasabbnak bizonyult a településre. (5. kép)

A község őslakossága a török hódoltságot is átélte és megmaradt. A mai elaprózódott telkeik elhelyezkedésében és felismerni a korábbi, nagyobb kiterjedésű családi területeket, mert a Babus, Kovács, Varga családok telkei többségében egymás mellett vagy egymáshoz közel fekszenek s csak kevés újabb család ékelődött be közéjük.

A telkek alakja igen változatos, a terepviszonyokhoz alkalmazkodó. A település északi részén szabálytalan alakú és nagyságú telkeket látni. Zömmel az ősi Babus és Kovács-családok telkei voltak. Az osztódás következtében szabálytalan elhelyezkedésben építették meg házaikat. Az északi részen, a határba kivezető út mellett még két rövid, szűk kis utca alakult ki. Különösen ez a rész képezte a jellegzetes halmazos falurészt, szabálytalan telkeivel a település ősi részét. (6. kép)

Ettől délre az út ívesen hajolva követi a patak kanyarulatát. Nyugati oldalának egy részén osztódás következtében szalagtelkeknek látszó település. Korábban ezek is szélesebbek voltak, azonban hosszanti irányban osztódtak. A telkek egy része meredeken ereszkedik le az útra s így a házak a hegyoldal ellaposodó felső részén épültek, a szekerekkel csak a felső részen kialakított kis közön lehet megközelíteni. Mivel ez a terület a község legmagasabb részén fekszik, elnevezték Kakasvárnak. Lakóházainak tetőornán egy lemezből kivágott kakas állt: Az utolsót 1973-ban bontották le. A további részen a hegyoldal lankásan ereszkedik alá az Ivánka-völgyből folyó patakhhoz. Ez a rész településre a legalkalmasabb hely volt, ezért itt néhány telken egymás után, de nem egymáshoz ragasztva két-három ház is épült. Több te-

lek átnyúlik a patakon. Ezek lényegesen keskenyebbek, de hosszan az erdőig elnyúlnak. Két telken a patakon túl is van egy-egy épület vagy csűr.

A község keleti felében hosszúra nyúló szalagtelkeket látni, melyek régén az utcától haladtak át a patakon, egészen a keleti hegy lábáig, a Kolyota oldaláig terjedtek. Az osztódás során az út és a patak közötti terület megmaradt az idősebb testvérnek vagy az eredeti birtokosoknak, a fiatalabb, vagy aki a patakon túli területet megvásárolta, a patak keleti partján épített magának lakóházat, alakította ki gazdasági udvarát a csűrrel együtt. Ez vizenyősebb terület. Több esetben az eredeti telek végén, a csűr utáni szilvás közös maradt. A patak keleti részén lakók lakása előtt csak egy kis szakaszon volt út. Ezt Füzes vagy Fűdesnek nevezték a patak partján lévő fűzfák miatt. A többi részen nem volt út. A főút és a patak közötti telken jártak keresztül a fogatokkal is a maguk készítette hídon. Ezen az oldalon néhány telket találunk. Ugyancsak vele szemben a rét után három telek van. Feltűnő, hogy a község északi részéhez hasonlóan ezek is teljesen szabálytalanok. A nyugati oldalon a változó alakú hegyoldal, a keletin a mocsaras rét kényyszerítette erre a telek meghatározását.

A Kelemér felől jövő út a községet ketté választja. Régtől Kassai útnak nevezik. Elhangzott olyan vélemény, hogy azért hívták ennek, mert régen sokan jártak Kassára és környékére - Tornára, Szepsibe - vásárra és ezen az úton mentek át a községen Szuhafő, Aggtelek, Jósavafőn keresztül tovább a Torna völgyébe. Egykor ez is földút volt, majd makadám út lett. Most a falu felső végéig bitumenezve van. Az iskola telkétől (most kultúrotthon) földútban folytatódik a Mocsolyák felé.

A község közepén egy beépítetlen terület van az úttól a patakidig. Itt állt a múlt században a régi fatemplom, amit úgy tartottak, hogy a csehek építették. Itt van ma is a falu alsó közkútja, kerek kút, jó ivóvizet szolgáltat. Környéke a falu legrégibb települése. A község felső részén szintén van egy beépítetlen terület egy gémes kúttal, vályúval. Ez a felső kút, az állatokat itatják itt. Innen vezet egy dűlőút a Gyümölcsmező-völgybe. A két utat a templomkert előtt egy szűk út köti össze. A templom mögött is vezet egy ritkán használt földút. Az iskolatelek után keleti irányban ágazik el a temetőbe vezető út. A község déli szélén, az utolsó telek mellett, nyugati irányban egy elhanyagolt földút vezet fel a hegyoldalba. Régen fontos összekötőút volt ez a hegyen túli, ma Szlovákia területén lévő szomszéd községgel, Naprággal. Olyan közel volt Naprágy, hogy a kakas kukorékolás is áthallatszott, tartják ma is. Ezen az úton jártak a Sajó völgyébe is. Most teljesen elhagyott, elhanyagolt út.

Összefüggőbb utcakép csak a patak és az út közötti hét teleknél és a patakon túli telkek egy részénél alakult ki a lakóházak homlokzatának egyvonalban történt beépítésével, a fésűs beépítési forma szerint. Ennek korábbi, nyugodt ritmusát megzavarta az átépítések rendszertelensége. A farazatos, nyergestetős, tornácos házak között kiemelkednek az újonnan épített, jellegtelen sátozott házak, a hangulatos vesszővonalú kerítések között a cifra, vasrácsos kerítések, hogy csak a legszembeütőbbet említsem. A többi területen nem is alakulhatott ki az utcakép ritmusa a változatos beépítettség miatt.

2. A telek

A község belső telkei a XVIII. század után csak egész kis mértékben osztódtak. Túlzott igény erre nem volt, mert a családok száma csak átmenetileg emelkedett a XIX. század második felében. Van tudomásunk arról, hogy a testvérek közötti öröklés során keresztirányú osztódás, a telek keresztirányban történt elosztása fordult elő. Ugyanez előfordult a telek egy részének megvásárlásánál is. Mindez azonban csak ritkán fordult elő. Az ősi családok közös származásának tudata még ma is viszonylag szorosan összetartja őket. Terjeszkedésre nem volt szükség, csak némi átrendeződés állt elő a házassági kapcsolatok módosulása során. A belterület nagysága lényegesen nem módosult. 1949-ben 38 holdban állapították meg a község belterületét. Ugyanakkor a községi közgyűlés elhatározta, hogy az északi területen öt házhelyet osztanak. Megállapították, hogy "ennyi a további fejlődésre teljesen elegendő". Valóban a kijelölt területet nem is vették igénybe. Az 1970-es népszámlálási statisztika szerint a község belterülete mindössze 24 ha.

A község lakói földesúri jobbágyságok voltak. 1785-ben 17 jobbágyot és 20 zsellért jegyeztek fel. 1851-ben 16 úrbéri, 1 1/8 majorsági telket találtak 5 zsellérrel. Földesurai nem laktak a községben Hevessi Kálmán kivételével, aki egy kisebbszerű kúriát építtetett magának az 1800-as évek közepén. Ezt később, az 1910-es években két részre osztva és a telket megfelelően megvásárolták a falubeliek. (7. kép)

A telek elrendezését, funkció szerinti megosztódását a telkek többségén már nem figyelhetjük meg, mert sok lakóépületet és gazdasági épületet lebontottak. A mezőgazdálkodás és állattenyésztés visszafejlődött. A fiatalabbak, munkabíróbbak ingázó nyári dolgozókká lettek s naponta eljárnak Ózdra, Kazincbarcikára. Az idősebbek ragaszkodnak a földjeikhez és azok egy részét

megművelni törekednek. Csaknem minden családban van egy-egy ilyen idős ember s így még a faluban megfigyelhető az egyéni gazdálkodás következtében kialakított belső telekelrendeződés, bár a beltelkek egy részét a legtöbb telken átrendezték a lecsökkent, visszafejlődött gazdálkodás igénye szerint. Különösen ott gyorsult fel a telkek régi rendjének átalakulása, ahol a fiatalok átépítették a lakóházat.

Az átrendeződés mellett is maradt több olyan belső telek, amelyek még jól szemlélteti a korábbi helyzetet. A telkek berendezésének rendje nagy változatosságot mutat a telek alakja, a terepviszonyok okozta kényszerítő körülmények miatt. Némelyiknél még megfigyelhető a belső telek hármass elrendeződése és jól elkülöníthető egymástól a lakóudvar, a gazdasági udvar és a kert. Az elrendeződésben meg lehet figyelni, hogy a belső telek nemcsak lakóhelye, hanem munkahelye is volt a gazdának. (8. kép)

A belső telket többnyire kerítés választotta el és választja el most is a gazdasági udvartól. Ez azonban inkább az állatok kártevése miatt védik a telket. A telken belül, ahol kisebb-nagyobb konyhakert, veteményes is kialakult, ott ezt is kerítés védi az állatoktól. Kerítést általában vesszőből készítettek, s ezt pacsit kerítésnek nevezik. A földbe ástott oszlopokra rendszerint három lécezt rigolyt szegeznek s ezek közé fonják a mogyoró és kecskerágó vesszőket. Az ilyen kerítéseket lészának is nevezik. A legszebb vesszőkerítés a rozmaringos volt. Ennek készítésekor 50-70 m távolságban egymástól karókat vernek le. Összefognak 15-20 db vékonyabb vesszőt s ezt megcsavarva, mint a kötelet, vízszintesen fonták a karók közé, mindég újabb és újabb vesszőket hozzáadva. Egymás fölé 5-8 sor fonva adta meg a kerítés 100-120 cm-es magasságát. Léckerítést csak egy-két helyen látni, gyakrabban a félbe hasított karókat szegeztek a hosszanti lécre, a rigolyra. Deszka, palánk kerítést nem készítettek. Újabb divatba jött itt is a drótkerítés és kezd elterjedni a vaskerítés. A gazdasági udvart vesszőből font rozmaringos kerítés határolja. A lakóudvar előtt léckerítés. egybeült drótkerítés van. Veteményes a beltelken nincs, a szilvás a határban, a szőlő mellett van.

Több ilyen kétrészre osztott telket is lehet találni a faluban. Van olyan, ahol kerítés választja el a két udvart, de van ahol csak az épületek mutatják az elkülönülő funkciót. (9-10. kép)

Érdekes elrendezettségu telek a Kassai utca 10. sz., ahol a telek egyharmad részénél a patak folyik keresztül s ez osztja két részre a telket. Funkciójában három osztásúnak mondhatjuk. A lakóház és a gazdasági udvar egy része összefolyik a patak által az út felé leválasztott területtel. Itt van

a lakóház, hozzáépítve a kamra és az istálló. Szemben a telek határán az utcát lezáró épület. Ez régebben pálinkafőző volt, most kamrának és szerszámoknak használják. Utoljára 1922-ben főztek pálinkát itt. Ezzel szemben van a méhes a patak partján. Mellette az ólak és a galambdúc. Az istálló és trágyadomb között egy kisebb veteményes. A patakon egy saját készítésű fahídon átmenve találjuk a nagyméretű csúrt s előtte a lóval körbe hajtható szecska-vágó járgányt. Most a szecska-vágót villanymotor hajtja, de a járgány még használható. Régen ezen a területen a gabonát csépelelték, ezért hagytak a csűr és patak között ilyen nagy területet. A csűr mellett a tűzifa és a szerfák helye volt. Ezt a területet tekinthetjük a telek második részének, mögötte pedig a nagy kiterjedésű szilvafás. (11. kép)

A Kassai utca 25. sz. belső telek az előzőekkel szemben csak egy területre szorult. A terület korlátozott volta miatt funkció szerinti megosztás nem alakulhatott ki. (12. kép)

Régen a telek átnyúlt a patakon túlra. A jelenlegi terület minden oldalán épület van. A lakóházzal egybeépítve találjuk a szekérszint, utána az istállót. A patak felőli oldalon a csűr, a trágyadomb és az árnyékszék. A következő oldalon a disznó és tyúktól, majd véggel az utcai kerítésre a nyári konyha. Régen ez a terület volt az eredeti telek lakóudvari része. A telek-megosztás után elveszítette a patakon túli területét s ezért kényszerült egykori gazdája itt kialakítani a gazdasági területét is a lakóházzal együtt.

A lakóházak csaknem minden esetben a telek északi oldalán épültek. Ez az elhelyezés biztosította, hogy a lakások bejárata déli, délkeleti vagy délnyugati irányúak és hossz tengelyével mindig merőlegesek az utcára. Kivételt csak a Hevessy kúria képez, melynek tengelye párhuzamos az utcával. Egy L alakú házat is találni, ez az 1920-as években épült. A lakóháznak csak egy kisebb hányada épült közvetlen az út mellé. Ezeknél, de a többi házaknál is gyakori, hogy az első házzal szemben, a telek másik oldalán nyári konyhát építettek. Ezzel az utcakép beépültebbnek látszik. A község nyugati oldalán jellemző, hogy nem építettek közvetlen az utcasorra vagy ha építettek is, beljebb, a telek derekán is áll egy ház. A patak baloldalán a nedves, mocsaras talajviszonyok miatt jóval beljebb építették a házakat, de az 1879-es árvíz is erre figyelmeztette őket, mert az árvíz több házat elsodort a patakpartról.

A község közepén összefüggő utcaképet alakítottak ki a sorosan épített házak, de ez alig hat telek szélességéig tapasztalható. A település többi része szabálytalan beépítettségű. Éppen ez adja meg a község romantikáját.

A belső udvarok vizsgálatánál azt tapasztalni, hogy azok elrendeződése

igen különböző s a környezethez illeszkedően megtaláljuk az egységes, felosztatlan beltelkeket, de az osztott beltelkek is megtalálhatók. Találunk egy oldalon beépített, de körben beépített területet is. Ez a sokféle elrendeződés a területi adottságokból, a felszín változatosságából adódik, s bizonyítja a lakosság alkalmazkodását, leleményességét. A Kassai utca és a patak közötti részen csak egységes, osztatlan telkek vannak. Az utcai telekhatárt kivéve a telek minden oldalát körbe építették gazdasági épületekkel. Ezek a telkeken csűrök nincsenek. Osztódás következtében lettek ilyenek, mert eredetileg a patakon átnyúló, hosszú, keskeny telkek voltak.

A lakóház után az istálló épületekre (itt ólaknak mondják) fordítanak legnagyobb gondot. Többségében ma is jó karban lévő épületek. A legtöbb az 1920-as években épült s az ajtó és ablakok körül vakolatlan téglával díszítettek. Ahol a telek szélesebb volt az első házzal szemben a telekhatárra építették az istállót. Az újabb építésűeknél a lakóház végében, de találni keresztben építettet is. (13. kép)

A trágyadomb legtöbb helyen az istállóhoz közel, szabadon van, csak elvéve találtam betonkerítéssel körülvett. A baromfi és disznóól hasított fából készült, úgy mint a ravásház. A legtöbb régi készítésű. Méhest két helyen, galambdúcot egy helyen találtam. Régebben fejlett méhészkedés is volt.

Két részre osztott telket látunk a Kassai utca 40. sz. háznál, ahol a Kakasvárra vezető út kettévágta a telket. Itt teljesen elkülönül a lakóudvar a gazdasági udvartól. A lakóudvari részen van a lakóházon kívül a nyárikonyha, kamra és a kút. A kútból villanymotorral vízvezetékét alakítottak ki. A lakóház előtt kis virágskert van. Az utca felől és a gazdasági udvar felé is kiskapun közlekednek. (14. kép)

A kakasvári út másik oldalán van a gazdasági udvar. E telekrész minden oldalán találunk épületeket. A déli oldalt teljesen elfoglalja az istálló és a csűr, a nyugati oldalán a disznó- és baromfiólat találjuk, mellette a tűzi- és szerszámfa helye. Északi oldalán egy kis kapu van, ahol a rokonok a szomszéd telekre járnak át. Ezen az oldalon van a méhes, az árnyékszék és újabban a garázs. A lakóudvar felőli oldalon a házodisznó ólja van, előtte a trágyadomb. Az udvar közepén a kazlak álltak.

Kutakat a telek legkülönbözőbb területén ástak, de nincs minden háznál. Régen a közkutak használták csak. Kutat találni közvetlen a lakóház bejáratánál lévő lépcső mellett vagy a bejárattal szemben. Régebben gémeskutak voltak, néhányat átépítettek kerek kútnak. A patakon túli vízenyős területen a magas vízállás miatt csak kámpós úddal húzzák, emelik ki a vizet, ezt csak az állatok itatására használták. Egy községi gémeskút is van ita-

tóvályúval. A lakosság többsége itt itatja az állatokat. Azt tartják a partoldalon lévő kutak vize iható, a patakon túli ihatatlan. (15. kép)

Régebben minden telken volt csűr. Funkciója megváltozott. Most nem a cséplés előtti gabonát, hanem a szénát tartják benne. A legtöbb háromrészes. Egyik oldalán a ló, másikon a szervasmarha szénája van benne. Középen a szecs-kavágó, ide tolják be a kocsit is, ahol a csűr mellett nincs külön kocsiszín. Némelyik csűrben az autót helyezték el.

Kenyérsütő kemencét ma már csak egy-kettőt látni. Régen a legtöbb helyen a pitvarban volt. Egy ilyen ház még ma is áll, kb. 1894-ben építették. Többsége a nyári konyha végében, fétető alatt volt, de akadt szabadon álló is.

Két mesterember műhelyét is találtam. Egyik egy csizmadia műhelye. Mesterségét már nem folytatja. Műhelye az első házzal szemben lévő kicsiny épület, alig 2 x 2,5 m-es helyiség. A másik egy bodnärműhely. Ez az épület eredetileg egy kétsejtű gerendavázas ravásfallal készült lakóház volt. A falu végén, az iskolával szemben lévő kovácsműhelyt az 1970-es évek elején avultsága miatt lebontották.

3. A lakóház építése

A lakóházakat legtöbb esetben maguk építették, legfeljebb jobban begyakorolt embereket hívtak segítségül. Kőműves és ácsmester nem is volt a faluban, de többen a környékbeli nagyobb településeken a tanult mesterek mellett dolgozva elsajátították a gömörszőlősi faházakat, ravásházakat. Régen a molnár volt segítségükre, aki az ácsmesterségben is jártas volt.

Gömörszőlős hegyein, dombjain mindig sok erdő volt. Kővet itt nem lehet találni, legfeljebb a lapos homokkő került elő egy-egy suvadásból, homokbányából. A könnyebben megmunkálható fenyőfa sem volt honos erre. Az erdőírtás, tűzifának való vágás közben rendszeresen meghagytak egy-egy egyenes növéstőlgyfát szerfának, épületfának, s azt megfelelő vastagság elérése után kivágták s felhasználták a házepítésnél. A hegyoldalokban jól tapadó agyagot is több helyen lehetett találni. Így a házepítés alapanyaga a tölgyfa és az agyag volt. Ezért Gömörszőlősen a lakóházak általában agyaggal tapasztott oszlopvázas ravásházak vagy a századforduló táján épült vályogházak voltak.

Bizonyíthatóan Gömörszőlősen a legöregebb ház egy mestergerendás vályogház, a Kassai utca 36. sz. ház. A mestergerenda alsó lapjára ez van vésvé: "1845. Evben épült".

A tulajdonos állítása szerint a következő régi ház a Kassai utca 23. sz. ház, melyet 1879-ben építettek az árvíz elvonulása után. Talpas ház, patios (itt pacsit) tapasztással. Én öregebbnek tartom a Kassai utca 30. szám alatt lévő oszlopvázis ravás házat, amit most bodnärműhelynek használnak.

A községben a talpas ház vagy oszlopvázis ravásház volt általánosan elterjedve. A múlt század végén elterjedt a vályogházak építése. A talpas házak nagy részét lebontották, ezért most gyakoribb a vályogház.

A házépítés az alap kidolgozásával kezdődött, hogy a falazat a ház súlya alatt meg ne roppanjon. Az alapot a talpfa képezte s ezért ezt készítették el először. Ezt hatalmas, nem ritkán 70-80 cm-es átmérőjű tölgyfából, fejszével, szekercével faragták ki négyzet keresztmetszetű gerendává. Ez a gerenda gyakran a 40 cm vastagságot is elérte. Hogy nehezebben rothadjon, korhadjon sarkai alá nagy lapos köveket helyeztek. De találunk olyat is, ahol a talaj lejtőjét a függőlegesen beásott farönkökkel egyenlítették ki s erre helyezték a talpfát. A jellegzetes talpfakeret miatt nevezik ezeket a házakat talpasházaknak. Ezekbe a talpfákba faragták be a függőleges és merevítő oszlopok csaphelyeit. A függőleges vagy tartóoszlopok két oldalába hosszanti irányban 4-5 cm szélességű vályatot véstek, a két végére elkészítették a csapokat és függőlegesen behelyezték a talpgerendába. Először a négy sarokoszlopot állították be, mindkét oldalról megtámasztva a merevítő oszlopokkal. Ezután helyezték el a köztes oszlopokat és az ajtófélfákat. A függőleges oszlopok közének megfelelő méretű pallókat ravásfának neveztek.

A ravásfákat szintén fatörzsekből készítették. A méretre vágott fatörzseket 5-8 cm vastag lapokra hasították, majd szekercével kiigazították. Az éleiket egyenesre faragták és a két végét a befaragott vályatnak megfelelő vastagságúra lefaragták. Ezeket helyezték egymás fölé vízszintesen a függőleges oszlopok magasságáig. Az így készült épületeket ravásháznak nevezték ezekről a ravásfákról. (16. kép)

A ravásfának berakása után következett a legnehezebb munka, a koszorúgerenda felhelyezése. Elkészítése igen nagy pontosságot igényelt, hogy a függőleges oszlopok csapjainak helye megfelelő helyen legyen kivésve. A koszorúgerenda felemelése és a függőleges oszlopokra helyezése több ember közös munkája volt. Ferdén felállított oszlopokon húzták fel a függőleges oszlopok fölé s helyezték rá a csapokra. Ugyanilyen eljárással készítették a csűröket és az ólakat is. Ezekből csaknem minden telken látni még ma is és jól megfigyelhető szerkezetük.

A fal elkészítésének másik módja volt, amikor a függőleges vagy tartóoszlopokkal párhuzamosan 30-40 cm távolságra károkat állítottak be a talp és

koszorúgerendába fűrt lyukakba. Ezt vastagabb mogyoró, kecskerágó vagy vörösgyűrű vesszőkkel fonták be. Kívül-belül ugyanúgy betapasztották mint a ravásfalat. Ezt a falat paticsfálnak nevezték. Ennek nagy előnye volt, hogy a karókat és vesszőket az egyéb munkára már nem használható öregek is meggyújtották a határban és a kocsik azt apránként hazahordták.

Ritkábban készítették lecelt falat is. Ennél a függőleges tartóoszlopokra vízszintesen hasított karókat szegeztek mindkét oldalról, a közét pedig talajnedves földdel bedöngölték. Ezt is kívül-belül betapasztották. Az ilyen falat itt vertfálnak is mondják.

Ezek után készítették el a koszorúgerendába csapolt tetővázat és fedték be azt. Régen szelemenese tetőszerkezetet készítettek, de már a múlt század második felében szarufás tetőzet volt az általános. Az 1800-as években általában a hajazat szalmazsúp volt. Még az 1950-es évek kezdetén is volt belőlük néhány a faluban. A konzisztórium jegyzőkönyv szerint 1797-ben a harangláb is zsúppal volt fedve, a templom pedig fazsindelyes volt. Az 1890-es években kezdtek cseréptetőket használni. A lakóházak nyeregteretűek voltak, a homlokzat felé csapott tetővel, ezt farazatos tetőnek mondják itt.

Az elkészült ravásház kívül-belüli betapasztásához is megfelelő gyakorlat kellett. Több rétegben rakták fel a tapasztást. Ahhoz, hogy a talp és koszorúgerendára jól tapadjon a sár a tapasztandó felületet a szekerce hegyével sűrűn bevagdalták. A tapasztáshoz szükséges sarat jó minőségű agyagból készítették, pelyvát vagy töreket kevertek hozzá. Az agyag jó kidolgozása, kitaposása hosszadalmas, fárasztó munka volt. Ezért gyakran a marhával tapasztatták azt. Szívesen felhasználták a földutakon szekerek által jól kitaposott agyagos sarat is.

A tapasztás két munkafolyamatban történ. Először csak durván tapasztották be a falat a kidolgozott sárral. Rendszerint kis cipókat készítettek és azt erőteljesen hajították, csapták a ravásfához. Ezt a munkát maguk a házbeliék és segítők végezték el. Amikor ez már jól kiszáradt, következett a finomtapasztás. Ezt külön betanult emberek, leggyakrabban kőművesek végezték. Rendszerint Rudabányáról fogadtak ehhez tapasztó embereket. Ezek kőműveskanállal hordták fel a falra a finom agyagot, majd simítóval alakították ki a falsíkot. Ebben az agyagba kevés pelyvát és homokot is adtak, hogy ne repedezzen meg. Ők készítették a homlokzat díszítését is egymással vetélkedve. Erre nagy súlyt helyeztek, mert ezeknek a háznak az oromzata nem volt, s így csak a homlokzati falsíkon alakíthattak ki némi díszítést. Az utcára néző homlokzat egyéni díszítése és rajta kialakított évszám volt az ékessége a háznak. Amikor a finomtapasztás jól kiszáradt, következett a meszelés. Ezt a

házbeli asszonyok végezték. Nehéz munka volt, mert ötször-hatszor is át kellett meszelni a falakat, hogy a megfelelő simaságot elérjék. A házakat mindig fehérre meszelték, csak az utóbbi évtizedben terjedt el az okkersárga vagy más színű meszelés.

4. Tornácos lakóházak

Az 1879. évi felhőszakadásból keletkezett árvíz az alapnélküli talpas-házból sokat megrongált és több össze is dőlt. Ez arra készítette a tehetősebb gazdákat, hogy oszlopvázás házaikat átépítsék, a megrongált házakat pedig újjáépítsék, de már új technikával. Ekkor kezdték meg a vályogházak vagy a téglával; vályoggal vegyes házak építését. Ennek érdekében 1880 és 1900 között nagyarányú építkezés indult meg a faluban. A téglát helyben, a Mocso-lyánknál égették a cigányok, mert a Kolyota aljában jó minőségű agyagot találtak. Ekkor kezdték meg a szalmatetős házak átépítését is. (17. kép)

A környékbeli kismenesi falvakban ebben az időben divatosá vált a tornácos házak építése s ezt követték Gömörszőlősen is. Az újonnan épült vegyes, vályogtégla falazatú házak csaknem mindegyike tornácosra épült. Amelyik házat már korábban újjáépítettek a tetőzet cseréjével együtt tornácot is építettek a ház mellé. A századforduló idejére a téglatornácos házak váltak uralkodóvá a községben. Az oszlopok közeit kosárfécskes vagy szegmens összekötő ívekkel látták el, alul pedig téglamelvédet alakítottak ki. A szegényebbek megkímélték a korábbi oszlopvázás házaikat, de a tetőzet átcserélése ezeknél is megindult. Az eddigi szalmatetős házaikat az 1900-as évek kezdetétől cseréptetősé alakították át. Az apró cserepeket Dereskéről, Fazekaszaluzsányból (Szlovákia), a nagyobbakat Imoláról vagy Meszesről hozták. A tetőzet átalakításával egyidőben a szerényebb gazdasági lehetőségű családok fatornácot alakítottak ki, amit az 1910-es évektől kezdődően fűrészelt díszítésekkel láttak el. (18. kép)

A messziről is hivatkozó téglaoszlopos, tornácos házak mellett az egyszerű, sima faoszlopos, tornácos házak nagyon dísztelennek, egyszerűnek tűntek. Ezért törekedtek ezeket is egy kis díszítéssel ellátni. Először a két oszlop között, a koszorúgerendára szögezett deszka alsó szélét kezdték befűrészeléssel díszesebbé tenni. Ilyet ma már csak a legöregebb házak egyikén, a Babus László-féle házon látni (Kassai utca 54.). Hogy több ház lehetett így díszítve, mutatja az I. Kovács László csűrjének bedeszkázott oldala (Kassai utca 10.), ahol több ilyen fűrészelt díszítésű deszkát találni. Egy ré-

gebben lebontott öreg ház tornácát díszítette valamikor. Ugyanekkor az oszlopfőt kitémasztó, háromszög alakú deszkát is fűrészelt díszítéssel látták el. Később a koszorúgerenda alatti deszka teljes szélességét ellátták díszítéssel. Ilyen a a Kassai utca 26. sz. lakatlanul álló ház tornáca. Az épület homlokzati évszáma szerint 1880-ban épült a ház, de a századforduló után, a szalmatető lebontása után készítették a tornácot az 1910-es évben. A tornác felső részének díszítésével együtt készítették a deszka mellvédet is. Ezt úgy oldották meg, hogy az egyenlő szélességű deszkák széleit fűrészsel különböző formában kivágták és amikor a két deszkát egymás mellé helyezték, a kifűrészelt rész különböző mintát adott ki.

Kelemér községben szokásba jött ebben az időben, hogy azoknál a házaknál, ahol tornác nem volt, a pitvar, majd konyha bejárata elé a fatornáchoz hasonló, "kiugró"-nak nevezett előteret alakítottak ki. Az udvarból egy-két lépcsőn lehetett fellépni. A kiugró külön nyeregvető résszel kapcsolódott a tetőhöz. Az oromzatát, oszlopközeit és lábait fűrészelt díszítés tette díszesebbé s emelte az épület szépségét. Gömörszőlősen az 1920-as években készítettek több ilyen kiugrós házakat. (19-21. kép)

A fűrészelt díszítésű tornácok és a kiugrók oly módon terjedtek el a községben, hogy ezt a szomszédos falvakban látták. Ezt látszik bizonyítani, hogy Kelemérben már 1900 és 1912 között készített ilyeneket Jakab Rási József, de Zádorfalván, Alsószuhán is több ilyen épület készült ebben az időben. Gömörszőlősen pedig csak ezután vált uralkodóvá ez a díszítés. Az itt készült fűrészelt díszítéseket nem tanult ácsok, asztalosok, hanem helybeli, famunkához jól értő és azt szerető földműves emberek készítették. M. Babus Béla mint kisegítő munkás az 1910-es években gyakran dolgozott a tető, tornác vagy csúrt építő ácsok mellett. Legtöbbször Hován János putnoki ács mellett dolgozott, akitől eltanulta az ácsmunkát és később maga is épített csűrket, megfigyelte hogyan készítik a díszítéseket, s maga is készített ilyeneket. A mintákat maga tervezte, rajzolta a deszkákra és fűrészelte azt ki. Így ő készítette Varga András tornácát, Kerekes József kiugrós bejáratát, de a legrészebb, legdíszesebb fűrészelt munkát saját házára készítette 1926-ban. Ugyancsak készített fűrészelt díszítéseket Babus F. Benjamin is, akinek már az édesapja is famunkához értő földműves volt. Juhász Lajos, E. Kovács József és a saját házukon lévő díszítéseket is ő készítette. Sajnos ezeket már lebontották. Fűrészelt díszítést készített még Puskó János és Babus Géza is. Más községbeli embernek csak egy munkáját találtam, Varga István fatornácát, amit Horváth Lajos szuhafői ács készített.

A lakóházak átépítése, felújítása Gömörszőlősen is felgyorsult napja-

inkban. Rövidesen teljesen eltűnnek a régi kötornácos, fatornácos, kiugrós házak a szebbnél szebb fűrészelt díszítések.

5. Lakóházak leírása

A község lakóházainak többsége az árvíz után, 1879 és 1900 között épült. Bizonyíthatóan régebbet csak egyet találtam, 1845-ben építettet, de ez is erősen átalakítva, megbontva. Újabb építési hullám 1920 után volt az Amerikából küldött pénzen és a csempészettel szerzett többletjövedelemből. Ekkor kisebb mértékben a lakóházakat, nagyobb arányban a gazdasági épületeket, istállókat, csűröket újíttották fel. Eddigi háztípusokat megváltoztató építés 1965 után indult meg s tart napjainkig. Természetesen egy-egy felújítás, átépítés történt korábban is, de ez nem változtatta meg a lakások korábban kialakult rendjét.

A gömörszőlősi házakra jellemző, hogy három sejtűek voltak. Elsőházból, pitvarból (itt pitar) és utóházból álltak. Kétsejtű lakást nem találtam. Az utóház után egy-két esetben a komora, de leggyakrabban az istálló következett a lakóházzal egybeépítve. Az istálló különösen régebben alacsonyabb rangú anyagból és technikával épült. Az elsőházon három ablak volt, kettő az utcára, egy az udvarra nyílt. A pitvar szabadkéményes, benne a kenyérsütő kemence s erre építve vagy mellette kialakítva a főzőlap, alatta a tűzrakóhely. Egy kivételével már mind elbontották, a kemencét és a szabadkéményt bedesztkázták, majd rakott tűzhelyet és kéményt építettek helyébe. Ekkor került ki a kenyérsütő kemence az udvarra egy féltető alá a nyárikonyha után. Az utóházon az udvar felé egy ablak volt, de találtam olyan lakóházat, ahol az utóház után nem volt istálló. Itt két ablak nyílt a ház végén a hátsó kiskert felé. A pitvar és az utóház között gyakran a tornácra nyíló padfelfjáró volt, melynek lépcsőzete a pitvarba mélyült be. Pince csak a felsősori lakások alatt volt, mert az alsósoron magasan állt a talajvíz. Itt találtam olyan lakást, ahol a pitvarban a bal oldali falban vagy a kemence alatt volt egy kisebb pince a krumpli részére. Ennek kialakítása azért volt szükséges és lehetséges, mert ezen a területen a házak a talajszinttől 3-5 lépcsővel magasabbra emeltek voltak a talaj nedvessége miatt.

A házak falazata a már fentebb leírt talpgerendás, oszlopvázas ravás falazással, lecelt falazattal, ritkábban patics falazással épültek. Az 1879-es, árvíz után vályogból vagy helyben égetett téglával megerősítve épültek. A módosabb gazdák két-háromsor vályog, egy sor téglaváltogatásával erősített-

ték meg a falakat és téglalapozást alkalmaztak. A padlózat földes volt. A legrégebb ház mestergerendás, ez arra enged következtetni, hogy a régi házak is ilyenek voltak. Oromzat hiányában a homlokzaton képeztek ki díszet az oszlopot utánzó lizénákkal. Ritkábban az ablak fölött is volt csekély dísz. A házakon régebben az építés éve is látható volt. A lakóház igazi rangját a tornác adta meg. Kerítésül a fonott vessző, a patics kerítés szolgált. A lakások utáni területen a legtöbb esetben nem volt kerítés, hogy könnyebben megközelíthessék egymást a szomszédok, akik igen gyakran rokonok is voltak. Ha el is volt kerítve, kiskaput építettek az átjárás biztosítására.

A továbbiakban néhány jellegzetesebb lakóházat ismertetek részletesebben. Különösen azokat, amelyek már üresen állva a lebontást várják vagy amelyek öregségüknél fogva várhatják, hogy a közeljövőben megsemmisülnek, lebontásra kerülnek.

Kassai utca 54. sz. Tulajdonos: Babus László

A lakóház egy háromszögű kisebb telken épült a telek déli oldalán. Három sejtű épület, lecelt fallal, vályoggal és téglával javítva. Az épület előtt lesarkalt faoszlopos tornác. A koszorúgerendán fűrészelt díszítésű deszka. A tornác utcai vége befalazva és rajta zsalus ablak. A tornác mennyezetének egy része szabadon hagyott s így a tetőszerkezet jól látható. Régebben ez be volt rakva hasított fákkal és tapasztott volt. A tornác oszlopaiban csaphelyeket látni, ami arra mutat, hogy régebben deszka mellvédje volt. (22. kép)

Az elsőház 5 x 5 m-es, a pitvar 2,5 x 5, a lakóház 2,5 x 5 m-es. Az ablakok 40 x 50 cm-esek. Az elsőházból az utcára két zsalus ablak nyílik. A pitvarban még megbontatlanul áll a kenyérsütő kemence, rajta főzésre alkalmas kétlyukú tűzhely. A szabadkéménye a tetőn kívül is megvan, patics falazással. A pitvar ajtón díszes faragású félajtó. Tetőzete mindkét végén farazatos, nyeregtető. A tulajdonos szerint 1894-ben épült. A lakó és gazdasági udvar nem különült el. A gazdasági épületből már csak a disznóól maradt meg. Az épülettel egybeépítve van az istálló, paticsfallal. A telket paticskerítés veszi körül. (23. kép)

Kassai utca 26. sz. Tulajdonos: Juhász Pálné

A lakóház négysejtű, vályogfal. Az elsőházon az utcára két zsalus ablak, egy pedig az udvarra néz. A lakóház mellett fatornác kilenc oszloppal. Az utcára nyitott téglapillér. Ez megnövelte a homlokzatot. A homlokzaton oszlopkiképzésű lizénák díszei a háznak. Ugyanitt az 1880-as évszám. Az elsőház és a pitvar előtti öt oszlop között a koszorúgerenda alatt gazdagon fűrészelt díszítésű deszka van. A deszkamellvéd is fűrészelt díszítésű. A

többi oszlopok között sima deszka van. A lakóházzal egybeépítve a kamra, ravás falazattal. Az istállót 1928-ban átépítették vályogból és téglából. A telek igen keskeny, megosztott. A lakáshoz csak a beépített terület tartozik. A pitvarral szemben egy oszlopvázaz, ravásfallal készült kétrészeses nyárikonyha. Egyik részében főztek, a másik nagyobbik részében aludtak. Teljesen romos állapotban van. Távolabb az istállóval szemben oszlopvázaz, ravásfalú disznó- és tyúktól. Az istálló után egy kisebb csúrszerű szénatartó.

A lakás lakatlan, a mellékhelyiségek használatlanul várják a lebontást. Tulajdonosa elköltözött Gömörszőlősről. (24. kép)

Kassai utca 7. sz. Eredetileg Dombi-féle ház.

A lakóház vályoggal javított vertfalból készült. Mellette nyolc darab hengeres téglaoszlopból álló tornác szegmens íves áthidalással és tömör téglamelvéddel. A tornác mindkét vége nyitott. A lakóház eredetileg két egy-szobás lakás volt, egy-egy pitvarral, utána egy kamra. Az elsőlakás után a tornácra egy padfeljáró nyílt. Tetőzete csapott elejű nyeregtető, apró cseréppel fedve. A ház végén, azzal egybeépítve a paticsfalú istálló. A lakóház 1890 körül épült. A ház gondozatlan, megroppant fallal és tetővel. 1980-tól nem laknak benne. Az udvar is teljesen gondozatlan, elhagyott.

Kassai utca 41. sz. Tulajdonos: Puskó Jánosné

Háromsejtű lakóház, lecelt falból épült. Az elsőház alatti sarokkő ki-mozdult s ekkor az alját betonnal megerősítették. A pitvar szabadkéményes volt. A kürtő és a füstterelő még megvan. A kemencét elbontották. Előtte hétosztású téglaoszlopú tornác van. Az oszlopok nyolcszögletűek. Az utóház-ból a hátsó falon két ablak nyílik a veteményeskertre. A bejárathoz öt lép-csön lehet feljutni. A tornác mindkét végét mellvéddel befalazták s egy pil-lérrel tették szélesebbé a homlokzatot. Az oszlopokat félkörívek kötik ösz-sze. A homlokzaton oszlopokat utánzó lizénák. Tetőzete régebben szalmatetős volt, most csapott elejű, nyeregtetős, nagy cserepekkel borított. A tulajdo-nos közlése szerint 1885-ben épült. Előtte a patakhoz közelebb állt a régi ház, amit 1879-ben az árvíz elvitt. Ezért építették ezt beljebb. A telek el-hanyagolt, a gazdasági udvaron lévő épületek is pusztulóban vannak. Már csak egy idős öregasszony és leánya lakja.

Kassai utca 10. sz. Tulajdonos: I. Kovács László

A lakóház fala két sor vályog, egy sor téglából épült. A téglát a Mo-csolyáknál a cigányok égették. A talajszinttől öt lépcső magasságig kiemel-ve. Négyosztású lakóház, a kamrához építve az istálló. A konyha bejárata mellett a tornácra nyílik a padfeljáró. A lakóház és a kamra mellett 7 osz-tású téglából készült lesarkított oszlopú tornác, kosárirés összekötő ívvel.

Az utcafelől a tornác lezárt egy ablakkal. Így a homlokzatot megnövelték s három ablakú háznak látszik. A tornác végét a kamraajtó zárja el. Tetőzete csapott elejű, nyeregtető, nagy lapú cseréppel fedett. Az udvari bejárat lett 1885-ös építési évszám olvasható. (25. kép)

Az elsőházzal szemben az utcai határra kiépítve egy kisebb talpasház, ravásfalazattal. Kétsejtű épület. Első helyiségében hombár vagy gabonás, a másodikban szerszámok. Eredetileg a gazda pálinkafőző épülete volt. A falu többi gazdái részére is ő főzte a pálinkát. 1922-ben főzött benne utoljára. Falán egy 1945 előtti öntöttvas utcatabla. A lakó- és gazdasági udvar osztatlan, egy patak zárja le. Ezen túl a csűr, előtte nagy szabad terület. A csűr mögött a szilvás. Az épület és a telek gondozott, jó karban van, tulajdonosa még gazdálkodik. (26. kép)

III. Gazdálkodás

1. Birtokviszonyok, mezőgazdaság

Nemcsak a személyek számában volt uralkodó a három család, a Babus, Kovács és Varga család, hanem a földterületek nagy részét is ők birtokolták.

Úrbéri birtok megoszlása (1930-ban)

22 fő (30 %) Babus családok	347 hold
15 fő (20 %) Kovács családok	299 hold
6 fő (9 %) Varga családok	184 hold
<u>30 fő (41 %) a többi családok</u>	<u>361 hold</u>
<u>75 birtokos család</u>	<u>1 259 hold</u>

A birtokterületek pedig az alábbiak szerint oszlottak meg:

A birtokterületek megoszlása (1930-ban)

50-60 hold közötti terület	5 gazdának (8 %)
25-49 hold közötti terület	14 gazdának (19 %)
10-24 hold közötti terület	17 gazdának (23 %)
5-9 hold közötti terület	16 gazdának (22 %)
1-4 hold közötti terület	21 gazdának (28 %)

1945-ben ez a birtokmegosztás megváltozott. A földosztó bizottság, aminek Juhász József és M. Babus László is tagja volt, mindenkit meghagyott eddigi földbirtokában. Földet senkitől nem vettek el. 12 olyan gazdának, akinek földbirtoka 10 holdon alul volt, juttattak az urasági földekből. Diószegi László és Putnoki Móric birtokából a keleméri határban a Cserje és Bakoskút dűlőben, Hanvai László birtokából a gömörszőlői határban a Szeles dűlőben, a megszűnt Szeles-puszta környékén osztottak ki földeket.

Gömörszőlős összes területe 1485 kat. hold⁶⁵ vagy 855 ha.⁶⁶ Az 1966-os adatok szerint ebből 75 % mezőgazdasági, 25 % erdő és művelés alól kivont terület.⁶⁷ A mezőgazdasági terület 62 %-a szántóföld volt. Ebben 1895-től csak lényegtelen változás volt. Az erdő és a rét rovására végzett írtás vagyis szántóföld bővítése nagyrészt már a XVIII. században már lezajlott. Az írtás utaló földrajzi nevek bizonyítják, hogy régebben ezúton bővítették a szántó területeiket, így az Ortás, Ortott út, Szabó ortás, Molnár ortás, Kántor műhelye, Egg erdő, Égés ma is használt elnevezések, de több területet a XIX. században írtottak ki, így a Felső erdő, Gabola gödre, Hosszú kijáró dűlőket.

Az írtásnak a konzisztórium i jegyzőkönyvekben is nyomát találjuk. 1796-ban ezt jegyezték be: "Minthogy a Karufészke nyomáson a rektornak nem volt szántóföldje 1796-ik esztendőbe, írtott a Poszobai Ecclesia á mit ezen az oldalon felylyebb neveztetik á Mesgye tetőn egy öt, vagy hat vékás ros alá való föld."⁶⁸ "á Pallag.mellett való földnek ki írtására nógatni kell a gyalog embereket, ha tsak ugyan nem lehetne vele boldogulni, napszám osok által is meg kell azt orvosoltatni."⁶⁹

A kert, gyümölcsös és legelő területekben 1895-től lényeges csökkenés volt. A szőlő 2,2 %-ról 0,7 %-ra, a legelő 34 %-ról 27 %-ra csökkent. Az erdőterületekben ezek rovására növekedés volt tapasztalható, különösen az újabb telepítésekkel.

Az 1960-as évektől a mezőgazdasági területek hasznosításában, a földek megmunkálásában döntő változás állt elő. A korábbi összefüggő, nagy szántott területek, de a kevesebb földdel rendelkező gazdák földjeinek nagy része is műveletlenül maradt, parlagon hevert. Ahogyan fokozódott a lakosság átirányulása a gyár és bányáipar felé, úgy csökkent a földek megművelése. Az 1980-as évekre már csak a belterületekhez közelebb eső, könnyebben megmunkálható földeket művelték meg, míg a határ nagy része parlagon hever. Az állami tartalékföldeket kaszálónak használják, a többi pedig birkalegelőül szolgál.

A községben csak 1956 tavaszán alakult mezőgazdasági termelőszövetkezet,

Május 1 névvel, 14 családból 29 taggal, de az ellenforradalom hatására meg is szűnt, szétugrottak. A lakosság többsége önálló gazda maradt. Azóta sajátos gazdálkodás folyik. A földek egy részét művelés alatt tartják azok az idős emberek, akik nem kapcsolódtak be az iparba, s nincs nyugdíjuk, a nyugdíjas öregek, valamint az üzemekben dolgozók szabadidejükben. Jellemzőes fogatos gazdálkodás folyik, a saját szükségleteik és az állatok eltartásához szükséges termények biztosítására. A mezőgazdálkodás a hagyományos technikával, többségében lófogattal történik. A fejlettebb agrotechnika csak kismértékben hatolt be a községbe, de már 10 traktor van a faluban, megántulajdonban. (27-29. kép)

Az ősi kétnyomásos gazdálkodást a községben 1796-ban váltotta fel a háromnyomásos gazdálkodás. Ekkor a határt így osztották három részre:

Alsó nyomás	a Karu fészske
Középső nyomás	a Tér
Felső nyomás	a Csató Bércze. ⁷⁰

A konzisztórium időnként meghatározta a művelési módot is. 1790-ben ezt a határozatot hozta: "A szántóföldet, mind őszi, mind tavaszi vetés alá szánt, vet, boronál és trágyázza minden esztendőben az őszi alá. Megugarolja, vetéskor is megszántja, boronálja a kenderföldet."⁷¹ Vagy "a Tavasz alá való Földek mihelyt a Tavaszi idő engedi jó idején az Eklésiabéliek által megszántassanak: az őszi vetés alá pedig az Ugarlás csak hamar Ur napja után, a forgatás István király napja hetibe, a vetés alá való szántás Kis Asszony napjába, legyen minden esztendőben."⁷² A trágyát általában télen hordták ki, amikor szánkóval könnyebb volt a föld megközelítése.

A múlt században még a széna és az aratás után a kévék behordásához a gúsos- vagy tót-szekeret használták. Ennek a ráf kivételével minden része fából készült. Lényegesen hosszabb volt, mint a rendes, most használatos szekér. Nem kellett vendégoldalt, vendégrudat használni, mert a szekér 4-4,5 m hosszú volt.

Gömörszőlősön régebben nagy kiterjedésű szőlő terület volt. 1851-ben még 240 kapás dézsmás szőlőt tartottak számon.⁷³ Az Úrszőlőpallagján, Szőlő-hegyen és Szőgszőlőn kívül a Pincék oldalon, a Pozsár egy részén és a Pozsok egy részén is szőlők voltak. Az utóbbi három helyen még ma is látni lehet a pincék nyomait. A Pozsokon korábban borházak is voltak. 1864-ben még a Pesel, Szoknyás és a Csodó is szőlőhegy volt.⁷⁴ 1807-ben a poszobai gazdák szőlős dézsmás gazdák voltak.⁷⁵ 1808-ban a gazdák részére a bor eladása Szt.

Márton naptól új esztendeig volt megengedve. Egy hordó bor után ötven kr., egy átlag után 24 kr-t tartoztak fizetni az egyháznak.⁷⁶

2. Állattenyésztés

Gömörszőlős lakói a mezőgazdálkodás mellett mindig nagy súlyt helyeztek az állattenyésztésre. Igavonó állatként a lovat használták. A lóállomány alakulását az alábbi kimutatás mutatja:

Lóállomány⁷⁷

Év	Csikó		Kanca	Tenyész		Összesen
	1 éves	1 évnél idősebb		mén	Herélt	
1895	8	14	51	-	18	91
1911	10	9	47	1	28	95
1935	-	1	13	1	47	62
1942	3	13	20	-	35	71
1962	-	1	28	-	27	56
1966	2	3	25	-	19	49

Az 1900-as századforduló éveiben a falunak ménese is volt. A legelő a Felső-erdőn volt. A lovak és csikók legeltetésére külön csikóst is tartott a legelőtársulat. A második világháború óta jelentősen csökkent a lovak száma, de még ma is jelentős a számuk.

A szarvasmarha-állomány 1895-ben csak 129 volt, ebből a tehén 67. A számuk állandóan növekedett és 1942-ben már 249-re szaporodott. A háború után csak lassan pótolták a háborús veszteséget és 1966-ban mindössze 145 szarvasmarhát tartottak. Jellemző, hogy amikor 1935-ben számuk 170-re emelkedett igazsra csak 8 ökröt használtak, egyébként más években is csak 2-4 igásökr volt a faluban. Kivéve háborús éveket (1940-1945), amikor a lovakat bevonultatták s helyette ökröket és tehenet (jármastehen) voltak kénytelen ingába fogni. Ezért 1942-ben 28 igásmarhájuk volt. A múlt században rideg tartásban is nevelték a szarvasmarhákat. Az első világháború után ez megszűnt. Az istállókat csaknem minden gazda átépítette s igen intenzív istállózás mellett nevelték állataikat. Az 1960-as években nagyszámú hízómarhát is tartottak. A múlt században magyar szarvasmarhákat tartottak. Az 1910-es években

áttértek a pirostarka fajtákra. Rendszeresen két tenyész bikát tartottak. 1966-tól ez megszűnt, a szarvasmarhák megtermékenyítését mesterségesen végzi a Termékenyítő Vállalat Szikszóról. A megtermékenyítést végző agronómust a lakosság elnevezte "kalapos biká"-nak, aki igénylésre jön a faluba.

A sertésállományuk is jelentős volt. 1895-ben 119 sertést tartottak. 1942-ben ez felemelkedett 340-re. Ettől kezdődően csökkent és 1966-ban már csak 127 volt a sertésállomány. Mindig zsírsertéseket tartottak. Régen mak-koltatással hízlaltak.

1807-ben a rozsnyói lakosok pünkösöd előtt gyapjút vásároltak Poszobán, s ez bizonyítja, hogy régebben juhot is tenyésztettek a községben. Juhtartásuk változó volt, csak nagybirtokkal rendelkező földesurak tartottak itt időnként jelentős számút, mint 1911-ben 226 racka juh volt a határban. Az 1930-as években nem volt, 1942-től a közép- és kiscsárdák is tartottak néhány merinói juhot.

A második világháborúig 6-11 kecske mindig volt a faluban, de csak a kondás és a csordás tartott ilyet. A gazdák nem alacsonyodtak le a kecsketartásra. 1935-ben 1 406 tyúk, 422 liba, 107 kacsa volt a gazdasszonyok baromfiállománya. Az 1960-as évekre a tyúkállomány alig, a liba és kacsaállomány jelentősen lecsökkent s ma már alig tenyésztik egy-két család.

A nagyszámú ló és szarvasmarha legeltetésének biztosítására legelőtársulat alakult a községben. 1928-ban 95 szarvasmarhát legeltettek a kis községben. 1930-ban 75 szarvasmarha járt ki a legelőre. 1942-ben a legelőtársulat elnöke Babus P Benjamin volt.

A lakosságnak a földbirtok nagysága szerint volt megállapítva a legelőjoga. A legeltetési illetőségen felüli legeltetésért fizetni kellett, ha azonban kevesebb állatot legeltetett, a legelőtársulat a különbözetet visszafizette. Egy nem legeltetett marha után 1930-ban 2,44 pengőt kapott a tulajdonos, míg a legelőjogon felül egy marháért 10 pengő évi legeltetési díjat kellett fizetni. Akinek kevesebb jószágja volt, mint a legelő illetősége, a felesleges legelőjogot bérbe is adhatta.

A mezőőrt is a legelőtársulat szerződtette és irányította. 1930-tól Váradi (Pákó) János volt a mezőőr. Fizetése holdanként 1 liter búza volt. Összesen 1 230 liter búzát kapott. Gyakori volt, hogy a libák a libalegelőről a tilosba szöktek. Ezeket a mezőőr behajtotta s a tulajdonos csak büntetépénzzel válthatta ki. 1930-ban 10 gazdának 103 libáját hajtottak be. Ez is mutatja, hogy a községben nagyszámú libát tenyésztettek.

Az 1960-as évtől az állattenyésztés minden ága visszafejlődött. Megszűnt a csorda napenkénti kihajtása, megszűnt a sertések kihajtása. Nincs a

faluban libalegelő. A baromfityénésztés is lecsökkent s csak saját szükség-
letre tenyésztettek, nem visznek piacra eladni. Az üzemi dolgozók a hússzük-
séleteik egy részét megvásárolják a munkahelyeik közelében lévő üzletekben.
Most 13 lovasfogat pár, 3 egy lovas, 2 tehén fogat, valamint 10 traktor
biztosítja a földek megmunkálását. (30. kép).

3. Az erdő haszna

Gömörszőlősen a mezőgazdálkodás és az állattenyésztésen kívül uralkodó
helyet foglalt el az erdő, erdőgazdálkodás is. Az erdő kitermelése és a fa
további feldolgozása férfi munka volt. Az erdő nyújtotta további haszon, a
vadon termő növények és gyümölcsök begyűjtése és a háztartáson belüli fel-
használása az asszonyokra hárult. Különösen az utóbbiban még ma is megtalál-
juk a legősibb foglalkozás, a gyűjtögetés nyomait.

A falu lakóinak életében mindennap fontos szerepet töltött be az erdő.
Fából készült a lakóház nagy része, és a gazdasági udvar épülete, a tüzifa-
biztosította a lakás fűtését, fából készült a legfontosabb használati esz-
köz, fából volt a telek határát jelző kerítés is. A megélhetés egy részét is
az erdő kitermeléssel kapcsolatos munkák biztosították. (31. kép)

1851-ben Gömörszőlősen 600 hold erdő volt.⁷⁸ A többsége a közbirtokos-
ságé. Mindössze Hanvai László földbirtokosnak volt a Szelesen és környékén
erdőrésze. Az Egg-erdő és a Barbétág vége mindég a falu gazdáié volt. 1946-
ban az erdők államosításakor a község mint közös községi tulajdont, vissza-
kapott 45 hold erdőt.

Régebben sokkal több volt az erdő, de nagy területeket kiírtottak,
szántófölddé alakítottak át. Mutatja több határrész elnevezése is, mint az
Ortás, Ortott-út, Molnár-ortás, Szabó-ortás. Így írtották ki a századforduló
idejében Gabola-gödörét, Hosszút, Kijárót, korábban a Belső-erdőt, a Meleg-
hegyet. Ma csak az Egg-erdő húzódik be a lakott terület széléig. A többi er-
dő a község legtávolabbi részén van, s így a mindennapi élettel való szoros
kapcsolódásuk megszűnt, ritkábban jutnak el oda az emberek. 1921-ben az or-
szághatár kialakulásakor az erdők egy jelentős része csehszlovák területre
került.

Növényzete

A környék erdeinek legfontosabb, legelterjedtebb fája a tölgy- és cser-
fa. Bükköt csak elvétve, igen keveset lehet találni. Fenyő pedig egyáltalán
nem honos ezen a vidéken, csak a legutóbbi időben telepített ilyen az erdő-

gazdaság. Elszórtan előfordul még gyertyán (gyurtyán), nyír, hárs, mocsári tölgy, erdei juhar, erdei nyár, erdei fűz és vadcsereesznye, a vízenyős helyeken, patakok mellett pedig fűz és égerfa. Régebben barkócafa is volt. A legelők környékén vadkörte és vadalma is bőven található. Vízmósásokban az akác (agáckafa) is előfordult.

Az árkok, suvadások, vízmósások és meredek oldalak növényzete a bokor, de az erdők szélét is gyakran bokrok határolják. Leggyakoribb a galagonya, kecskerágó, vörösgyűrű, vadrózsa (csipke), mogoró, som, boróka, kökény (vadszilva) és szederbokor. *

Ehető gombát is bőven termett az erdő, mező, de csak kevés fajtát szedtek, így a csirke-, róka-, piros és kék hátú galamb gombát, tinórát, csuporos-, pófeteget-, töviskallya-, keserű-, petrezselyem-, tuskó- és sampion gombákat.

A község lakói a nyári mezőgazdasági munka befejezése után vagy a család szabadabb férfi tagjai rendszeresen elszerződték fakitermelő munkába, vagy huzamosabban a cserhántolásra, fafuvarozásra, faszénégetésre. A község férfi tagjai jó favágók hírében álltak s ezért szívesen fel is fogadták őket nemcsak a környéken, hanem túl a vármegyén is. Régen még a Szepeességbe is eljutottak. A favágás módját és életkörülményeket részletesen feldolgozta E. Kovács László Erdei munkások életviszonyai Gömörországon a XX. század első felében c. tanulmányában.⁷⁹

A család téli tüzelő biztosítására 5-6 szekér tűzifa kellett. Ezt a közbirtokossági, községi erdőből vágták ki az erdőhivatal által kijelölt helyről. Ma is így biztosítják a tüzelőt. A saját részükre kivágott fák gallyait hazahordták, hogy a kenyérsütéshez a kemencét ezzel fűtsék fel. Régebben a szegényebb családok kijártak az erdőbe gallyat szedni. Rendszerint az idősebb asszonyok tették ezt, gyűjtötték össze a fák alatt lévő jó, száraz gallyat. Ha a földön nem volt elegendő egy-egy kampós rúddal, gamóval, a lábon álló fák száraz gallyait is letördelték. Ebben gyakran a fiatal legények is segítettek. Az összegyűjtött gallyakat kötéllel a hátra kötve vitték haza. A begyűjtáshoz, de a kemencében is ezt a száraz gallyat használták.

Az erdőkben rendszeresen makkoltattak. Szeptember végétől decemberig naponta kihajtották a disznókat, hogy a makkot összeszedjék. Különösen ha jó volt a makktermés, meg is híztak odakinn. Mindég volt néhány, amelyik elbitangolt a kondától és gyakran egy-két hétig is kinn maradt. Más állatot nem legeltettek az erdőben. Erdei szénatermés nem volt, mert nagyobb tisztások nem voltak az erdőben. Csak takarmányszűkében fordult elő régebben, hogy ta-

vasszal sarlózták az erdei fűvet, hamvasban hátrakötve hordták haza. Ugyancsak tavasszal a tölgyfa fiatal ágait szedték és takarmány helyett szecskázták.

Vadon termő gyümölcsök

A vadon termő erdei gyümölcsök közül a vadkörte rendszeresen szedték. Az ivedt körtét fogyasztották vagy kenyérsütés után a meleg kemencében megszállták. Ezt susinkának nevezték és télen fogyasztották. Megfőzték és úgy ették. A levét is kikanalazták. Jó, édes íze volt. Ha bő volt a vadkörte termés, zsákban hordták haza és a disznóval is etették. A vadalmát felterítették a padlásra, ott a kora téli napokon megfagyott és édes lett. így fogyasztották.

Régebben a somot szedték a legtöbben. Amikor az első dér megcsípte, a fa alatt a földet elsöpörték vagy ponyvát terítettek a fa alá. Megrázták a fát, bokrot és összegyűjtötték a lehullott gyümölcsöt. Megerjesztés után pálinkát főztek belőle. Két-három vékát is összeszedtek. A 4-5 cm vastag somágot levagdalták és 50 cm hosszúságúra darabolták. Régebben tízes csomóba kötve árulták. Most is gyűjtik és az erdőgazdaságnak adják át, darabonként 5 Ft-ot fizetnek érte. Ebből készítik az üzemek a kalapácsnyeleket.

A szederből lekvárt főztek, de csak kevés szederbokr van a határban. Sokkal több a bodzabokr. Régebben egy öreg asszony, a bacsó felesége a bodza megérett terméséből is főzött lekvárt. Haragudtak érte, mert az egész faluban bűz volt, amikor főzte. Úgy tartották, hogy a bodzalekvár orvosság. A megérett, kék boróka bogyókat is szedték. Pálinkát főztek belőle. Ma is van, aki szedi. Egy ritka fonású kosárral megy ki a borókásba. A boróka ágait a kosár fölé hajtva jól megüti és az érett borókaszemeket összegyűjtik. Volt, aki eladásra is szedte. A szilva vagy cseresznye mézgáját, az enyűt is szívesen leszedték és elszopogatták, édeskés íze miatt. Nemcsak a gyerekek kedvence volt ez, a felnőttek is szopogatták.

Tölgymakkot is jártak szedni, hogy az itthon maradt, hízásra befogott disznót etessék vele, kukorica helyett. Különösen sok makk volt az Erdő-ol-dalban, a Barbétagban és a Demeteri erdőben. De elmentek a szuhafői határban lévő Kerekkötőbe is. Többen összebeszéltek és egyszerre mentek ki, mert ezek az erdők távol voltak a falutól. Estefelé szekér ment ki értük. A makkot kézzel kapkodták fel vagy kis gereblyével összehúzták, ha sok volt a fa alatt. Újabban az erdőhivatalnak szedik erdőtelepítésre. Kilóra fizetnek érte.

A régebbi erdőkben az előregedett, nagy hagyásfákon sok fagyöngy volt. Ezt a kondás szedte le, mert a kecskék ezt szerették, de a disznóval is e-

tették. Ettől jobb volt az étvágya és jobban hízott.

A gombázás is szokásban volt. Általában frissen fogyasztották. Csak nagyon ritkán aszaltak, mert annyi nem volt, hogy érdemes lett volna ezzel dolgozni. A tinórát a piacra vitték. Ózdra is hordták, de amikor a piacon az orvos vizsgálni kezdte és a neki nem tetszót elhajigálta, abbahagyták a piacra vivését. A szárított gombát szerették a savanyú káposztával fogyasztani. Rendszeresen Putnokon vagy az otthoni szatócsnál vásárolták. A gallyszedés, a vadon termő gyümölcsök gyűjtése vagy a gombázás asszonyi munka volt.

Meg kell még említeni a suska szedését. A suska a mocsári tölgyfa gubacsa, amelyik a gubacsdarázs csípése nyomán keletkezett a tölgyfán és igen sok csersavat tartalmaz. Ezt is szívesen szedték az emberek. Putnokon értékesítették a zsidó kereskedőnél. Jól fizettek érte. Egy kg-ért 4-5 pengőt is kaptak. Régen vadméhek is voltak az erdőben. A mézet szívesen elszedték tőlük. Kifüstölték a méheket, hogy a csípésüktől megmeneküljenek.

Ma már sokkal kisebb a kapcsolatuk az erdővel. Részben, mert az erdő nagy része az országhatáron túlra került, részben a megmaradt erdők távol fekszenek a községtől, de a gyári termékek felhasználásával csökkent a fa feldolgozásának szükségessége.

IV. Társadalma

1. Családalapítás és névadás

Párválasztás

Gömörszőlős filiális község, a keleméri református egyház leányegyháza, így az anyakönyveket az anyaegyházban, Kelemérben vezették s vezetik ma is. A megkeresztelték anyakönyvi bejegyzése 1772-től, a házassultaké 1768-tól és a halálozási bejegyzések 1773-tól kezdődnek és mind a három egy könyvbe kötve 1924-ig tart. Ez az I. anyakönyv vagy matricula.

A házassultak anyakönyve kezdetben csak a házassultak nevét és lakhelyét, majd a tanúk nevét és az esketést végző lelkész nevét tartalmazta. Később tértek rá annak megjegyzésére, hogy a házassulandó nőtlen, hajadon vagy özvegy volt-e. Sajnos a korukat sehol nem jegyezték be. Az anyakönyv vezetése mindvégig magyar nyelven történt.

A feljegyzett adatokból a házassultak lakóhelyének vizsgálatára terjedt ki figyelmem. Részletesebb elemzés nélkül is feltűnt, hogy a kicsiny községnek e téren igen szoros kapcsolata volt a környező településekkel. Feltűnően sok volt az összeházasodás a környékbeli lakosokkal. Ebben mindvégig vezető

helyet foglalt el a 2 km-re lévő Kelemér, mellyel egyéb területen is állandó és legszorosabb volt a kapcsolata. Régebben közös volt a consistoriumuk (egyháztanácsuk), gyermekeik a keleméri iskolába jártak. A községből kivezető egyetlen főútvonal a vizet levezető patak is Keleméren haladt keresztül.

A házasságkötések száma szoros összefüggésben volt a lakosság lélekszámával. Legmagasabb az 1800-as években, különösen az 1850-es évek körül. Később csökkent a házasságkötések száma. Egyetlen házasságot sem kötöttek 1768-69-ben, 1772, 1778, 1795-ben. A legtöbb házasság a közel kétszáz év alatt 1832-ben és 1869-ben volt, kilenc házasságot jegyeztek be ezekben az években. 1915-1916-ban csak egy-egy, 1928-ban, 1942-1943-ban nem kötöttek házasságot. 1948, 1950-ben egy-egy a házasságot kötöttek száma. Ettől kezdődően emelkedett a számuk és 1960-ban 5 házasság fordult elő. Nem ismerem a más községekben gömörszőlősi házastárssal kötött házasságok számát.

A házassultak lakóhelyét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy 1768-1790 között a környékbeli falvak legényei gyakran vitték feleségeiket Gömörszőlősről Aggtelekre, Zádorfalvára, Egerszegre, Zubogyra, de Lénártfalvára, Kövecsesre is. Az 1790-es évektől ez megváltozott és a gömörszőlősi legények hozták feleségeiket idegenből, többségében a Sajó vidékéről, kisebb számban a Szuha völgyéből. Ugyanakkor a környékbeli falvak legényei csaknem teljesen elmaradtak. A községen belüli párválasztás 1768 és 1800 között mindössze 29 %, míg az idegenből történő 71 %. A Szuha-völgyi falvakból az érdeklődés áttelődött a Sajó völgyére. Több idegen községbeli leányt hoztak, mint amennyit elvittek Gömörszőlősről.

1800 után kisebb mértékű volt a párválasztás a távolabbi falvakból, fokozódott a kapcsolat a közelebbi falvakkal. Növekedett a kölcsönös párválasztás. Tapasztalható volt, hogy ha egy faluból eljött egy legény, a párválasztás viszonzta a gömörszőlősi legényt. Ez a kölcsönös párválasztás különösen Kelemérrel, Alsószuhával, Trizzsel, Szentkirályival, Lénártfalvával, Hubóval, Naprágygal erősödött meg. Csaknem megegyezett a más községgel kötött házasság a helybelivel.

1850 és 1899 között nagy mértékben növekedett az endogénházasságok száma. A vizsgált időszak alatt zártabb lett, és igen kis mértékben terjedt ki a lakosság érdeklődése a környező községekre. Ekkor volt a lakosság létszáma a legmagasabb.

1900 és 1949 között a korábbi zártságot igyekeztek megtartani. Feleséget más községből csak keveset hoztak. Megnövekedett azonban a más faluból jött férfiak párválasztása. A község közigazgatási területében ebben az időben történt változás. Az új országhatár kialakításával megszűnt a Sajó völ-

gyéről való párválasztás lehetősége, de a kapcsolat nem szakadt meg. Felfokozódott az engedély nélküli határátkelés. Erre különösen alkalmat adott az, hogy a község nyugati erdős területén húzódott az országhatár, 1938 után, amikor hat évre megszűnt e területen a határvonal, ismét többen jöttek a Sajó völgyéből, Hanvárról, Naprágyról, Szentkirályiból a kérők. Feltűnő azonban, hogy ugyanakkor egy legény sem hozott leányt arról a területről.

1950-től a község zártsága és a gömöri területekhez való ragaszkodása megváltozott. Az autóbuszjárat megindulásával megszűnt a község elzártsága. A munkabíró emberek többsége a sajómenti üzemekben, bányákban keresett munkaalkalmat és naponta eljárt a faluból dolgozni. Megnövekedett a borsodi területekkel való kapcsolatuk s ez a házasságkötésekben is megmutatkozott. Némkészeny, Sajónémeti, Ózd, Dubicsány, Serényfalva, de távolabbi vidékekről is, így Tiszadobról is elkerült egy-egy házastárs Gömörszőlőse.

A házastársak eredeti lakóhelyét vizsgálva megállapítható, hogy Gömörszőlős lakói kezdettől következetesen ragaszkodtak néprajzi egységükhöz, etnikumukhoz. Az utóbbi évtizedekben, amikor a gazdasági viszonyaik átalakultak, csak kivételes esetekben szakadtak ki környezetükből s jutottak el párválasztásukban távolabbi vidékre. Csaknem szabályként mondhatjuk ki, hogy házassági kapcsolataik csak Gömörre terjedtek ki. Másik jellegzetesség, hogy a környező és távolabbi gömöri falvak legényei szívesen jöttek Gömörszőlőse párt választani. Bizonyára jó híre lehetett a gömörszőlősi legényeknek, 27 községből 109 esetben hoztak feleséget, addig 35 községből jöttek idegen legények Gömörszőlőse és 154 esetben választottak innen házastársat, pedig Gömörszőlős jobbágy község volt. Ugyanakkor a gömörszőlősi legények többségében nemesi falvakból, így Szuhafüről, Alsószuhaúrról, Zádorfalváról, Trizsáról, Imoláról és a sajómenti nemesi falvakból hozták feleségeiket. A legszorosabb ezirányú kapcsolat Kelemérrel volt, ahol 41 esetben szerepelt keleméri férj a házastársak között.

Az idegenből jött legény általában magával vitte falujába feleségét s csak nagyon ritkán maradt a lányos háznál. Ugyanígy a gömörszőlősi legények is magukkal hozták feleségeiket.

Családnevek

A község legrégibb lakóinak neveit a dézsmajegyzékekben találtam meg. E szerint már 1551-ben a falu lakói között jegyezték fel a Babus (Babws, 1595-ben Babas), Kovács (Kowacz), Kis (1575-ben Kyus), Nagy (Nag'), Varga, Andok, Filep (Fylep), Kövér (Kewer), Oswald (Oswald), Székel (Szekel), Vajda (Vayda), Doby, Feyer családokat. Ezek többségét ma is megtaláljuk a lakosság ne-

vei között. Mindössze a Székely, Doby, Feyer és Vajda családok neve ismeretlen a községben.

1551-ben Nagy Ambrus (Nagh Ambrws), 1564. Brassó (Barachaj), 1583. Pozsgai (Poskgay), 1580. Gal, 1581. Mihaly, 1582. Kis Gergely (KysGergel), 1590. Kis Tamás (Kystamas), 1606. Tóth, 1615. Horváth (Horwath) nevét jegyezték fel. 1620-ban Kis Máté (Kismathe), 2 Kovács, 4 Varga (1680. Kis Varga), Tóth, 1630. Szabó (Zabo), 1677. Bodnár. Ezeken kívül több olyan nevet tartalmaztak a dézsmajegyzékek, amelyek később eltűntek a faluból. Meg kell jegyezni, hogy a jegyzékben szereplő nevek mind magyar nevek voltak. Az 1773. évi úrbérrendezéskor 4 Babus, 8 Kovács, 2 Varga, 1 Tóth, 1 Szabó nevű családot írtak össze a faluban.⁸⁰ A Babus, Kovács, Szabó, Varga, Tóth, Gál családnév egy 1720. évi boszorkányper jegyzőkönyvében is szerepelnek.⁸¹

A születési és házassági anyakönyvekben 226 különböző családnév található. A nevek közül csak egyszer fordul elő 151 féle név, a nevek 66 %-a. Kétszer a nevek 17 %-a, 3-10 névig a 12 %, 10-en felül 5 % fordul elő. Az 1772-1924. évek közötti másfél száz év alatt előforduló 955 név közül a Babus vagy Babús családnév 167-szer fordult elő, vagyis az összes névelőfordulás 17 %-a. A Kovács vagy Kovács név csaknem ugyanannyi esetben, 160-szor s ez ugyancsak 17 %. Utána a Varga 58 esetben (6 %), Szabó 45 esetben (5 %), Juhász 44 esetben (4 %) következik. A községben tehát a Babus, Kovács és a Varga családokat tekinthetjük őslakóknak s ma is ezek a családok vannak legnagyobb számmal a községben.

A lakosság keveredése, kicserélődése a házasságok útján minden időben természetes úton történt. Erőszakos áttelepítésről vagy kitelepítésről nincs tudomásunk. A kölcsönös házasságok a magyar lakta vidékről, a gömöri falvakból történtek. Az ősi családok felfrissülése, a nevek változatosabbá alakulása így túlsúlytalán magyar családnévvel bővült.

Idegen nevek csak kivételesen kerültek be, ritkán házasság útján, gyakrabban a pásztorok, mezei emberek munkavállalása során találkoztunk ilyenekkel. Tömegesebben a XIX. század második felében tapasztalni a számuk növekedését, de ezek nem nyomták el a korábbi magyar neveket. Kevés a száma a hasonló neveknek: Blahota, Brezina, Gokhel, Halstok, Jalovits, Krokavetz, Matheides, Zajczer, Zitsor stb. Nagyszámú a keresztnévi eredetű családnév, mint a Demeter, Jakab, Lőrinc, Lukács, Máté, Mózes, Simon, Tamás stb. Ugyancsak gyakori a foglalkozásból származó családnév, Csikós, Gulyás, Hajdú, Juhász, Kaszás, Szekeres, Csizmadia, Kocsis, Kovács, Lakatos, Mészáros, Szabó, Varró, Kántor stb. Megfigyelhető, hogy több az állattenyésztésre utaló, mint az iparral foglalkozó, s alig találni mezőgazdálkodásra utaló ne-

vet. Ez is arra mutat, hogy a vidékünk hegyvidék s inkább állattenyésztésre alkalmas terület, s valóban híres lótenyésztő hely volt.

Igen sok a helységnevekből alakult családnév. Balajt, Budai, Csetneki, Czakó, Gömöri, Hubai, Monori, Nánási, Nyíri, Ratkó, Szepesi, Váradi stb., a korábbi századok jobbágyságainak mozgására mutat. A Horváth, Oláh, Tóth etnikumot jelölnek. Ismert, hogy az oláh pásztorok (vlachok) mélyen lehúzódtak a gömöri területeken, de a szlovák lakta területekről is gyakran húzódtak délre egy-egy jobbágy. Tulajdonságot, szokást jelölő neveket is bőven találunk. Csiszár, Fejes, Góré, Hegyi, Kemény, Kövér, Madarász, Nagy, Kis, Süveges, Tancos, Torkos, Veres stb. nevek többsége ragadványnevekből alakult.

Keresztnevek - utónevek

A község lakói teljes számmal reformátusok s csak egy-két katolikus él közöttük. A vizsgált 197 év alatt 1663 megkeresztelt gyermek nevét találtam az anyakönyvben, melyből 858 a férfi és 800 a női név. Így a született férfiak száma 58-cal több volt mint a nőké.

A nevek választásában három szakaszt különböztethetünk meg:

1772-től 1848-ig

1850-től 1930-ig

1930-tól 1969-ig.

Az első szakaszban egy-egy név, mint István, János, Mihály, József vagy Mária, Zsuzsanna, Erzsébet, Judit, vagyis a bibliai nevek váltak uralkodóvá. Ezeken kívül csak ritkán került egy-egy új név a faluban régebbtől hagyományossá vált nevek közé. Ezek a nevek a szomszédos községekkel meglévő kölcsönös házassági kapcsolatok útján kerültek be. A környező falvakból idekerült feleségek hozták magukkal. A férfiak 23 névből, a nők pedig csak 15 név között választottak. A férfiak névválasztása tehát színesebb, változatosabb volt, míg a nőké egyhangúbb.

A második szakaszban a férfiaknál tovább gyarapodott a választott nevek száma és 40-re emelkedett. Az eddigi uralkodó nevek elvesztették gyakoriságukat. Amíg a Mihály korábban vezető helyen volt, 1900 után egyetlen esetben nem választották vagy amíg a János 1800-1850 között az első helyen volt, addig 1900 utáni ötven évben mindössze két esetben választották. Helyettük uralkodó lett a László, Lajos, Béla. Különösen nagy változás tapasztalható a női neveknél. 28-ra emelkedett a választott női nevek száma s így színesebb, változatosabb lett a névállományuk. Csak a Zsuzsanna és Mária név őrizte meg vezető szerepét. A nevek ilyen változását a lakosság nagybővülésvi mozgási lehetőségének, amerikai ki- és visszavándorlás, az első világháború követ-

keztében a lakosság fokozottabb érintkezésének más területekkel és a beállott országhatár megvonása idézte elő. Többet és más területekkel érintkeztek s így gyakrabban találkoztak új nevekkal s ezeket át is vették. Természetesen továbbra is hatással volt a házasság útján került névállomány.

A harmadik szakaszban, az 1930-as évek után világosan tükröződik a megváltozott gazdasági, 1945 után pedig a társadalmi változás, de még inkább a technika fejlődése, az ismeretterjesztő és hírközlő eszközök nagymértvű elterjedése, illetve együttes hatása. Az új nevek választásában igen mértéktartóak voltak és kerültek a szélsőségeket, s nagyon ritkán előforduló neveket. A Tibor, Jenő, Alfréd, Ida, Lenke, Olga, Edit, Ildiő kerültek a régi nevek mellé. A népi öltözetet levetették, a lakásokat, annak berendezéseit átalakították, de a nevek használatában, a névadásban mértéktartóak, megtartották a régi, kedvelt nevek többségét. A névadásban a hagyományokhoz való ragaszkodás mutatkozik meg.

Kettős névadás igen ritka volt. 1860-ból találtam az első ilyen bejegyzést. A fiú gyermekeknél gyakoribb volt, míg a leányoknál csak ritkán fordult elő.

Ragadványnevek

1772-től 1924-ig a község lakóinak 40 %-a három családból a Babus, Kovács és Varga családból adódik. Gyakran több azonos nevű élt a faluban. Ma is négy Kovács László él a kis településen. Ez szükségessé tette a megkülönböztetések alkalmazását, ezért alakultak ki a megkülönböztető nevek, a ragadványnevek. Itt ugyan ezeket tapadéknévnek mondják. Az egyházi anyakönyvi bejegyzésekben figyelemmel kísérhető a kialakulásuk és elsorvadásuk.

A XVIII. században a megkülönböztetéshez még elegendő volt a Babus és Kovács családban az ifjú, idősebb, öreg, a kis és nagy megkülönböztetés: kis Kovács Márton (1788), Nagy Kovács Márton (1788), Nagy ifjú Babus Gergely (1780), ifjú Babus Mihály (1790), idős Babus István (1790) Öreg Babus István (1790). Ugyanekkor kezdtek használni megkülönböztetésül az alsó és felső szavakat: Alsó Kovács Gergely (1785), Felső Babus Gergely (1802). Ebben az időben indult meg a tapadéknévek kialakulása. A megkeresztelt anyakönyvekben találtam az alábbi névjelöléseket, melyek a tapadéknév kialakulásának mutatói: Szabó István alias Szőr István (1788), Szőr vagy Szabó István (1793, 1796), Szabó v. Szőr János (1794), Ilyko v. Alsó Kovács (1790), Felső v. Nagy Kovács (1792), Remenyik vagy Kutas Judit (1793), Dudás Kovács János (1794), Váradi Sándor alias Dudás János (1796), Orbán alias Bassa Pál (1813). Az első betűs jelzést 1838-ban találtam: Sz. Babus László. Felesége

Szabó Zsuzsanna volt. A Szabó név első betűjét használták megkülönböztetésül.

1850 után, a lakosság megnövekedésével megszorodtak a tapadékszegek. 1850-ben tenki, 1852-ben pipu, 1859-ben szipók, 1867-ben szomszéd, majd ilko, kacsó, új, szabó stb. bejegyzéseket találtam. 1870-től mindjobban elmaradt a tapadékszegek teljes kiírása, helyette csak a kezdőbetűjét jegyezték be kis betűvel: p. Kovács Márton (1884), cz. Babus János (1869). 1910-től átérték a tapadékszegek nagy kezdőbetűvel való jelölésére: G. Kovács Zsigmond (1912), M. Babus Béla (1917). Egy 1933. évi országgyűlési képviseléválasztók névjegyzékében a 161 választó neve közül 72-nek volt megkülönböztető, tapadékszegek jelölése nagy kezdőbetűvel.⁸² A tapadékszegek vagy annak kezdőbetűvel való jelölése mindig a családnév előtt történik: csoda Nagy István (1891), Sz. Babus Gergely (1872), G. Kovács Márton (1889). Csak ritkán fordul elő, hogy a betűjelölés a család- és utónév közé került: Babus B. János. A név viselője ma már csak a megkülönböztető kezdőbetűvel írja vagy közli nevét. Mind gyakoribbá válik azonban annak elhagyása. A községben lakók maguk között ma is leggyakrabban nem a családi nevét, hanem a tapadékszeget és az utónevet mondják: pipu Jancsi, cakó Zsuzsa vagy a tapadékszegek mellé a családszeget mondják: szomszéd Babus. A tapadékszeget általában csak a név birtokosának távollétében használják, ha ő jelen van csak a családi nevét mondják.

A tapadékszeget általában a szülőktől öröklék. Ebben két változatot figyelhetünk meg. Egyik, amikor az apa utóneve szolgál megkülönböztetésül, pl.:

Szabó Kálmán az apa

Babus Júlia az anya

Kálmán Jancsi a gyerek.

Gyakoribb, mikor az apa tapadékszege névezik meg a gyermeket.

G (görhő) Kovács Lajos apa

K (kovács) Fűkő Zsuzsanna anya

görhő József a gyerek.

Másik mód, mikor a gyermeket az édesanya családszegevel különböztetik meg:

Kovács József az apa

Kata Mária az anya

Kata Lajos a gyerek.

Gyakran az édesanya származási helyét választották megkülönböztetésül, mint a ragályi, csizi, balogi, cakó.

A tapadékszegek többségének eredete, jelentése ma már feledésbe ment, nem tudnak magyarázatot adni a jelentésére. Több olyan betűt is használnak, amelyiknek nemcsak a keletkezését, de az értelmét, a szót nem ismerik, amelynek kezdőbetűjét használják. Ilyenek pl.: a Babus családszege a T, P, M; a Kovács családszege az E, A, J stb.

A tapadékevek bizonyíthatóan a XVIII-XIX. században alakultak ki és több nemzedéken keresztül öröklődtek. Akadt azonban olyan is, amelyik csak egy személyre vonatkozik, pl.: a vak vagy a bírós. Csúfnevek alig voltak a faluban s ha akadt is csak a katonakorig használták. Csak nagyon ritkán fordult elő, hogy az felnőtt korban is megmaradt. Olyan pedig, hogy az a gyermekre is öröklődött nem fordult elő.

Tapadékevek a Babus, Babús családban: alsó, benkő, bírós (B), czakó (cz. C), drego (D), hajinku, köz (K), matar (m. M), nagy (N), sotó, szabó (sz. Sz), szoméd (Sz), új (U), vak, P, T. Kovács családnál: barassó, dubi, garai, görhő (g. G), ilyko, ilko (i. I), kacso (K), kata, kis, konyha, nagy, nagyobb, pipu (p. P), szabó (Sz), tanki (t. T), szipák, A, E, É, J. Varga családnál: berzi (B), dombi, kacso, péter (P).

2. Foglalkozások

A község törzslakossága mezőgazdálkodásból és állattenyésztésből élt. Mivel a határ eltartó képessége régebben is csekély volt, kiegészítő foglalkozásra szorultak. Rendszeresen erdőkitermelést, fafeldolgozást, időnként aratást is vállaltak. Jelentős jövedelmet biztosított számukra a fuvarozás és az állatok adása-vevése. A vásárokon a leromlott, de egészséges lovakat, szarvasmarhákat olcsó áron megvették. Odahaza feljavították és magasabb áron értékesítették. Így éltek csaknem 1950-ig. Életükben, életmódjukban ezután állt be jelentős változás. A községből mindtöbb munkabíró férfi helyezkedett el a környéken megindult nagyüzemekben s a földek megmunkálása az öregekre hárult mind kevesebb termelési eredménnyel. Az 1970-es évek végére csaknem az egész határ megműveletlenül, legelőként hevert.

A jobbágyokon, földműveseken kívül csak kevés egyéb foglalkozású élt a faluban. A lakosság nagy részben önellátó volt, s így csekély mértékben szorult másokra, községen kívül élők munkájára, illetve arra, hogy a községben mások megtelepedjenek. Ilyeneket csak az anyakönyvi bejegyzésekből tudjuk felderíteni. Az anyakönyvekben a foglalkozásokat csak 1852-től vezették be, de akkor is nagyon szórányosan. 1910-től ismét alig néhány ilyen bejegyzést találni. Így más adat hiányában csak hézagosan tudjuk figyelemmel kísérni, hogy a jobbágyokon, földműveseken kívül kik éltek a faluban. A folytonosságában hézagos adatokból is azonban képet kapunk a falu lakóinak összetételéről.

A földesurak nem laktak a faluban. Szentiványi Miklós Sajógyömörben la-

kott. Csak Hevessy Kálmán volt az, aki egy rövid ideig, 1869-től 1878-ig lakott itt. Ezen idő alatt négy gyermekének születését is bejegyezték az anyakönyvekbe. Erre az időre esik a kocsisok és cselédek ittléte. Feltehetően a Hevessy uraság alkalmazottai voltak. Ugyancsak az uraság alkalmazottai közé tartozott a kerülő. Meg is jegyezték a bejegyzéskor, urasági kerülő. A mosónő és napszámások közül is többen az uraságnál dolgoztak. Az urasági gazda 1910-ben bizonyára a földesurat képviselte a faluban és irányította a gazdaságot, a gazdálkodást. Ezek az emberek a környező falvakból származtak. A módosabb gazdák is alkalmaztak időnként napszámásokat és bennkosztos cselédet, többnyire legényt, a nagy mezőgazdasági munkák végzésekor, de azok helybeliek voltak.

A mezei emberek foglalkoztatása a kiterjedt állattartásra utal. A pásztorok, csordások, gulyások alkalmazásai a nagymérvű szarvasmarha tenyésztésről tanúskodnak, s ez az oka, hogy volt idő, amikor külön bornyászt tartottak a nagyszámú borjú mellett. A múlt század végén csikóst is szerződtek. Kondást minden évben tartottak. Az időnkénti nagyobb számú juhállományra mutat a juhász rendszertelen alkalmazása. A szerződöttes módjára, a járandóságára nem találtam utalást, bizonyítékot.

A faluban ipart mindég csak a helyi szükségletek mértékéig végeztek. Eladásra nem készítettek árut. Mindössze egy adatot találtam arra, hogy iparcikket vittek vásárra eladni az 1700-as évek végén. Hordók voltak azok. A fa megmunkálásához, az ács-, asztalos-, bogsnár- és kádár munkához csaknem minden gazda értett, de voltak mindég ügyesebb kezüek, akik finoman megmunkált, művészi kivitelű munkadarabokat is készítettek. Bizonyítják ezt az igényesen kifaragott, régi fejfa maradványok, az ízlésesen díszített faeszközök, jármok, mángorlók, sulykolók, a tornácok és kiugrók fűrészelt díszítései. Többen nyilatkoztak úgy, hogy apjuk, nagyapjuk rendszeresen dolgozott a putnoki vagy zádorfalvai ácsok mellett a háztetők, vagy csűrök építésénél. Ez a magyarázata annak, hogy ács, asztalos, kerékgyártó bejegyzés csak ritkán és az is csak az 1890-es években fordul elő. Ma is egy időse parasztember végzi a kerékgyártó munkát jól felszerelt műhelyében. Tudását a paraszti foglalkozású apjától tanulta.

A faluban az Alsó-réten egy vizimalom is volt. A molnárra már egy 1790. évi bejegyzés utalt s a legutolsó adatot 1893-ból találtam. Egy kovácsműhely is volt a faluban, faluvégén. Csaknem minden időben lakott kovács a faluban, aki leggyakrabban cigány volt. Egyéb szakmák közül a csizmadia bejegyzést találtam 1853-ból, később egy suszter is volt a községben. Az iparosok közül többen is helybeli gazdák gyermekei közül kerültek ki, így Babus Márton, Ba-

bus Pál csizmadiák, Vojtkó János asztalos a múlt század végén. Az 1920-as években már egy kőműves is letelepedett. A századfordulótól egy zsidó szatócs és kocsmáros is élt itt. Az iskola megépítése óta tanító is volt a faluban.

3. Az emberek mozgásvilága

Az elzárt kis faluban lakó gömörszőlősi emberek a felszabadulás előtt ritkán lépték át a falu határát. Távolabbi vidékre csak akkor jutottak el, ha a munkavállalás, vásárolás vagy a katonai szolgálat kényszerítette őket. Akkor is csak a férfiak. A nők mindössze a legközelebbi vásároló helyre vagy rokoni látogatásra mentek. A gyermekek mozgáskörlete még korlátozottabb volt, s a szomszéd faluig, Kelenérig terjedt. Mozgásuk uralkodó irányát a közigazgatási változások és a község határánál húzódó országhatár megvonása határozta meg. Az 1920-as évek előtt mozgásterületük nagy részben a nyugatra húzódó Sajó völgyére korlátozódott. A csehszlovák határ kijelölése után keleti, délkeleti irányba, Putnok felé alakult ki.

A meredek hegyoldalakon lévő, gyenge minőségű szántóföldek nem biztosították kellően a lakosság megélhetését, ezért a munkabíró férfiaknak a család jövedelmét növelő kiegészítő foglalkozást kellett keresni. A summás munkát zsellér munkának tartották, azt nem vállalták. A falu lakossága a fakitermelés körében kereste meg a család többletjövedelmét. Szívesen vállaltak erdei munkát, erdőkivágást, kéreghántásos tarvágást vagy tűzifa vágásos erdőírtást is. A lovasfogattal rendelkező gazdák a fa elfuvarozására is szerződtek, ha a lovaik jó erőben voltak. Erdő kitermelést nemcsak a gyalogosok vagy baltás emberek, hanem a lovas gazdák is szívesebben vállalták, mint a fuvarozást, mert ezt jobban megfizették és a lovaik sem csigázódtak el. Ezeket a munkákat férfias foglalkozásnak tartották.

Rendszerint a betakarítás után, szeptemberben idnultak el fakitermelő, erdei munkát keresni, s addig dolgoztak ott, míg az állandó hó le nem esett. Tavasszal a szántás-vetés után, június közepéig cserhántásra szerződtek el. Ezalatt az otthoni munkát, az állatok körüli teendőket az öregebbek, a gyengébbek végezték el az aratás kezdetéig. A környező községeken túl aljutottak Szinig, Perkupáig, de leggyakrabban a sajóvárkonyi káptalani erdőben, Ózd környékén vállalt munkát. 1945-ig a környék legkedveltebb favágói, erdei emberei voltak.

Ha a környékbeli falvak erdeiben dolgoztak, hétfőn indultak el és szom-

baton jöttek haza. A szükséges élelmet magukkal vitték, de szerdán az asszonyok meleg ételt vittek nekik. Hogy megtalálják őket, az útelágazásoknál jelet faragtak a fára vagy zöld gallyat az útra s ez jelezte, hogy merre dolgoznak. Ha távolabbi vidéken dolgoztak, kéthetenként jártak haza. Ezért főznivalót is vittek magukkal. Lebbencs leves, paprikás krumpli, kukorica ganca vagy bab volt a vacsora, mert csak este főztek a magukkal vitt élelemből, az itthon előre elkészített száraztésztával, rántással. Vasárnap túrósgubát is főztek. Meleg ételt napjában csak egyszer ettek, amikor a munkát befejezték. A fogatosok is hetekig távol voltak s a favágókkal együtt laktak.

Voltak, akik a munkahelyhez legközelebb eső faluban béreltek szállást. Ezek naponta egy-egy köteg gallyal tértek haza a szállásra, mert tüzelőt nem kaptak. Az erdőt jobban szerették és az edzettebbek kinnmaradtak éjszakára is, mert így korábban foghattak a munkához és jobban haladtak. Ezek kunyhót építettek maguknak. A kunyhó építése az erdei ember külön tudománya volt. A jó kunyhó nem ázott be s a füst sem maradt benne. Annyira meleg volt, hogy a fagyban is ingre vetkőzve lehetett benne lenni.

Készítése: három darab 2,5-3 m-es szelemenágú fát egyenlő távolságra leszúrtak, hogy a szelemenágak egymásba kapaszkodjanak. A két oldalát 2,5 m-es hasított fadoronggal rakták be úgy, hogy felül a csúcs nyitott maradjon. Itt távozott el a füst a kunyhóból. A fadorongokra harasztot raktak, majd földet hánytak rá. A harmadik oldalán az ajtót képezték ki. Az ajtót két szélesebb, hasított fadorong volt. Egy gyengébb ember ezt el sem tudta emelni. Amikor elkészült, egy napig tüzeltek benne, hogy kiszáradjon és átmelegedjen. Az első éjszaka nem is háltak benne. Középen égett a tűz. Ettől a vatra védte az embereket. Ez 4 db 20-30 cm vastag fadorong volt, amit a tűz köré tettek. Egy-egy kunyhóhoz 2-3 szekér fát is felhasználtak.

A fa kitermelése mellett erdei munka volt a faszénégetés is. Ezt is férfiak végezték. A faszénégetés a községben hagyományos munka volt. Néhány községbeli férfi egymással megegyezve közösen végezte ezt. Leggyakrabban Imola és Sajóvárkony határában, a kitermelt erdőben végezték.

Azokból a családokból, amelyikben több munkabíró férfi volt, aratási munkára is elszereződtek. Miskolc környékére, Sajóvárosra, de a Nyírségbe Sóstóra is eljutottak.

Legszívesebben a vásárokra jártak. Messzire is eljutottak. A környékbeli vásárokon, Tornalján, Rimaszécsen, Rozsnyón, Putnokon, Ózdon minden alkalommal megjelentek, de eljutottak Edelénybe, Szendrőre, régebben Rimaszombatba, Tornára, Szepsibe, Kassára, Losoncra is. Miskolcot igen ritkán keresték fel, mert ott nem lehetett jó vásárt csinálni. Nagy volt a felhozatal és

mindent olcsón kértek.

A távolabbi helyeken az állatvásárokat látogatták. Ide csak a férfiak mentek. Leggyakrabban szervasmarhát, tehenet vásároltak. Hazahajtották, illetve a szekér után kötve hazavezették. Itthon, ha jobbnak bizonyult mint az eddig otthon lévő, megtartották, ha nem, akkor feljavították és eladták a következő vásáron. Kassa és Edelény vidékén jelentősen olcsóbb volt az állat. Ott megvették és Putnokon vagy Tornalján magasabb áron továbbadtak rajta. Ló vásárlásra ritkábban került sor. A saját részre azt maga a gazda szerette nevelni a jól bevált kancától. Csak az 1920-as években volt gyakori a ló vásárlása és eladása, amikor a környékbeli vásárokon megvásárolták és átcsempészték szlovák területre. A csehszlovák határon is áthúzódo erdők megkönnyítették ezt. Terményfeleslege csak egy-két jobb módú gazdának volt. Ezek régebben Tornalján, majd Putnokon a terménykereskedőnél értékesítették azt. A szegényebb emberek, ha szükség hozta, cséplés után nemcsak a felesleget, hanem a kenyérnek valót is eladták. Később liszt formájában, apránként visszavásárolták. Bort nem adtak el, abból nem termett nagyobb mennyiség a filoxera járvány óta. Ami termelt, meg is itták. Az állatokkal való kereskedelem mellett termények megvásárlásával és továbbadásával is igyekeztek jövedelmüket növelni. Szekereikkel elmentek Bódvaszilas vidékére és ott egy-egy darab földön megvették a káposztát. Kivagdalták, megtisztították és Aggtelek, Hosszúsúzon keresztül a szárnyai töltésen elvitték azt a tornaljai, rozsnói vásárra eladni. 3-4 gazda összebeszélt és együtt tették meg az utat. A vásár után Rozsnyóról sem tértek haza üres szekerekkel. A környéken almát vásároltak, azzal tértek haza. Egy-két napi pihenő után továbbvitték az almát Miskolc környékére. Az első világháború alatt, egy alkalommal Juhász Pál csak igen apró piros almát kapott Rozsnyón. Szidta is a felesége, hogy vehetett meg ilyen hitvány almákat. Miskolcra vitte. Ott meg gyorsan elkapkodták. A karácsonyfára vették meg az apró, piros almákat. Ez volt a legjobb vásár, amit az almával csinált. Igaz, drágábban adta, mint a szép nagy almákat.

Volt ahol a fakitermelést természetben, tűzifában fizették ki. De a saját erdőterületükből kitermelt fából is keletkezett feleslegük. Ezt a putnoki fakereskedőnek adták el beszállítva Putnokra. A malacot, hízót az ózdi vásárral szerették vinni. Ott mindég jobb árat fizettek, mint másutt.

Az asszonyok mozgásterülete sokkal korlátozottabb volt. Csak a közeli vásárhelyekre és a környékbeli falvakra terjedt ki. Távolabbra csak aratáskor kerültek, amikor a férfiak magukkal vitték feleségeiket marokszedőnek. A közeli vásárokra és falvakra gyalog mentek. Ritkán kaptak helyet a férfi

mellett a szekéren.

A vásárokra és a közeli hetipiacokra a házkörül megtermelt feleslegeiket vitték eladni. Mákot, babot, lencsét Putnokra, tejet, túrót, tejfelt, tojást az ózdi piacra vitték. Pogony-pusztáig gyalog mentek, hátukon a kosárral, a hátival, karjukon egy kari kosárral. Pogonytól vonattal utaztak tovább. Szívesen mentek Ózdra, mert ott legtöbbször mindent eladtak. Nem kellett visszavinni semmit. Voltak, akik rendszeresen, hetenként házakhoz is hordták a tejféléseket. Tyúkot, csirkét, libát, ritkábban kacsát mindkét helyre hordták. Rimaszécsen a házivásznat árulták, mert ott tudták a legjobban értékesíteni. Egy-egy család egy télen 10-15 szálát is szőtt (1 szál 20 m volt). Így volt mit eladni. Az erdőben szedett suskát a férfiak vitték Putnokra a zsidóhoz.

Az asszonyok a vásárra inkább a házkörül szükséges tárgyak megvásárlása miatt mentek. A környező vásárokon vették meg a kékfestő vásznat, a gyöcsöt, kendőket, belinert, cipőt vagy éppen a teknőt, szitát, rostát. Gyakran a komót, ágyat és a ládát is a vásárban vették meg. A szuszéket a tornaljai vásáron vették, mert környékén készítették a legszebbeket. A lócát és az asztalt maga a gazda vagy valamelyik helybeli ügyes kezű ember készítette. A kender feldolgozásának eszközeit a szomszéd községben Szuhafról Barassó Pesta készítette a legjobban, legszebben, de Szőlősdóról vagy Alsószuháról is vásároltak. A hátit és a kari kosarat a zádorfalvai cigányok csinálták a legjobban. A szakajtót is tőlük vásárolták. A szakajtóért a fizetség annyi liszt volt, amennyi belefért a szakajtóba. A kaszát, villát, kapát a putnoki vaskereskedésben vásárolták. (32. kép)

Az építéshez szükséges, otthon el nem készíthető építőanyagok egy részét is távolról hozták. Az erdőben fenyőfa nem volt s így a puhafa anyagot, a könnyű gerendát, lécet és a deszkát a fatelepekről vásárolták és szállították a fogatokkal régebben Tornaljáról, majd Putnokról. A tetőfedő cserepeket régebben az Osgyán melletti Fazekaszaluzsánból vagy Foltárról hozták. Az országhatár megvonása után Imoláról, újabban serényfalváról vásárolták. A tetőcserép vásárlásakor több szekeres gazda besegített a fuvarozásba és egyszerre hozták el a szükséges mennyiséget. A deszka és a lécvásárlást rendszerint csak egyedül a saját fogatával végezte el az építtető gazda, mert azt hosszasan, figyelmesen kellett minőség szerint kiválasztani, válogatni. Inkább többször tette meg az utat.

Az élelmiszer beszerzés nem igényelt a faluból való kilépést. A község önellátó volt, megtermelt az minden gazdának. A fűszerféléket és a petróleumot pedig a helybeli szatócsnál vásárolták meg. Orvos és gyógyszerár legkö-

zelebb 13 km-re, Putnokon volt. Ezért az orvost csak a legritkább esetben vették igénybe. A beteget a rázós szekéren olyan távolságra csak végső esetben vitték. Ezért házi tanácsokkal, házi gyógyszerekkel gyógyítottak.

A legények sorozása Putnokon volt. Az odautazáshoz a bíró tartozott fogatot biztosítani. Az így biztosított fozspontot a kisbíró hajtotta. A gyalogos katonák Tornaljára, Egerbe, később Miskolcra, a huszárok Kassára, majd Nyíregyházára, az utászok Tokajba, a tűzérek Miskolcra vonultak be.

Rokonlátogatásra régebben ritkán került sor, csak valamilyen rendkívüli esemény, esküvő, keresztelő, temetés alkalmával kerültek el egymáshoz. Jeles ünnepeken vagy rendkívüli alkalmakkor a rokonok szívesen ellátogattak ide, vendégségbe, mert a kis falu lakossága nagyon vendégszerető nép volt. A kéregetők, koldusok is gyakran megkeresték a falut. Adomány nélkül soha nem távoztak.

Idősen emberek ritkán tévedtek a főúttól félreeső, elzárt faluba, de a vándoriparosok számon tartották és gyakran fel is keresték. Mindég akadt részükre munka és azt jól meg is fizették. Gyakran hangzott el az ablakos vonatott kiáltása: "Ablakoót! Ablakoót! vagy a drótós: Droótozni! Foótozni! Fazekat foótoózni!" felhívása. Mindég előkerült egy-egy eltörött cserépedény, egy kilyukadt bádoggfazék vagy éppen egy betört ablak, amit azonnal meg is csinált a drótos vagy az üveges a kűszöbön ülve. Még az 1950-es években is rendszeresen járt itt egy újhutai üvegező.

A cserépedényeket, köcsögöket, fazekakat, tányérokat a fazekasoktól szerezték be. Időnként megjelent a faluban egy-egy ekhós szekér, amin a gömöri fazekasok az edényeiket árulták. Az edényekért búzával fizettek. Két tejcs köcsögért hármat kellett megtölteni. Nagyobb fazekakért annyit, amennyi búza belefért. Sokkal ritkábban, de Bélápátfalváról is eljutottak ide, mert szívesen vásárolták a színesmázás gömöri edények mellett a fehérmázás rózsás tányérokat, edényeket. A favillát, gereblyét a felvidékről jött szekerekről vették meg. Gabonával fizettek ezekért is. Gyakran felhangzott az aggteleki meszesek kiabálása is "Meszet, meszet, meszeet vegyenek!" A jó minőségű mész kellett a fehérre meszelt házak rendbehozatalához. Különösen a nagyobb ünnepek előtt és tavasszal vásároltak szívesen a szekerekről, azért is mert nem pénzzel, hanem ezt is terménnyel fizethették. A dinnyét is szekereken hozták eladni az alföldi dinnyések.

A feleslegeik értékesítése és szükségleteik beszerzése érdekében általában a falun átfolyó kis patakot követték és Keleméren át jutottak el Putnokra. Ez volt a fő beszerzési központjuk akkor is, mikor Tornaljához tartoztak, amikor ott volt a járási székhelyük. Ezt azzal magyarázták, hogy er-

re nem kellett partot, hegyet mászni. Ugyanakkor a párválasztás érdekében mindég a hegyen túli falvakat keresték fel.

Összességében jellemző, hogy aközség lakóinak mozgásvilágában kiemelkedett a férfiak tevékenysége és jól megmutatta a nőkkel szembeni kiváltságos helyzetüket. A férfiak a munkavállalások, vásárok során a megyén túlra is eljutottak, katonakorban pedig az ország különböző helyeit is megismerték. Gyalog csak nagyritkán jártak, terheket sem cipeltek hosszabb úton. A mezőgazdálkodás és erdei munka mellett jó kereskedői tevékenységet is folytattak, adtak-vettek. Sajátos jobbágyi, majd kisbirtokos helyzetük szabadabb mozgást biztosított részükre. A testvér községgel, Kelemérrel szemben itt a lőtényesztés vált uralkodóvá, de ez lett a státuszhelyzet bizonyítója is.

A nők alárendelt helyzete különösen figyelemre méltó. A nők csak a közei falvakba jutottak el a vásárok vagy rokoni látogatásaik alkalmával. Gyakran sok kilométerre is gyalog vitték a jelentős terheiket. Általában csak azt értékesítették, amit maguk a ház körül előteremtettek, megtermeltek. A férfiak vásárlásaiba, a föld és állatok vételébe, eladásába nem vettek részt. A szekérre általában csak rokoni látogatások során kerültek. A gyermekek csak a legközelebbi, szomszédos faluig jutottak el az iskola és a templomba járás során.

Csempészet

Az 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződés 1921-ben lépett életbe. Ennek eredményeként a csehszlovák országhatárt Gömörszőlős nyugati hegyvonulatán jelölték ki. Az erdők nagy része a határon túlra került. A kis község életében nehézségeket okozott nemcsak ennek a területnek elvesztése, hanem a családi és gazdasági kapcsolatok megszakadása is. A csehszlovák területre került községekkel korábban a legszorosabb rokoni kapcsolatok alakultak ki régi idő óta. A gazdasági kapcsolataik is igen szorossá fejlődtek, hisz Tornalja, Rozsnyó, Rimaszombat, Rimaszécs vásárait mindég látogatták. A legfontosabb eszközeiket, építőanyagokat erről a területről szerezték be.

A határ megvonása után a családi kapcsolatok fenntartását megkönnyítette az állandó határátlépési igazolvány, mellyel Naprágyánál és Hubónál is átléphettek a határt, nemcsak Bánrévénél. De a párválasztás elmaradt ezekből a községekből s áttérrelődött a keletre lévő magyarországi községekbe.

A gazdasági kapcsolatok nem rendeződtek ilyen könnyen. A beszerzéseket áthidalták, de a termék és állatfeleslegeik értékesítése már nehezebbé vált. Ugyanakkor a két ország területén az árak erősen differenciálódtak. Az élelem nálunk olcsóbb volt, az iparcikkeket viszont Csehszlovákiában lehetett

olcsóbban beszerezni. A lóért és szarvasmarháért odaát lényegesen magasabb árakat fizettek mint itt. Ez az árkülönbség gyorsan létrehozta az áruk és állatállomány illegális kicserélését, a csempészetet. Elősegítette ezt a rokon kapcsolatokon kívül az igen kedvező természeti adottság. A mesterségesen kitűzött országhatár erdős területen húzódott, több helyen erdő volt a szomszéd községig. Így az erdő lehetőséget nyújtott az észrevétlen közlekedéshez, és nehezen lehetett a határt ellenőrizni.

1921-től 1930-ig élénk csempész kereskedelem alakult ki mind a két oldalon. Az 1920-as években volt a legintenzívebb. Az 1930-as években, mikor az országhatár megszilárdult lényegesen csökkent. A gömörszőlősi lakosok többségének megvolt az odaíti csempész partnere. Így nem alaptalanul, a környék egyik legaktívabb csempész falujának tartották Szőlőst. Még ma is élénken él a lakosság emlékezetében a csempészet.

Juhász Pálné, Kiss Mária szerint a csempészt két kereskedő kezdte el, akinek megvolt a kapcsolata egy itteni kereskedővel. Egy lovat csempészték át az 1920-as évek elején, de a vásárban elfogták. A passzus az ura, Juhász Pál nevére volt kiállítva, de ő erről semmit nem tudott. A kereskedő kérte vállalta el, hogy övé a ló. Megtette jó jutalom fejében. Ekkor merült fel benne a gondolat, hogy ő is megkísérli a csempésztet. Egy lóval kísérletezett. Sikerült. Később ez rendszeressé vált. Szarvasmarhát is vitt át. A szlovák területen a Bikk-kútnál adta át a szlovák kereskedőnek, aki magyar pénzzel jól megfizette. Onnan borsot, tűzkövet hozott. Egyszer a csendőrök is elfogták és három napig fogva tartották.

Ha odaát vásárolni akartak valamit és át akarták hozni, nem a határátlépési igazolvánnyal mentek, hanem szöktek. Onnan leggyakrabban ruhaneműt, cipőt csempészték át, de a rizs is jelentősen olcsóbb volt. Akadt, aki igen bátran, szekérrel ment át. Tornalján megrakta a szekeret rizzsel és úgy jött vissza. Itthon egy nyárádi kereskedőnek adta el búsás haszonnal. Fel is épített belőle egy nagy csúrt. Máskor egy szekérre való terményt vitt ki a határra. Az erdőben lerakta és bement a tanyára. Mikor az üres zsákokkal jött kifelé, megjelentek a fináncok. Futásnak eredt. Szerencsére a gabonás zsákokat nem találták meg. Egy alkalommal cigarettát vitt át, hogy eladja. A szlovák fináncok még az erdőben észrevették. Kénytelen volt a dobozokat eldobni és menekülni. Egy sűrű bokros részen hatolt át. Nem tudták követni.

Juhász László még legény korában értékesebb italokat, dohányt vitt át. A cseh fináncok megfogták és bekísérték. Az árut elkobozták és a Hubay-tanya mellett lévő laktanyában hallgatták ki. Erős ember hírében állt. Elhatározta megszökik. Szétnézett, s látta, hogy a finánc egyedül van. Mellen ragadta az

asztalnál ülő szemlést, elvette fegyverét, és megfenyegette. Az állványon lévő puskákat a karjára fűzte. Megmondta hová viszi azokat, hol találja meg. A fegyvereket valóban a jelzett helyre tette és szerencsésen hazajött.

Nagy mennyiségű borsot is csempészték. Egy alkalommal csoportosan mentek át. Ki-ki az erejéhez és pénzéhez mért mennyiségű borsot vásárolt, negyed, félzsákkal. Juhász László egész zsákkal. Rajtuk ütöttek a fináncok. A zsákokat eldobálták s úgy futottak át a határon. Juhász László a zsákkal együtt futott és sikerrel haza is hozta. A bort hordóstól hordták a határra, de a szekeret is megvették odaát lovastól. A 95 %-os szeszt Putnokon vásárolták s úgy vitték az előre megbeszélt helyre.

A legnagyobb mérvű csempészet nem az árukkal, hanem az állatokkal történt. Leggyakrabban lovat, de tehenet, ökröt is átjuttattak. A Bikk-kútnál cseréltek gazdát az állatok. Maguk között úgy is mondták, hogy a "Bikk-kúti vásárra viszi a lovat". Ez szlovák területen a Demeterben volt. Oda jöttek a szlovák csempésztársak. A lovakat rendszeresen a vásárba vették a gömörszőlősiek s azt adták tovább. Volt, amikor négy lovat is vittek. Egy alkalommal öt szarvasmarhát hajtott az egyik csempész. Észre is vették. A marhákat elengedte, ő meg menekült. A marhákat odaát összefogdosták a vármőrök.

A csempészés nem volt veszélytelen. Csak a bátrak és csak férfiak vállalkoztak rá. Kovács Géza Varga Gézával volt odaát egy alkalommal. Már hazafelé tartottak, amikor meglátták őket a cseh fináncok. Szaladni kezdtek, de Kovács Gézát meglőtték s így nem tudott elfutni. A kutya is utolérte és megmarta. Besztercebányára vitték. Kigyógyult, de rövidesen meghalt.

A csempészek a határon túli emberekkel tartották a kapcsolatot. Mindkét oldalon irigykedtek rájuk, mert jelentős többletjövedelemhez jutottak. Ezért gyakran előfordult, hogy bejelentettek egy-egy embert. Így egy alkalommal Tornalján a vásárló csempészt a cigány bejelentette. Az üzletbe fogták el és bezárták. Karácsony szombatja volt, sehogy nem akarta ott-tölteni a szentes-tét. A helyiségben talált egy vasdarabot, azzal a folyosó végén lévő vasrácsot kifeszítette és a kis ablakon kimászva hazaszökött.

A magyar oldalon is szigorúak voltak, a csendőrök is figyelték a csempész tevékenységet, segítve a határőröknek. Ha bejelentés érkezett valakire, bevitték a csendőrök. Az elfogott vagy bejelentett csempészeket a keleméri csendőrpihenőre kísérték, két csendőr elől, kettő hátul kísérte. A pihenőn vallatták, a csűrbe pedig "megtalpalták", a talpát pálcával verve vallatták.

E. Kovács József egy alkalommal Putnokra készült vásárba. Már esteledett, mikor odaatról két ember kereste. Kihívták az istállóba és a két lovára alkudoztak. A felesége tiltakozott az eladás ellen, mert akkor nem tudtak

volna a vásárra menni. Másnap, mikor hazaérkeztek, hallották, hogy a csendőrkök összeszedték azokat, akik a két embernek lovat adtak el. E. Kovács Józsefnek szerencséje volt. Más alkalommal a putnoki vásárban adtak el két lovat egy aggteleki embernek 170 ezer koronáért. Csak 100 ezer koronát fizetett ki. Szuhafőn vett helyettük két lovat. Vasárnap két katona állított be hozzájuk és újságolta, hogy egy aggteleki embert elfogtak két lóval. Ő rögtön tudta, hogy az ő lóva volt az.

Juhász Imre egyik csempészútja alkalmával megvert egy cseh fináncot. Később egy másik legényt elfogtak abban a hiszemben, hogy ő volt az. Mikor már félholtra verték, ismerték fel, hogy tévedtek. A sérüléseibe belehalt.

1938-ban, mikor Tornaia környékét visszacsatolták, a csempészes megszűnt. Csak 1945 után újult fel ismét, amikor a határt a korábbi helyére visszaállították. Akkor az állatok csempészése teljesen megszűnt, csak cigarettát, pálinkát vittek és ruhaneműt hordtak helyébe. De rövidesen a határ őrzését nagyon megszigorították és szigorú büntetéseket szabtak ki a csempészésért. Ezért a tiltott határátlépés és csempészet teljesen megszűnt.

Amerikások

Az 1900-as századfordulóra a lakosság létszáma felemelkedett három és félszázra. A község határának eltartó képességét ez messze felülmúlta, ennyi ember megélhetését nem tudta biztosítani. Nem volt más út, mint az erőteljesen propagált kivándorlást választani.

A 95 éves Kiss Mari néni így emlékezett vissza erre a korra: "Nagyon nehezen éltünk akkor. Télen az erdőt írtottuk. Magam is segítettem az emberek szekérre rakni az őlfákat, pedig majdnem térdig ért a hó. Nyáron aratni jártunk az Alföldre. Máskor meg hátunkon cipeltük a túró, vaj, tojást Putnokra, Ózdra. Autóbusz akkor még nem volt, de nem is telt volna rá. Gyalog mentünk mindenüvé. Nagyon sokat kellett dolgozni, mégis alig tudtunk megélni, alig tudtuk eltartani kis családjunkat. Aki meg kiment Amerikába, nemsokára küldte haza a pénzt. Meg is írták, hogy milyen jó élet van ott és hívták az itthoniakat. A legtöbb embert a jobb kereset reménye, a könnyebb élet lehetősége csalt ki. Abban a reményben indultak el, hogy majd a megta- karított pénzüket hazaküldik s itthon egy kis földet vesznek. Feleségét egy sem vitte magával, csak később hívta ki."

A kivándorlás 1904-ben kezdődött, de tömegesen 1905-ben indultak el és összesen 38 személy vándorolt ki Amerikába. Kivándorolt 26 férfi, 6 feleség és 6 gyermek. Ez a lakosság 10 %-a volt. A kivándoroltak kétharmad része já- vakorabeli munkabíró ember volt.

Amerikába kivándoroltak

Nem jöttek haza

1. Babus Béla
2. Új Babus László, kiment 1905-ben és
3. felesége Juhász Mária, kiment 1905-ben és
4. gyermeke, kiment 1908-ban
5. Sz. Babus István
6. Gál József
7. id. Juhász Géza (Juhász Pálné fia)
8. Majori József, Kanadában
9. Rási József
10. Repka János
11. Repka László
12. Szabó Kálmán
13. Újpál József és
14. felesége I. Kovács Julianna és
15. fia Zajczér Pál
16. Újpál Pál, kiment 1905-ben és
17. felesége Szabó Zsuzsanna, kiment az első világháború után és
18. fia Pál,
19. fia József,
20. leánya Erzsébet.
21. Vojtkó István

Visszajöttek

1. Babus Dániel
2. D. Babus László
3. M. Babus László, Kanadában
4. Babus Lajos
5. Juhász Benjamin
6. id. Juhász Pálné Lengyel Zsófia
7. Juhász Pál, kiment 1904-ben és 1909-ben. Hazajött 1907-ben és 1909-ben, és
8. felesége Kiss Mária kiment 1905-ben, hazajött 1909-ben, és
9. gyermeke Piroska.
10. E. Kovács József, kiment 1905-ben
11. E. Kovács Lajos, hazajött 1914-ben

12. G. Kovács Lajos
13. Repka Lajos
14. Szabó Lajos
15. Varga István, kiment 1905-ben és 1908-ban Detroitba, hazajött 1908-ban és 1912-ben, és
16. felesége Veres Piroksa, kiment 1908-ban, hazajött 1912-ben.

Volt, akit nem a pénzszerzés, az itthoni körülményektől való menekülés, hanem a házassági köteléktől való szabadulás vagy a családi körülmények kényszerítettek kivándorlásra. Így Szabó Kálmán is feleség nélkül ment ki s nem is jött haza. Sz. Babus István is itthagyt a feleségét. Felesége kénytelen volt visszamenni Hosszúszóra. Id. Juhász Pálné Lengyel Zsófia is a rossz családi életük miatt hagyta itt urát. Hazajöve tele után sem ment vissza hozzá.

Új Babus László, Újpál József, Varga István és Juhász Pál feleségüket maguk után hívták ki. Hajójegyet küldtek nekik. A hazajöttek közül kettőnek Amerikában született gyermekük, így Varga Istvánnak Detroitban András fia és Juhász Pálnéknak Rositerben egy leány gyermeke Matild. A kinnmaradottak odakinn családot alapítottak, telket vásároltak. A hazajöttek többségét a honvágy, az új körülményekhez való nehéz alkalmazkodás vagy az itthon hagyott család utáni vágyakozás hozta haza. Volt, aki nem bírta az ottani nehéz munkát, a bányamunkát.

Többségük az Egyesült Államokban volt, csak háromról tudunk biztosan, hogy Kanadába kerültek. Odakinn életük attól függött, hogy ki milyen munkahelyre került. Csaknem mindnyájan nehéz körülmények között, bányában kezdtek dolgozni. Az amerikai hatóságok ügyeltek arra, hogy az egy faluból valók ne kerüljenek egytűvé, hanem különböző telepeken találjanak munkát. Így a kikerült gőmrészölősiek nem nagyon tudtak egymásról. Előnyük csak az volt, hogy általában magyarok között dolgoztak és éltek.

Fiuméból indultak el hajóval. A hajójegy árát itthonról vitték. Fiuméig vonattal mentek, de volt, aki gyalog tette meg az utat. Nem mindenkinek sikerült ám az amerikai út. Aki nem kapott megfelelő munkahelyet vagy nem bírta a nehéz földalatti munkát, az nagyon nehezen élt. Így M. Babus László is nagyon keveset keresett. Nemcsak, hogy megtakarítani nem tudott semmit, de még hazajöve telére szükséges pénz t sem tudta megkeresni. Itthonról a felesége fizette ki a hazautazását.

Volt olyan, aki másodszor is kiment. Így Varga István 1908-ban újból kiment. Magával vitte feleségét is. Detroitban gyermekük született. Megszokni

azonban nem tudták az ottani életet, s 1911-ben mind a hárman hazajöttek. Ugyancsak hazajövelete után két év múlva, 1909-ben Juhász Pál is újból kiment a családot itthagya. Kimenetelének oka az volt, hogy első kinnlétekor nemcsak kis telket vásárolt, hanem értékpapírokba fektette megmaradt pénzét. Mikor hazajöttek az értékpapírokat otthagyták azzal a tudattal, hogy itthon annak semmi hasznát nem veszik. Itthon arról értesültek, hogy a részvényekre nagy jutalékot fizetnek. Ennek intézésére szánta rá magát a nagy útra. Odakinn azonban az értékpapírokat nem tudta megszerezni és bemutatni. Így nem kapott semmit. Fél évig maradt kinn, s mivel felesége nem ment utána, hazajött.

Varga István 1905-ben ment ki. 1908-ban hazajött és feleségével Veres Piroskával újból kiment. Odakinn született András nevű gyermekük. Az asszony nem bírta megszokni a levegőt és 1912-ben gyermekével együtt hazajött. Varga István egy fél év múlva szintén hazajött. Odakinn kezdetben bányában, majd gyárban dolgozott. A szorgalmas munkával és takarékos étellel annyi pénzt tudott összegyűjteni, hogy itthon megvették az egykori Hevessy kúria és teleknek kétharmadát. A család nagyon megbánta, hogy hazajött, mert Varga István az első világháborúban elesett.

E. Kovács József katonaköteles volt. Nem akart bevonulni, ezért 1905-ben kiszökött. Fiuméig mint favágó ment faluról falura gyalog. Sokat kellett bujkálnia a csendőrök elől. Fiumétól egy asszony segítette tovább. Odakinn jól sikerült elhelyezkednie. Detroitban egy gyárban, Whartonban egy bányában dolgozott. Megbánta, hogy hazajött, mert hazaérkezése után behívták katonának. E. Kovács József jól keresett. A megtakarított pénzt rendszeresen hazaküldte. Itthon a család földet vett rajta és átépítette a csúrt. K. Kovács Lajos 1914 tavaszán jött haza. Nyáron már őt is behívták katonának. A fronton esett el. Babus Dániel Amerikában nősült meg és a feleségével együtt tért haza. Újpál József már odakinn korán elhatározta, hogy nem jön haza, ezért az itthon lévő házat, földjét eladta a szintén Amerikában lévő Új Babus Lászlónak, aki hazajövelete után birtokba is vette a portát.

Ma már csak egy kivándorolt és hazajött gömörszőlősi lakos él, a 95 éves Juhász Pálné, sz. Kiss Mária. Ő sem lakik már a faluban, leányához Ózdra költözött. Ő mondta el, hogy férje 1904-ben ment ki az Egyesült Államokba, Pensilvániába. 1905-ben utána ment gyermekével a 3 éves Piroskával. A hajójegyet az ura küldte. Kelemérről akkor többen indultak. Ő Tóth Lászlót kérte meg, legyen mellette az úton. Amikor kiértek, nem engedték őket azonnal szabadon. Egy hétig megfigyelés alatt tartották és többszöri orvosi vizsgálat alá vetették őket. "Kaszengárdának" mondta azt a helyet, ahol elzárva vol-

tak. A betegeket visszairányították. A megfigyelés után is csak akkor engedték őket szabadon, ha valamelyik hozzátartozójuk jelentkezett értük és 15 dollárt lefizetett. Akit nem váltottak ki, azt az ország különböző munkahelyeire irányították. Az aztán a szerencsétől függött, ki merre, milyen helyre került. Pensilvániában Rositer nevű bányatelepre kerültek. Azok, akik feleségeikkel kerültek ki Amerikába, azzal segítettek az uraiknak, hogy kosztosokat (burdosokat) tartottak. Ő azzal segített az urának, hogy főzött, mosott az ottlévő emberekre. Néha 18 kosztosa is volt. Egy gömörszőlősi sem volt közelben, de csaknem mind magyarok voltak. Gyorsan összebarátkoztak. A reformátusoknak nem volt templomuk. Elhatározták, hogy építenek egyet. Gyűjtéseket rendeztek és megvásárolták a faanyagot. Az egész templomot fából építették. A templomszenteléskor a keresztanya Mari néni volt. Nevét arany betűkkel írták fel a templom falára. Az ura preszbiteri tag volt. Egyik bányásztársuk ott végezte el a teológiát és lelkész lett.

Odakinn szórakozásra nem nagyon gondolhattak. Csak dolgoztak, hogy minél több pénzt megtakaríthassanak. Szórakozást csak a gyakori keresztelők jelentettek. Arra meghívták a közeli ismerőseket, munkatársakat, mert rokonok ott nem voltak. Kinnléte alatt egyszer volt bál. Arra nagyon sok magyar összejött. A bevételt a templom építésére fordították.

Mivel mind a ketten takarékosan éltek, szépen gyűlt a pénzüik. Először úgy határoztak, hogy nem jönnek haza. Vettek is egy kis telket a kanadai határhoz közeli üdülőtelepen, Niegetozban azzal, hogy építenek rajta. Részvényeket is vásároltak, de nem tudtak megszokni és elhatározták, hogy hazajönnének. A telket eladták, a részvényeket nem tudták eladni és otthagyták. Itthon 30 hold földet vásároltak 1907-ben.

Az odakinn maradtokról nagyon keveset sikerült megtudnom, mert akikkel kapcsolatot tartottak, akikkel leveleztek, már elhunytak. Mindössze Új Babus Lászlóról tudtam meg egy keveset, mert leánygyermeküket, E. Kovács Józsefnét Új Babus Júliát itthon hagyták, 81 éves korában még felkereshettem, aki az alábbiakat mondta el az apjáról: Az 1879-es nagy árvíz édesapját és édesanyját megölte, házukat elvitte. Árván nevelkedett a rokonoknál. Mikor felserdült, beállt cselédnek. Takarékoskodott és rövidesen vett egy kis szalmazsúpos házat, majd megnősült. Amikor Gömörszőlősen 1905-ben sorozatosan kivándoroltak az emberek, ő is elhatározta, hogy útrakel, abban a reményben, hogy egy házra válót összegyűjt és hazajön. 1908-ban a feleségét is kihívta, hogy segítségére legyen. A felesége magával vitte a kisfiú gyermekét, de a 9 éves Juliskát a szuhafői rokonoknál hagyta azzal a tudattal, hogy rövidesen hazajönnék. Odakünn még két gyermekük született. 1911-ben a

hazaküldött pénzen vették azt a házat és telket, amiben ma is lakik Juli néni és 6 hold földet is vásároltak. Ekkor még úgy számítottak, jönnek haza. Nemsokára kitört az első világháború és az ottlévő három gyermek jövőjét ott látták jobban biztosítva, ezért odakinn maradtak. 1914-ben Júliát is ki akarták vitetni, de nem találtak olyat, aki kivitte volna. Két hónap múlva meg kitört a háború, s már nem lehetett ki. Így maradt itthon. Rendszeresen leveleztek, pénzt és csomagot is küldtek neki. A levelekből tudja, hogy Vartonban éltek és az apja bányában dolgozott. 1960-ban 91 éves korában halt meg odakinn. Az anyja még 1946-ban meghalt. A szülők halála után a testvéreivel minden kapcsolatuk megszakadt.

Az Amerikába kivándoroltak többsége kezdetben szénbányában, később gyárban dolgozott. Többeknek jelentős összeget sikerült megtakarítani. Akik hazakerültek, földet, házat vásároltak akkor, amikor itthon a mindennapi megélhetésért is nagyon meg kellett küzdeni, s nem gondolhattak földjeik gyarapítására. Ki is alakult velük szemben egy bizonyos irigység. A hazajötteken pedig a világlátott emberek féltétele mutatkozott. Ezért alakult ki közöttük egy határvonal, s az itthoniak úgy emlegették őket, hogy "amerikások", aminek kiejtésében benne volt az elkülönülés, a megkülönböztetés. Ma ez már megszűnt.

4. A falu erkölce és átalakulása

Régen a községben elítélték, megszólták, rosszsallották annak a magatartását, aki a mindennapi kötelezettségtől, az egymás közötti érintkezés megszokott módjától eltért. Így pl.: akinek a háza, portája piszkos, rendetlen volt, aki a gyermekét nem gondozta kellően, aki az urának, családjának nem főzött rendszeresen, azt elmarasztalták.

Lopás miatt bírósági esetek nem fordultak elő. A közösségtől való eltilajdoncást kevésbé ítélték el, míg a magántulajdon elvételét igen súlyos bűnnek tekintették, s ezért ritkán fordult elő. A faluban ismerték a "ragados kezű"-eket, akik a termést gyakran megdézsmálták, a szénát, szőlőt, szilvát, a kukoricásból a tököst gyakran meglopták. Az illetet, ha rajta kapták "jól megtangázták", de bíróságra nem mentek vele. A verekedés még a múlt században is gyakori volt, a századforduló óta azonban csak nagyon ritkán fordult elő. Ha nézeteltérések voltak, igen kendőzetlen, durva veszekedés-sel intézték el.

Bált csak ritkán rendeztek, valamelyik szegényebb család házáat vették

bérbe. Eljöttek erre a keleméri, szuhai, dövényi legények is. Ha valamelyikük szeretőjét elkérték, a más falubeliek összeverekedtek vagy kihajtották őket a faluból. A múlt század végén történt, hogy amikor Repka Lajos választottját elvitték táncolni a dövényiek, kikergették a faluból mind a 12 dövényi legényt és a hegyen túlig üzték őket.

A legények a leányokkal a fonóházban találkoztak. A faluban a századforduló idejében két fonóház volt, külön az alvégben, külön a felvégben. A fonóházban a lányok a fal körül ültek és fontak, míg a legények a szoba közepére helyezett asztalt ülték körül és kártyáztak, s közben szót váltottak a leányokkal. A fonóházba menetelnek és az ott töltött időnek külön rendje volt, amit be kellett tartani.

Az utcán a legény a leánnyal nem beszélgethetett, legfeljebb megszólíthatta menetközben. Elítélték azt a leányt, aki leállt a legénnyel beszélgetni.

A párválasztás a szülők dolga volt, a fiatalokra csak tudomásulvétel hártult. A legények a leányos házhoz csak eljegyzés után járhattak. Akkor is csak meghatározott napokon. Szerdán, szombaton és vasárnap este 6 és 9 óra között látogathatta meg a leányt. Vasárnap délután az istentisztelet után is elmehetett a legény a jegyeséhez. A látogatás befejezése után a legényt a leány kikísérte, de a kapuig nem mehetett vele, csak az ajtóban álltak meg egy rövid beszélgetésre. Ha 4-5 percnél tovább beszélgettek, a leány anyja kiment és behívta a leányt. Ha a lánynak nem tetszett a legény, nem kísérte ki.

A fiatalok vasárnap délután, az istentisztelet után közösen szórakoztak. A leányok egymásba karolva énekelve sétáltak az úton le-fel. A legények kimentek a temető oldalba és ott szórakoztak, tekézték, guncáztak vagy éppen hosszútáztak, addig míg lucernáért nem kellett menni. Szürkületkor hazavoltak, mert megkezdődött az etetés, fejés.

Az öregek vasárnapi szórakozása abból állt, hogy kiültek a kapuk elé és beszélgettek. Külön háznál az asszonyok, külön a férfiak. 6-8 ember is ült egy-egy csoportban és úgy mondták el egymásnak a hét közben hallott híreket, tárgyalták meg a falu, az ország dolgát.

A megszólítás koronként változott. Az iskolás korban lévő gyermekek nemre való tekintet nélkül tegezték egymást, az idősebbeket pedig magázták. A felnőttek közül a közel egykorúak tegeződtek, de ha már 10-15 évnél idősebb volt, azt magázták, még akkor is, ha a fiatal gazdánál egy idősebb cseléd dolgozott. A szegényebb sorban lévő nem tekintette a megszólításnál a gazdagabb helyzetét. Közöttük is a kor döntötte el a megszólítás módját, kivé-

ve, ha komák vagy komaasszonyok lettek. Ebben az esetben, ha egykorúak voltak, akkor is magázták a komaasszonyt.

A köszönés általában a napszakonkénti köszönés volt, a nőknél is, ugyanúgy mint a férfiaknál. A fiatalabb az idősebbnek "Jó napot Mari néni!" - köszönt. Az idősebb "Adjon Isten neked is!" - köszöntéssel fogadta. Az egykorú fiatal "Szervusz!" - szal, az idősebb egykorú "Jó napot!" - tal üdvözölte egymást. A köszönést legtöbbször a megszólítás helyettesítette. Ha a gazda szekéren jött és hozta az ekét "Jó ment-e?" vagy "Szántani vót?" - kérdéssel üdvözölték, amire a válasz "Jóment!", vagy "Szántani!". Ha az asszony kapát vitt magával és a faluból kifelé ment "Kapálni megy?" - köszöntötték. "Kapálni!" - fogadta a köszöntést. A legények hasonló korú legénnyel találkoztak, akkor is, ha nem a faluból való volt "Szervusz!", "Szervusz cimborai!", "Hogy vagy?" - megszólítással üdvözölték egymást.

Képviselőtestületi, Preszbiteriumi tagnak csak házasembert választottak. A legények nem szólhattak bele a falu életébe. A házasember kocsmába csak ritkán fordult meg, oda csak a legények jártak.

A gömörszőlősi emberek rátartiak voltak. A tekintélyt a földterületen kívül az döntötte el, hogy kinek hány lova volt és milyen gazda volt. A leg-rátartibbak a Kovács és a Babus családbeliek voltak, mint akik a község leg-régibb lakói közé tartoztak. Minden valamire való gazdának legalább két lova volt, de gyakori volt a négy lovas, sőt a hat lovas gazda is. Akinek hat lova volt, annak két lova parádés ló volt. Azt igába nem fogták. Régen az egyik Kovács családnak hat lova volt. Volt is sok haragosa, irigye. Egy alkalommal bosszúból éjszaka az istállóban két lovát leszúrták.

A gömörszőlősi és keleméri emberek között mindvégig megvolt a rangbeli különbség, pedig mindkét falu lakói jobbágy sorban éltek. A gömörszőlősiek rangosabbra, többre tartották magukat. Még 1979-ben is így jellemezte a 95 éves Kiss Mária néni a kelemériedeket, hogy "azok csak zsellérek". A különbség a gazdasági helyzetükből adódott. Szőlősen a földesúr nem lakott helyben, így a jobbágyok önállóbbak voltak, szabadabban gazdálkodtak, lovat tartottak, téglatornácsos lakásokat építettek. Kelemérben az ígás állat az ö-kör vagy jármastehen volt, csak négy gazdának volt lova. Három földesúr a községben lakott, ezért a jobbágyok kötöttebbek voltak, jobban függtek földesuraiktól. Házaik fatornácsosak voltak. A községben több volt a zsellér.

A közrend, közerkölcsre és jó magatartásra konzisztórium, de a községi bíró is ügyelt, s ha tudomást szereztek valamilyen rendellenességről, igyekeztek azt megtorolni. Ennek megismertetésére az alábbiakban közlök néhány határozatot, melyeket a konzisztórium i jegyzőkönyvekben találtam.

1799-ben a konzisztórium 17 pontból álló törvényt hozott a két község, Gömörszőlős és Kelemér rendjének fenntartására, ugyanakkor a büntető szankciókat is kialakította.

"1. Törvény.

Á község közzül, ha valaki valamely törvényteleniségeért és botránkozta-
tó tselekedetéért a Consistorium eleiben hivatván vakmerőségből meg nem
jelenik az első hivatalra, fog büntetődni 30, harminc krajczárokra, ha a má-
sodikra sem Egy Rh. forintokra, ha harmadikra is megmarad vakmerőségeben, az
Ur Vatsorájával való Élettől fog eltiltatni mind addig, míg meg jobbulásának
és engedelmességének jelét nem fogja a Consistorium tapasztalni."⁸³

A jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy gyakori volt a káromkodás, pedig soro-
zatosan előfordult, hogy a községi bíró a káromkodó embert keményen megbün-
tette, megpálcázta még 1834-ben is.

"Tóth János fia István 1789 dik esztendőben katonának állván hazajött.
úgy mint már katona, Poszobán rettenetes lármát indított, az apja is akkor
nagy káromkodásba fakadott, de noha az aratás előtt he esett, mindazáltal
Tóth Jánost elébb bé nem lehetett venni, úgy el csavargott, hanem éppen szü-
ret után az Uri Szent Vatsorával ujj borral való élés előtt tartatott Con-
sisztóriumba" rendeltetett."⁸⁴

Tóth János megesküdött, hogy a recski útban "ő nem lopott, az ellopa-
tott Jüszág, hogy ment a szekérre nem tudja". Ugyanakkor rettenetesen károm-
kodott. Ezért 25 pálca ütésre büntetett, mit a bírónak kellett végre-
hajtani."⁸⁵ 1791-ben a községben még használták a kalodát."⁸⁶

A XVIII. században a községben még gyakori volt a verekedés, különösen
a kelemériekkel volt gyakran nézeteltérésük. Ezért a gömörszőlősiek ebben az
időben izgága, verekedő emberek hírében álltak. A gyakori verekedést bizo-
nyítja több bejegyzés is az elhaltak anyakönyvében. Ilyen bejegyzéseket ta-
lálni ott: "megyilkoltatott, agyon üttetett, ütésbe-, verésbe halt meg".
1791-ben Kelemérben az istentisztelet alatt négy poszobai legény felfordu-
lást csinált, mondja a jegyzőkönyv."⁸⁷ Ugyancsak a templomban rendetlenkedő
gyerekeket 12 vesszőütésre ítélték. Mivel azonban csak nyolc csapást kap-
tak, a vesszőt meg kellett nekik csókolni. 1876-ban két poszobai legény a
templom tornácában verekedett össze a keleméri legényekkel. Pénzbüntetésre
ítélte őket a konzisztórium."⁸⁸ A konzisztórium meg is állapította, hogy "á
Poszobaiakkal több baj van". E megállapítás alapja többek között a kelemé-
riekkel lezajlott sok vita volt. Gyakran előfordult, hogy egy-egy önkéntes
munkavállalásnál vagy anyagi juttatásnál a Poszobaiak nem akarták a rájuk
kirótt részt vállalni. Állandóan nehezményezték, hogy nekik nincs iskolájuk,

a lelkész sem náluk lakik és mégis gyakran nagyobb mértékben kell hozzájárulni az iskola, a tanító és az egyházi épületek fenntartásához, tatarozásához. "A csűrös kertre új vesszős kaput kellett fonni." A pincéhez tölggyfa gerendát kellett adni. Az új istállóhoz fát és munkát, a csűr befedésére zsúpot, a paplak építéséhez fele munkát nekik kellett biztosítani, pedig a lélekszám arányában még harmada sem járt volna.

1811-ben a poszobai marhás emberek tiltakoztak az ellen, hogy a parókiára két-két szekér fát vigyenek, mint eddig, mert sok a cserjés erdejük. Csak egy-egy szekér fát voltak hajlandók a lelkésznek behordani.⁸⁹ Mindezek vitát és ellentétet váltottak ki, s igyekeztek a keleméri szolgáltatásokat megtagadni. A keleméri szilváskertbe szilvafa ültetést határozta el a konzisztórium. A poszobaiak megtagadták ebben a munkavégzést.⁹⁰

Az egyháztanács tagok arra is ügyeltek, hogy a férfiak ne menjenek akkor az asszonyok házába, ha a férj nem volt otthon. 1792-ben "Kovács György á Kováts János házához, maga otthon nem létében ment, arra büntettetett, hogy kövesse meg Kováts Jánost, szenvedjen 12 pátzát: azért pedig, hogy á Consistoriumba cztáltatván is meg nem jelent fizessen fél forintot."⁹¹

A leányok fedetlen fővel jártak, ezzel különböztek a fejkendő asszonyoktól. Ha azonban kitudódott, hogy gyermeket várnak "fejkendő nélkül többé az utcán járhat"-nak.⁹²

A kisebb vétségek felett tehát az egyháztanács ítélkezett, s ha testi fenytés volt, a bíró hajtotta végre. Pl.: Vojtkó Mihályt a konzisztórium 17 pálcza ütésre vagy egy Vforint büntetésre ítélte, mert mikor Szikszórol haza felé jövet, ahová hordókat vitt a vásárra, Sziráknál egy libát az ostorral megfogott és útközben megette.⁹³

Súlyosabb bűncselekmények feletti ítélkezést a szolgabíróra bízták. 1811-ben "Szabó Pál részegen halálosan eltapodván putnoki lakos Kováts Györgyöt". A pelsőci vármegyei törvényszék megúntette. A részegség gyakori volt és sok bajt okozott. 1834-ben Vak Babus Györgyöt pince feltöréséért a vice-alispán "á helybeli Bíró által ötven reá verettetésével megbüntette", a vele cimboraságban lévő szomszédjával Babus Gergellyel együtt.⁹⁴

1720-ban Rimaszombatban az alispán elnöklete alatt egy poszobai lakos boszorkányperét tárgyalták. Tóth Katalint azzal vádolták, hogy Varga István-né tehenét a kemenecből kivett fűvel megrontotta. "Azon á nyáron tejet nem ehetett, hanem csak tejfele volt", sőt Balogh Erzsébet azt is látta, hogy a tehen "az ablakon benézett és bőgött". Gál Katalin leányának meg a lába dagadt meg azután ahogyan Tóth Katalin náluk volt. Tóth Katát a boszorkánykodás miatt 60 botütésre ítélték.⁹⁵

A boszorkánykodás vádja sokkal később is élt az emberek között. 1846-ban még foglalkozott a konzisztórium ilyenekkel. "Kovács József és Ligárt Sára fia József valami bódító nyavalyába esvén azt állította, hogy őket a boszorkányok kínozzák és ide s tova hurcolják és nevezetesen, hogy a Babus István felesége Molnár Judith és egy más asszony őtet a temetőbe vitték, onnan egy ház tetejére téven le eresztettek; melyet az apja elhívén azt állította, hogy az említett Asszony valóságos boszorkány." A konzisztórium meghagyta, hogy ha tovább is ezt állítják, az apjával együtt veressenek jó sort rajta.⁹⁶

Az átalakuló falu

A felszabadulás utáni társadalmi, gazdasági átalakulás az eddigi mezőgazdasági faluban is erősen éreztette hatását. Lakóinak eddigi gazdasági élete homogén volt és életszükségletüket teljes egészében a mezőgazdaság köréből biztosították, s csaknem teljesen önellátók voltak. 1945 után nagy igyekezettel fogtak a háború alatt szétzilált gazdaságaik helyreállítására és a fokozódó élelmiszerkereslet jó jövedelmet biztosított a szorgalmas családoknak. A tanulni vágyás, a gazdálkodás magasabb szinten való biztosítása érdekében 1948-49 telén egy téli mezőgazdasági tanfolyamot is szerveztek, s ennek 50 hallgatója volt. Az 1950-es évek kezdetén azonban ide is erőteljesebben betört az átalakulás. A fiatalok már nem voltak hajlandók vállalni a hagyományos, nehéz fizikai munkával járó paraszti munkát. Csaknem mindegyik fiatal elindult, hogy a sajónenti nagyüzemekben ipari munkát vállaljon vagy szakmát tanuljon.

Az idősebbek még következetesen ragaszkodtak az ősi földjükhöz. Nem voltak hajlandók a közös gazdálkodás útjára lépni. Csak 1956 tavaszán alakították meg a mezőgazdasági termelőségvetkezetet, de ősszel az ellenforradalmi események hatására fel is oszlottak.

Az 1950-es évek első felében, amikor a magán gazdaságokra súlyos terhek neheztedek, a középkorú munkabíró férfiak is otthagyták a falut és a paraszti életformát felcserélték az ipari munkával. Kezdetben az Ózdi Kohászati Üzemeknél vagy az építőiparban, majd a gyorsan növekvő kazincbarcikai vegyüzemekben és néhányan a szuhavölgyi szénbányáknál helyezkedtek el. Ezt a folyamatot elősegítette a rendszeres autóbuszforgalom megindulása, különösen a Kazincbarcikára rendszeresen közlekedő munkajárat biztosítása.

A föld megmunkálása, az állatok gondozása az idős korosztályra, az öregekre maradt. Ez magával hozta a megmunkált, megművelt földek csökkenését, a távolabb fekvő földdarabok parlagon hagyását. Mindezek a falu életében erős

megtorpanást okoztak. A távolabbi üzemekben elhelyezkedettek közül több lakást igényelt vagy vásárolt a munkahelye közelében és itthagytá a falut. Megindult a falu erőteljes elnéptelenedése, s ez magával hozta a gyermekek létszámának csökkenését, amit követett az iskola megszűnése 1960-ban.

1945 után mindössze annyi fejlődés volt tapasztalható, hogy a faluban még meglévő néhány zsúfedeles, szalmatető házak tetőszerkezetét átépítették és cseréppel látták el, bevezették a villanyt és megépítették a köves, majd bitumenes utat.

Az 1970-es évek első éveiben a községben megmaradt lakók kezdtek magukra találni, az új viszonyokhoz alkalmazkodva sajátos életformát kialakítani. A falu átalakult kétlaki községgé. A munkabíró férfiak továbbra is üzemi dolgozók maradtak és naponként eljártak a sajdómenti üzemekbe dolgozni. Az öregek és az állandóan növekvő számú nyugdíjasok állattenyésztéssel foglalkoznak. Megtartották a ló szeretetüket, s csaknem minden gazda lovat tart, amivel a településhez közelebb fekvő vagy könnyebben megmunkálható földjeiket megművelik. Az üzemi munkából hazatérő javakorabeli férfiak bekapcsolódnak a mezőgazdasági munkába és az ipari munka mellett vállálják a mezőgazdaság és állattenyésztés gondjait is.

Az asszonyok munkája, életkörülményei is nagyot változtak. Lecsökkent a házkörűli apró állatok tartása. Megszűnt a kenyérsütés. Az egyetlen élelmiszerüzlet látja el a családokat naponként friss kenyérral és egyéb élelmiszerekkel. Megszűnt a község önálló volta. Az asszonyok közül is több ipari foglalkozást vállal a Kelemérben lévő kisegítő ipari üzemben.

Megindult a lakásviszonyok változtatása is. A lakosság jövedelmének fokozódását és életformájának kialakulását bizonyítja a lakások belső berendezésének átalakítása. Kicserélték régi bútoraikat. Megindult a régi házak lebontása és újjáépítése. A nyeregtetős házaikat felcserélik az emelt alapú, sátoztetős, palafedésű házakkal, a vessző kerítéseket a kovácsolt vas kerítésekkel. De még több helyen megmaradt régi elrendezésében, érintetlenül a gazdasági udvar.

A községben megszűnt az önálló közigazgatás, megszűnt az iskolai oktatás, nincs a községben lakó és munkakörét helyben ellátó értelmiség, de mindjobban érezni, hogy a település lakói megtalálják jelenlegi körülményeik közt is a megfelelő életformát. Mindszorosabban kapcsolódnak a társközséghez Kelemérhez, illetve a körzetben lévő nagyobb településhez, Putnokhoz, kialakítják kulturális igényeiket.

A volt iskolaépület és tanítói lakás kultúrközpont lett. Benne a jelentős számú könyvvel és sajtóval jól ellátott községi könyvtár és rendszeres,

folyamatos olvasómozgalom. A tanterem kiállítási terem lett. Igen változatos kiállításoknak biztosít helyet. Helyet ad az ifjúság összejöveteleinek, rendezvényeinek. Állandó néprajzi kiállítás van. A templomban állandó fotókiállításban mutatják be Nyugat-Borsod festett famennyezeteit és a biblia- és zsoltárgyűjteményt. Mindezek nemcsak a lakosság közművelődését biztosítják, hanem nagyszámú turista és egyéb látogató tekinti meg a községet és annak kiállításait.

A település mindjobban hasonlít egy kiegyensúlyozott, életdús lakóhelyhez. Lakói ragaszkodnak hozzá és büszkék településükre.

Jegyzetek

- 1 Pesty F., 1864. 245.
- 2 Ila B., 1946. 235.
- 3 Poszoba kataszteri térképe 1867-ből. Az Ózd Városi és Járási Földhivatal birtokában
- 4 Kellerffy M., 1877.
- 5 Juhos J., 1882. 270.
- 6 Helységnévtár. 1973.
- 7 Ila B., 1976. 100.
- 8 Danyi D. és Dávid Z., 1960. 56-57.
- 9 Fényes E., 1837. 174.
- 10 Kellerffy M., 1877.
- 11 Borovszky S., 1909. 81.
- 12 Helységnévtár. 1941.
- 13 Helységnévtár. 1973.
- 14 E. Kovács László, Gömörszőlős, Kassai u. 40. sz. alatti lakos gyűjtéséből
- 15 Ila B., 1976. 103.
- 16 Pesty F., 1864. 244.
- 17 Ila B., 1976. 101.
- 18 Ila B., 1946. 100.
- 19 Major I., 1970. 623.
- 20 Borovszky S., 1909. 81., Ila B., 1976. 300.
- 21 Borovszky S., 1909. 636.
- 22 Ila B., 1976. 407.
- 23 A Keleméri és Poszobai egyesült Reformata sz. Ekklesia Jegyző-könyve.
Consistoriumi Jegyzőkönyvek (1788-1871). (Továbbiakban: Jegyzőkönyv)
- 24 Ila B., 1946. 252.
- 25 Ila B., 1946. 324.
- 26 Ila B., 1946. 371.
- 27 Pesty F., 1864. 244.
- 28 Borovszky S., 1909. 324.
- 29 Jegyzőkönyv. 302.
- 30 Jegyzőkönyv. 225.
- 31 Jegyzőkönyv. 318.
- 32 E. Kovács László gyűjtéséből
- 33 E. Kovács László gyűjtéséből

- 34 Jegyzőkönyv. 35.
- 35 Jegyzőkönyv. 71.
- 36 Jegyzőkönyv. 304.
- 37 Inventatio et Dimensio Mechanica Tenutorium ecclesiae Reformatae Matris, Kelemériensis et Filialis Poszobaiensis Anno 1807 Diebus 21 et 22 Augusti peracta. 6.
- 38 Jegyzőkönyv. 35.
- 39 A Poszobai filialis Reformata Eklésia Számtartókönyve 1788-dik Esztendőktől fogva
- 40 Jegyzőkönyv. 338.
- 41 Számtartókönyv. 64.
- 42 Jegyzőkönyv. 267.
- 43 Pástoshely = libalegelő
- 44 Egyházi földek az alábbi dűlőkben voltak: Szántóföldek: Csató bércz, Legelő mező, Hidegkút, Ivaka v. Ivány, Hosszú Pallag, Posog, Tér, Kollát út, Kis kút oldal, Buda völgy, Karu Fészkébe, Kotyola oldal, Nyírjes alatt, Nyírjes, Határ szél föld. Rétek: Hideg Kútnál, Patak folyása, Tzakó Rétje, a Malomnál. Kenderföldek: Patakon túl, Kenderföldek, Kenderföld lábja, Kapuhely. 1807. évi Inventatio. 7.
- 45 Interes = kamat
- 46 Jegyzőkönyv. 340.
- 47 Dobosy L. és ifj. Dobosy L., 1976. 43.
- 48 Jegyzőkönyv. 335.
- 49 Jegyzőkönyv. 354.
- 50 Jegyzőkönyv. 306.
- 51 Jegyzőkönyv. 242.
- 52 Jegyzőkönyv. 259.
- 53 Jegyzőkönyv. 310.
- 54 Jegyzőkönyv. 278.
- 55 Jegyzőkönyv. 271.
- 56 Jegyzőkönyv. 129.
- 57 Jegyzőkönyv. 260.
- 58 Jegyzőkönyv. 71.
- 59 Jegyzőkönyv. 232.
- 60 Jegyzőkönyv. 280.
- 61 Jegyzőkönyv. 95.
- 62 Jegyzőkönyv. 10.
- 63 Jegyzőkönyv. 79.

64 Anyafű = Az első kaszáláskor a réten lévő fű

65 Helységnévtár. 1941.

66 Helységnévtár. 1973.

67 Mezőgazd. adatgyűjtemény. 1972. 90.

68 Jegyzőkönyv. 65.

69 Jegyzőkönyv. 243.

70 Jegyzőkönyv. 337.

71 Jegyzőkönyv. 53.

72 Jegyzőkönyv. 256.

73 Fényes E., 1851. 259.

74 Pesty F., 1864. 245.

75 Jegyzőkönyv. 253.

76 Jegyzőkönyv. 263.

77 Pesty F., 1864. 245.

78 Fényes E., 1851. 254.

79 E. Kovács L., 1976. 143-157.

80 Ila B., 1946. 234.

81 Borovszky S., 1909. 224-225.

82 E. Kovács László gyűjtéséből

83 Jegyzőkönyv. 240-241.

84 Jegyzőkönyv. 224.

85 Jegyzőkönyv. 244.

86 Jegyzőkönyv. 225.

87 Jegyzőkönyv. 225.

88 Jegyzőkönyv. 312.

89 Jegyzőkönyv. 281.

90 Jegyzőkönyv. 272.

91 Jegyzőkönyv. 228.

92 Jegyzőkönyv. 327.

93 Jegyzőkönyv. 228.

94 Jegyzőkönyv. 289.

95 Borovszky S., 1909. 324-325.

96 Jegyzőkönyv. 302.

Irodalom

Borovszky S., 1909.

Magyarország Vármegyéi és Városai... Budapest

Borovszky S., 1909.

Magyarország Vármegyéi és Városai. Gömör-Kishont vármegye. Budapest

Danyi D. és Dávid Z., 1960.

Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). Budapest

Dobosy L. és ifj. Dobosy L., 1976.

Festett asztalosmunkák a Sajó és Bódva között. Gépirat. Ózd

E. Kovács L., 1976.

Erdei munkások életviszonyai Gömörszőlősen a XX. század első felében.

Foglalkozások és életmódok. A miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványa, VII.

Fényes E., 1837.

Magyarország s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben. Pest

Fényes E., 1851.

Magyarország geographiai szótára. Pest

Ila B., 1946.

Gömör m. III. Budapest

Ila B., 1976.

Gömör megye. I. A megye története 1773-ig. Budapest

Juhos J., 1882.

A magyar Korona Országainak Helységnevtára. Budapest

Kellerffy M., 1877.

A Magyar Korona Országainak Helységnevtára. Budapest

A Magyar Népköztársaság Helységnevtára, 1973. Budapest

Major I., 1970.

Kelemér. Élet és Tudomány 20. sz.

Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény 1870-1970. 1972. Budapest

Pesty F., 1964.

Helységnevtár. Országos Széchényi Könyvtár kéziratára. Fo. Hung.
1-1655.

A village in Gőmör - GőmörSZőlős

(Summary)

The original name of the habitation was Poszoba - Slavic personal name. In charter it appears in 1232 at first. In 1906 its name was changed to GőmörSZőlős - to the memory of the extensive vine - lands. It was a feudal village, belonging to the landowners. The often changing landowners did not live in the village so the inhabitants had more liberty. The closed habitation developed slowly. In 1920 they yet carried on a lawsuit against a woman in Poszoba. Among the frequent elementary damage the haviest was the flood in 1879. After the liberation in 1944. 17th of December the village was electrified. The bus line insured the inhabitants of the village to take up work in the near industrial works. This possibility increased the fall of the inhabitants' number. In 1980 the village had only 176 inhabitants. GőmörSZőlős was always the companion village of Kelemér and was the affiliated church of the Presbyterian parish of Kelemér. In 1824 a new stone church was built - with coffered ceiling - instead of the ancient wooden church. The school was built in 1817.

Because of the configurations of the terrain the settlement is irregular intensive with one-street. Connected street view, some long pieces of ground can be found only in the southern part of the village in a short section. During the years the agriculture was regressed and the houses and the farm-buildings were transformed with the modification of the occupation. The order of the arrangement of the pieces of ground shows great change because of the shape of the parcels. In some of them the living court, the farm-yard and the garden is well separated. The barns and sties they built themselves what proves well their high-class readiness.

The living houses carlier were breastsummer wooden and columned houses. They made also mud-flake houses. Earlier they built wooden veranda later it was made of bricks. From the turn of the century they built adobe houses. The straw- and gabled roof were gradually changed into tiled roof. The wooden verandas were made nicer with richly decorated sawa ornaments. They were made by the local farmers who were master in woodwork. During the last century they built houses what consisted of first-room, pitvar and lastroom. They often built pantry and next to it the stable.

In the thirties 50 per cent of the socage possession was in the property of the Family Kovács. In 1945 was 12 such farmers whose land had to been

completed to 142 acres. From 1950 the inhabitants undertook work in the near factories and mines so the cultivation of land was decreased year by year. The ancient geographical names keep the memory of the old farming and advanced husbandry, but shows well the varied surface of the village, too.

They had the richest stock of horses of the neighbourhood. Once there was also stud farm in the village. Even now more farmers keep horses. Formerly the horned cattle was reared in cool shepherding. Their sheep-keeping was varying.

The forest had always a ruling position besides the sparse agriculture. One part of their living was ensured by the works of the timbering and conversion of timber. In 1921 during the forming of the frontier most part of wood was lost.

Not only the administrative and ecclesiastical connection was tight with Kelenér but also the choice of couple. The young men of the surrounding villages liked the girls of Gömörszőlös as wives. Till 1950 they chose wives especially in Gömörszőlös for they kept to their ethnographical concord. By starting the bus line their connection with the territories in Borsod appeared in their marriage, too.

The oldest inhabitants of the village are the Families Babus, Kovács, Varga and Kis. Their names figures in the tithe list of the XVIth century. Sometimes more men by the same name lived in the village, so numerous nickname had developed.

In the public order and public morals they had rules what took shape for centuries. They condemned and spoke badly of those people who departed from the everyday attitude.

Before the liberation the scope of movement of the small, closed village was very limited. The movement of the women spread only to the dwelling place of their relationship and the near market.

After the new Czechoslovakian boundary the inhabitants of Gömörszőlös had a notable additional income of the smuggling. The mutual wood made possible the animal smuggling to the Czechoslovakian territory from where a great number of food and industrial articles were smuggled.

From 1904 till 1905 the emigration to America caused the powerful decrease of the inhabitants capable of working. Ten per cent, altogether 38 person were emigrated.

Before the revolution the inhabitants of Gömörszőlös ensured their living wholly from the agricultural and they were almost self-supporting. After 1950 many of them had changed the peasant way of life to the industrial

work. The cultivation of the land, the care of the animals remained to the old people. These all caused trouble in the life of the village and more people left it. From the seventies the inhabitants remained there and began to find themselves and accomodate to the new relations.

Ein Dorf in Gömör - Gömörszőlös

(Auszug)

Der ursprüngliche Name der Siedlung war Poszoba, er stammt aus einem slawischen Personennamen. In Urkunden kommt es 1232 zum ersten Mal vor. Der Name Poszoba wurde im Jahre 1905 - zur Erinnerung des vorigen bedeutenden Weinbaus - Gömörszőlös verändert. Die Siedlung war ein Dorf von Fronbauern, die Gutsherren lebten nicht im Dorf, so hatte die Bevölkerung eine relative Freiheit. Die Siedlung lebte immer in einer Isoliertheit, die Kultur entwickelte sich deshalb nur verspätet. Im Jahre 1920 hat man im Dorf noch wegen Hexerei prozessiert. Unter den heufigen Naturkatastrophen ist das Hochwasser vom Jahre 1879 erwähnenswert. Nach der Befreiung wurde die Siedlung an den Autobusverkehr angeschlossen, so öffneten sich viele neue Arbeitsmöglichkeiten in den Industrierwerken des Sajó-Tals. Der Bevölkerungsstand hat sich in den vergangenen Jahren bedeutend gemindert, im Jahre 1980 lebte nur 176 Bewohner im Dorfe. Gömörszőlös war immer eine Filiale von der reformierten Kirchengemeinde von Kelenér. Die alte Holzkirche wurde 1824 mit bemalten Holzdecke umgebaut. Die Schule wurde 1817 gegründet.

Wegen den Naturverhältnissen ist der Siedlungssystem in Gömörszőlös regellos, haufenartig, das Dorf ist eigentlich eine einzige Strasse. Die traditionelle Grundstücksgliederung (Wohnhof, Wirtschaftshof und Garten) ist hie und da noch erkennbar, obwohl wegen der Veränderung der Fortkommensmöglichkeiten viele Wohnhäuser und Wirtschaftsgebäude umgebaut sind.

Die Wohnhäuser sind früher aus Balkenwerk selbst gebaut. Mit Flechtwerk hat man auch gebaut. Seit der Jahrhundertswende hat man mit Lehmziegel gebaut. Früher waren Brettflure, später Ziegelflure verbreitet. Die Brettflure waren mit gesägten Motiven geschmückt. In den 1920-er Jahren haben die wohlhabenden Bauern vor dem Eingang der Küche mit geschmücktem Brettwerk auch sog. Vorsprünge (ung. kiugró) mit hiesigen Spezialisten bauen lassen. Die Wohnhäuser waren schon im vergangenen Jahrhundert dreigeteilt: "erstes Haus" (Zimmer), Diele (ung. pitvar) und "Nachhaus" (Kammer), oft wurde dazu noch eine abgesonderte Kammer und Stall gebaut.

In den 1930-er Jahren war die Hälfte der Urbarsgrundbesitze in den Händen der Familien Babus und Kovács. Seit 1950 begann ein Prozess, worin die arbeitsfähige Bevölkerung massenhaft der Industrie und dem Bergwerk zuströmt hat, die Bedeutung der Landwirtschaft hat sich von Jahr zu Jahr abgenommen. Die Siedlung besitzt früher den reichsten Pferdebestand in der Ge-

gend. Einst hat das Dorf auch ein Gestüt. Das Rindvieh wurde früher extensiv gehalten.

Die Wald hatte im Dorfleben immer eine grosse Bedeutung. Wegen den ungünstigen Landwirtschaftsverhältnissen haben die Waldarbeiten, die Holzbearbeitung eine ständige Fortkommensquelle gesichert. Nach der Ausbildung der neuen Landgrenzen 1921 hat das Dorf den überwiegenden Teil der Wälder verloren.

Die Verbindung mit dem Nachbardorf war in jeder Beziehung sehr beschränkt. Man heiratete bis 1950 fast ausschliesslich in diesem engen Kreis. Die ältesten Familien im Dorf waren die Babus, Kovács, Varga und Kis. Diese Namen kommen schon im 16. Jahrhundert in archivalischen Dokumenten vor. Neben den gleichen Familiennamen waren die Zunamen verbreitet.

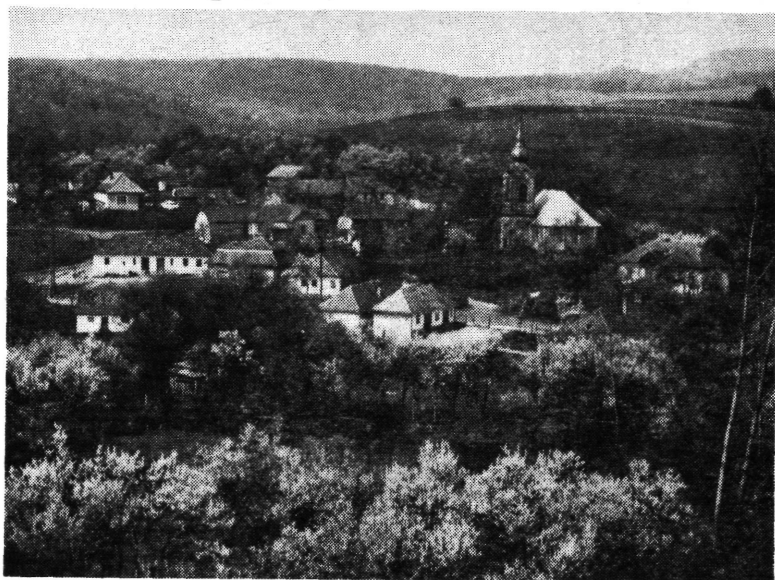
Die Bewegungswelt der kleinen Siedlung war bis zu der Befreiung sehr eng und beschränkt. Auf die fernere Gegenden sind nur die Männer - wegen Arbeitsmöglichkeiten oder Märkte - gelangen. Der Bewegungskreis der Frauen erstreckte sich nur bis zu der Wohnort der Verwandten und bis zu den Nachbarmärkten.

Nach der neuen tschechoslowakischen Landesgrenze konnte sich die Bevölkerung mit Schmuggel ein bedeutendes Nebeneinkommen erwerben. Das gemeinsame Waldgelände ermöglichte den Viehsmuggel in die Slowakei; rückwärts hat man Lebensmittel und Industrieprodukte mitgebracht. Nach der Befreiung hat diese Erscheinung aufgehört.

Am Jahrhundertsanfang ist ein bedeutender Teil der arbeitsfähigen Bevölkerung nach Amerika ausgewandert.

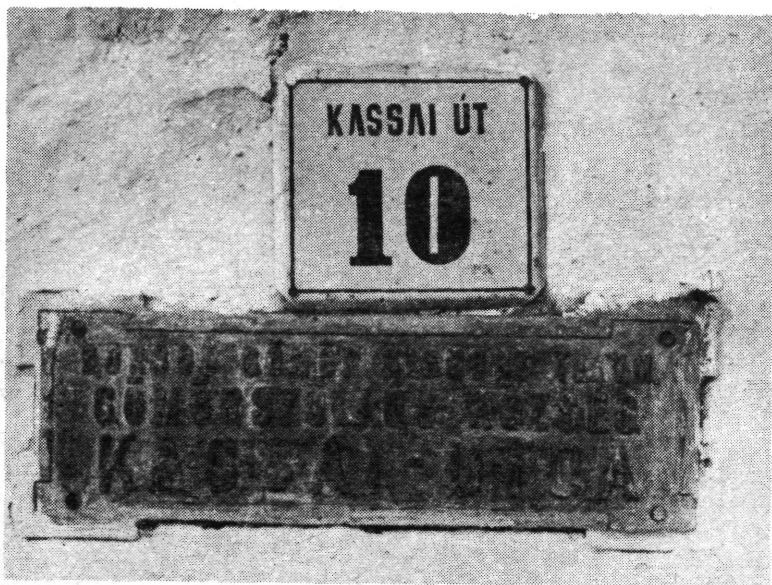
Bis zu der Befreiung war die Lebensform der Bevölkerung fast ausschliesslich autark, ihr Lebensbedürfnis hat die Landwirtschaft gesichert. Seit 1950 arbeitet man von Jahr zu Jahr immer in grösseren Anteil in der Industrie. Die Landwirtschaft, die Viehhaltung blieb eine Arbeit der älteren Generation. Die jüngere Generation hat lieber auf seine Arbeitsort gesiedelt und hat sich in den Nachbarstädten niedergelassen. Seit 1970 begann eine neue Epoche im Dorfleben, die übergebliebene Bevölkerung wurde wieder stabil im Dorf.

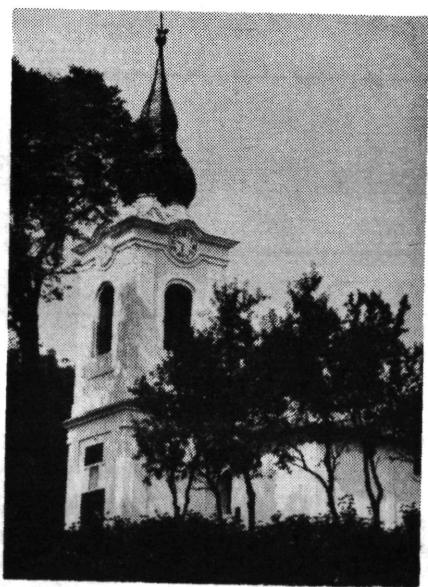
ILLUSZTRÁCIÓK

1. GömörSZőlös látképe a temetőből

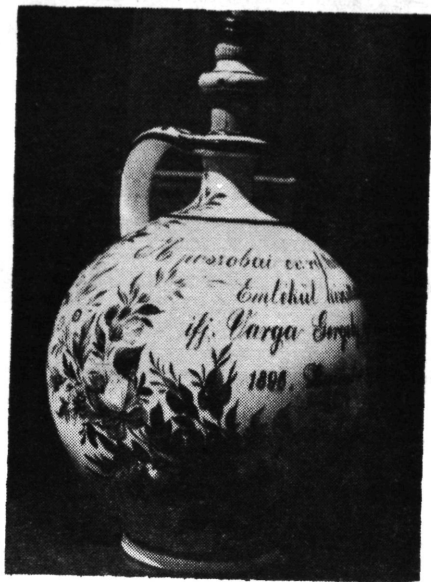
2. Régi utcatábla

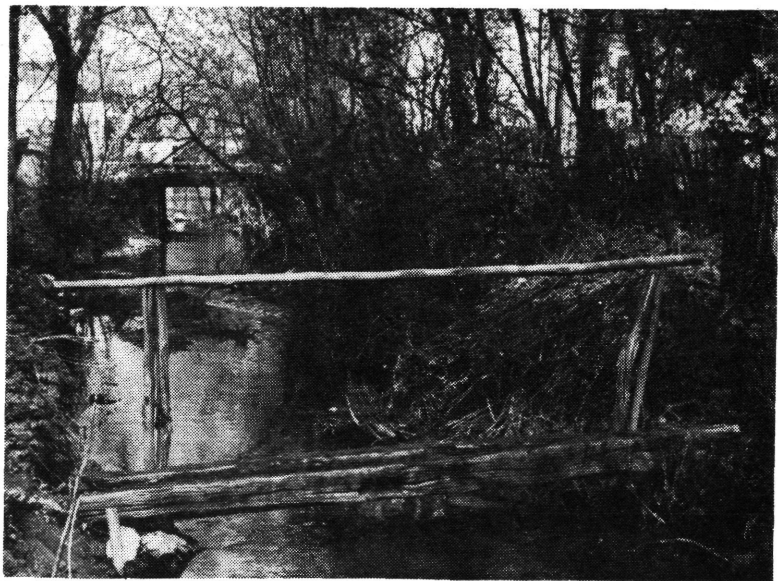

3. Ref. templom Ép. 1805.

4. Úrvacsora korsó 1896-ból

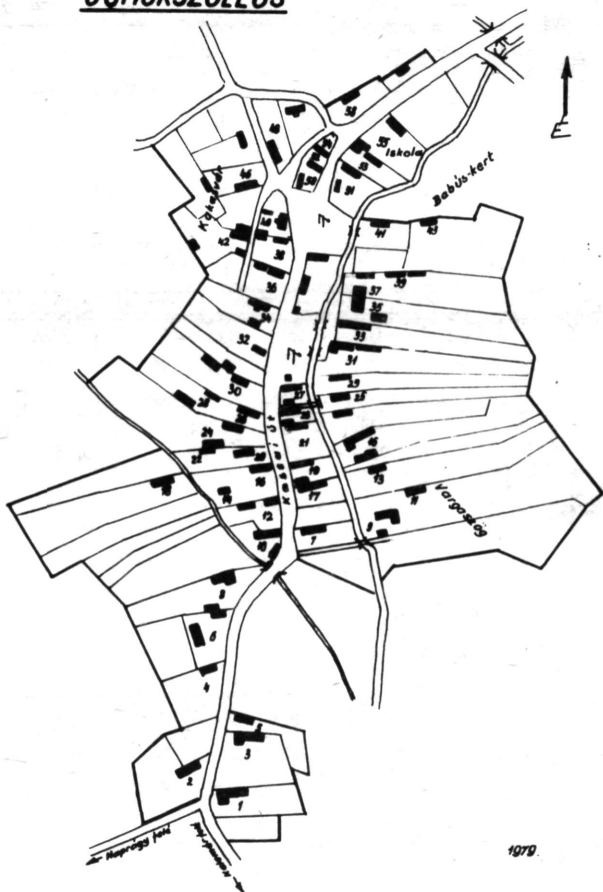

5. A községben átfolyó patak

7. Csűr. Kassai u. 111. sz. Ép. 1892.

GÖMÖRSZÖLLŐS

1979

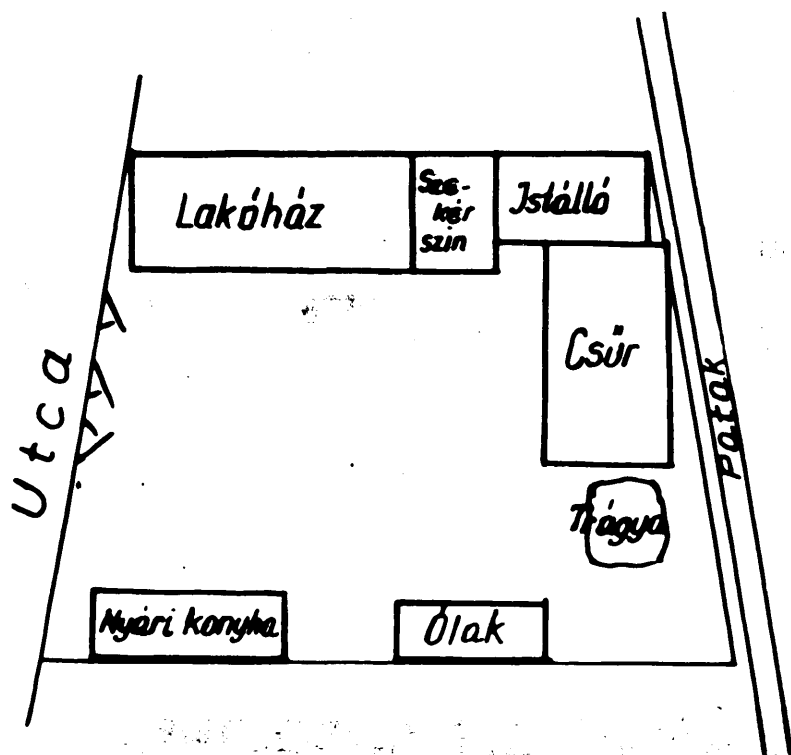
6. A település vázlata

8. Rozmaringos kerítés

9. Csűr. Kassai u. 41. sz.

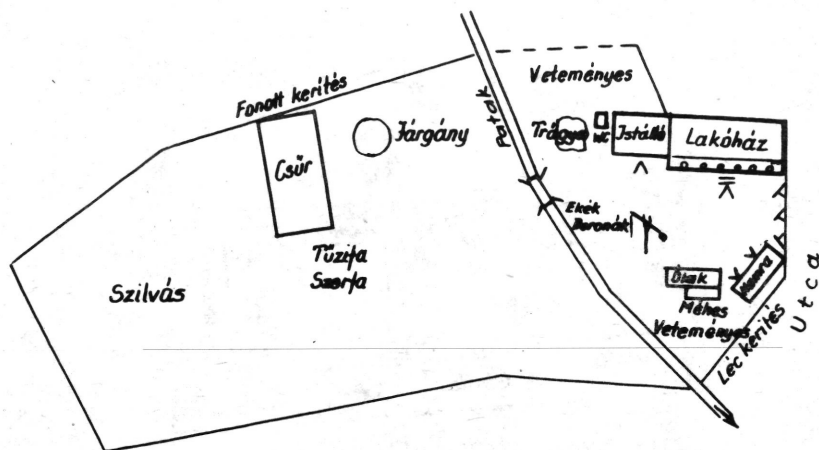

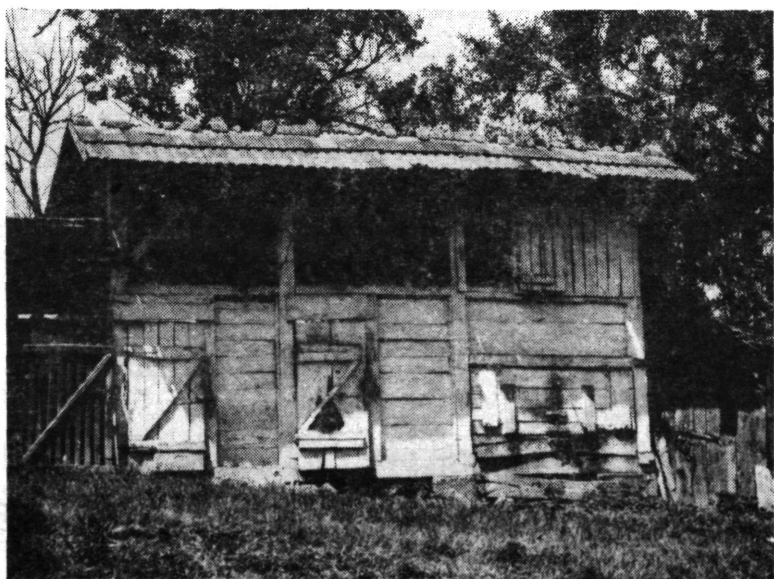
10. Kassai u. 25. sz. telek vázlata

11. Csűr. Kassai u. 42.

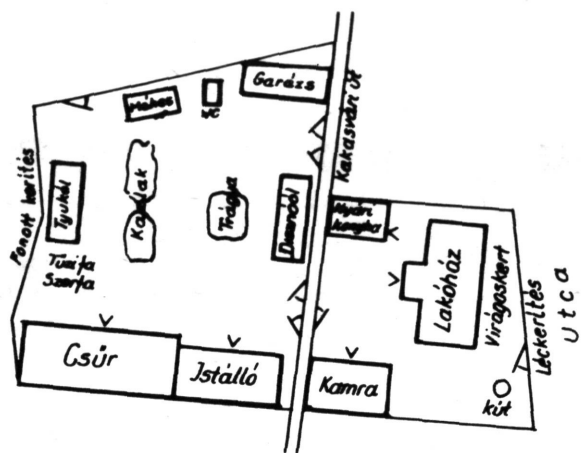
12. Kassai u. 10. sz. telek vázlata

13. Ól a gazdasági udvarban

14. Kassai u. 40. sz. telek vázlata

15. Kerekeskút az udvaron

16. Ravásfalú talpasház

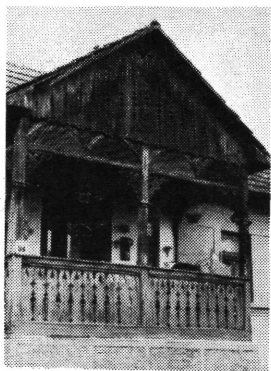

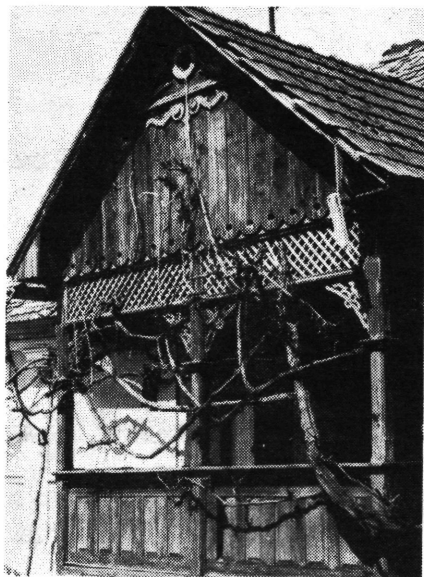
17. Lakóház pincével. Kassai u. 30. sz.

18. Fatornácós lakóház. Kassai u. 26. sz. Ép. 1880.

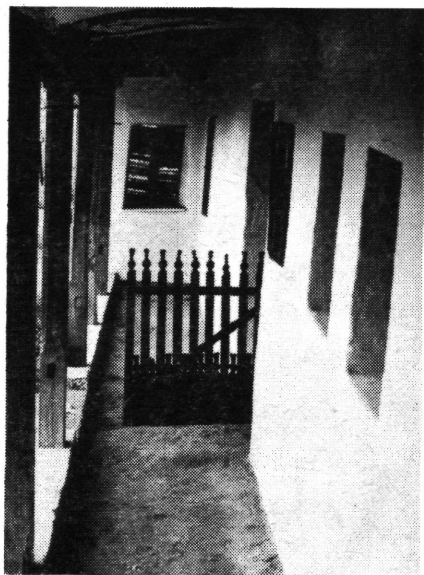

19. Kiugró. Kassai u.
58. sz. Ép. 1926.

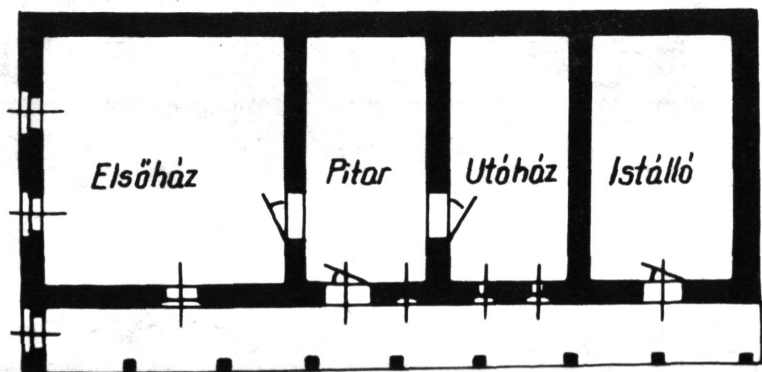
21. Kiugró. Kassai u. 20. sz. Ép. 1920.

22. Fatornácos lakóház. Kassai u. 54. sz. Ép. 1894.

20. Kiugró. Kassai u.
14. sz. Ép. 1932.
Elbontva

23. Kassai u. 54. sz. ház alaprajzának vázlata

24. Lakóház. Kassai u. 9. sz. Ép. 1889.

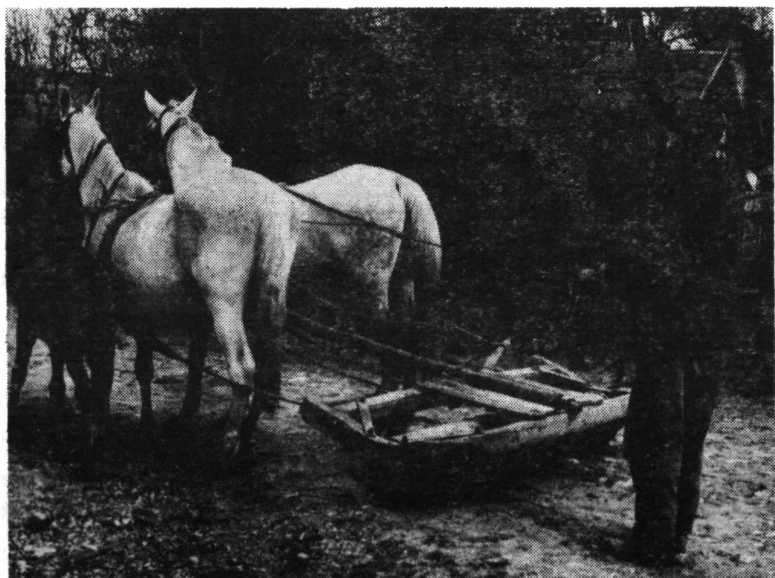

25. Lakóház. Kassai u 10. sz. Ép. 1885.

26. Kassai u. 7. sz. lakóház. Ép 1890.

27. Lovashenger munkába indul

28. Hazafelé a munkából

29. Cséplés

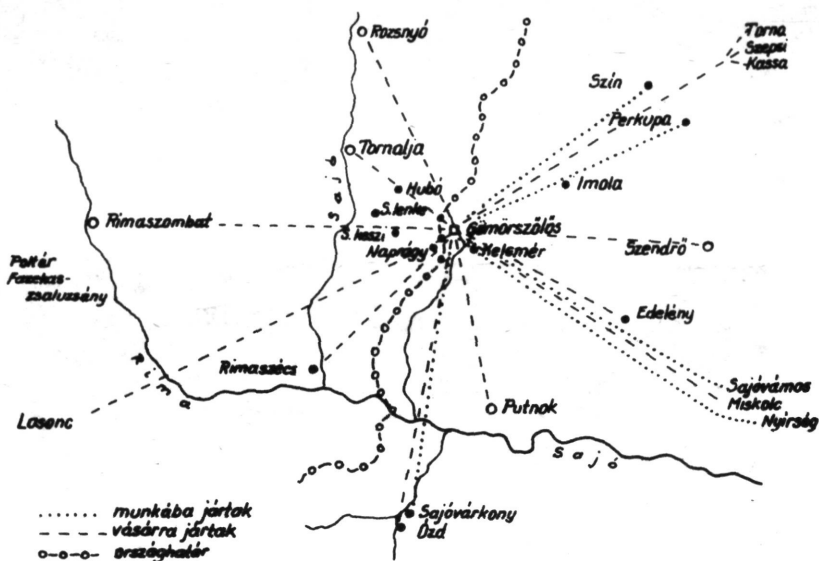
30. Utcakép a Felvégről

31. Hamvast élő asszony

32. Vásárok és munkahelyek vázlata

TARTALOM

Oldal

I. A falu története	5
1. A település földrajza, közigazgatás, lakói	5
2. Adatok a falu történetéhez	10
3. Elemi csapások	12
4. A felszabadulás	12
5. Felszabadulás utáni helyzet	13
6. Az egyházközség és a templom	15
7. Az iskola és a tanító	18
II. Település és lakóházai	21
1. A község településrendszere	21
2. A telek	24
3. A lakóház építése	28
4. Tornácos lakóházak	31
5. Lakóházak leírása	33
III. Gazdálkodás	36
1. Birtokviszonyok, mezőgazdaság	36
2. Állattenyésztés	39
3. Az erdő haszna	41
Növényzete	41
Vadon termő gyümölcsök	43
IV. Társadalma	44
1. Családalapítás, névadás	44
Párválasztás	44
Családnevek	46
Keresztnévek, utónevek	48
Ragadványnevek	49
2. Foglalkozások	51
3. Az emberek mozgásvilága	53
Csempészet	58
Amerikások	61
4. A falu erkölce és átalakulása	66
Az átalakuló falu	71

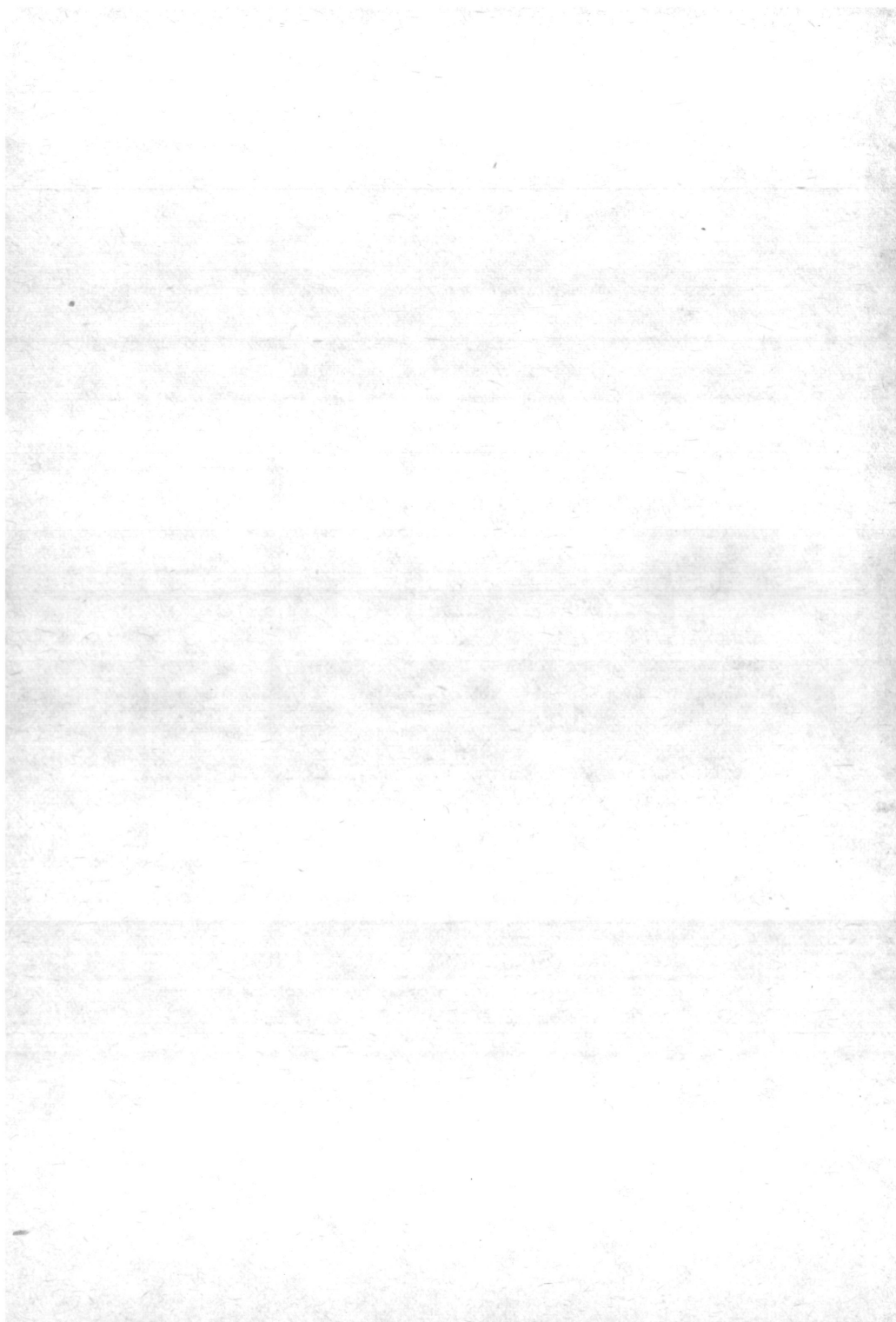
Jegyzet	74
Irodalom	77
A village in Gömör - Gömörszőlős (Summary)	78
Ein Dorf in Gömör - Gömörszőlős (Auszug)	81
Illusztrációk	83

A SZOROZATBAN EDDIG MEGJELENT MŰVEK

1. DOBOSY LÁSZLÓ: Várak, várhelyek és őrhelyek ózdi környékén (1975) (Elfogyott)
2. BENKŐ SÁMUEL: Miskolc történeti-orvosi helyrajza - 1782. Sajtó alá rendezte Szabadfalvi József, fordította M. Kiss Júlia (1976)
3. BAKÓ FERENC: Bükki barlanglakások (1977)
4. KATONA IMRE: Miskolci kőedénygyárak (1977)
5. VASS TIBOR: Jelbeszéd az ózdi finomhengerműben (1977)
6. PETERCSÁK TIVADAR: Hegyköz (1978)
7. VERES LÁSZLÓ: A Bükk hegység üveghutái (1978)
8. LAJOS ÁRPÁD: Nemesek és partiak Szuhafejen (1979)
9. SZABADFALVI JÓZSEF: Festett asztalosmunkák Megyaszóról (1980)
10. SZILÁGYI MIKLÓS: A Hernád halászata (1980)
11. FELD ISTVÁN - JUAN CABELLO: A füzéri vár (1980) (Elfogyott)
12. VIGA GYULA: Népi kecsketartás Magyarországon (1981)
13. VÉGVÁRI LAJOS: Imreh Zsigmond (1981)
14. SZUHAY PÉTER: A Szendrő környéki falvak paraszti gazdálkodása a kapitalizmus időszakában (1982)
15. PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: A barkóság és népe (1983)
16. DÉNES GYÖRGY: A Bódvaszilasi-medence 700 éves története (1984)
17. PETERCSÁK TIVADAR: Népi szarvasmarhatartás a Zempléni Hegyközben (1983)
18. DOBRÍK ISTVÁN: Mokry Mészáros Dezső (1881-1970) (1984)

ELŐKÉSZÜLETBEN

- NAGY KÁROLY: A farkaslyuki szénbányászat története (1985)
DOBROSSY ISTVÁN: A miskolci vendégfogadók és vendéglátás története
KAMODY MIKLÓS: Észak-Magyarország hírközlésének története

**BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI
MÚZEUMIGAZGATÓSÁG**

30,— Ft. BORSODI KISMONOGRÁFIÁK 19.